

Fegyelmi eljárások a büntetés-végrehajtásban

A tisztességes eljáráshoz való jog
a fogvatartottak elleni fegyelmi eljárásokban

Hungarian Helsinki Committee

Fegyelmi eljárások a büntetés-végrehajtásban

A tisztességes eljáráshoz való jog a fogvatartottak elleni fegyelmi eljárásokban

SZERZŐK

1. FEJEZET

Bieber Ivóna | M. Tóth Balázs

2. FEJEZET

Pozsár-Szentmiklósy Zoltán

3. FEJEZET

Kazai Viktor Zoltán | Kovács Krisztina

4. FEJEZET

Lukács Krisztina

5. FEJEZET

Pozsár-Szentmiklósy Zoltán

6. FEJEZET

Pozsár-Szentmiklósy Zoltán

Budapest, 2014

© Magyar Helsinki Bizottság

© Bieber Ivóna, Kazai Viktor Zoltán, Kovács Krisztina, Lukács Krisztina, M. Tóth Balázs,

Pozsár-Szentmiklósy Zoltán

Fegyelmi eljárások a büntetés-végrehajtásban – A tisztességes eljáráshoz való jog a fogvatartottak elleni fegyelmi eljárásokban.

Szerzők:

1. fejezet: Bieber Ivóna, M. Tóth Balázs
2. fejezet: Pozsár-Szentmiklósy Zoltán
3. fejezet: Kazai Viktor Zoltán, Kovács Krisztina
4. fejezet: Lukács Krisztina
5. fejezet: Pozsár-Szentmiklósy Zoltán
6. fejezet: Pozsár-Szentmiklósy Zoltán

ISBN: 978-963-89380-4-6

Jelen kutatási beszámoló az Open Society Foundations által finanszírozott „Tisztességes eljáráshoz való jog a büntetés-végrehajtási intézetek fegyelmi eljárásaiban” („Improving the Fairness of Disciplinary Procedures in Penitentiaries”) című projekt keretében íródott. Tartalmáért a kizárólagos felelősséget a Magyar Helsinki Bizottság viseli, az semmilyen vonatkozásban nem tekinthető úgy, mint amely az Open Society Foundations véleményét tükrözi.

Kiadó:

Magyar Helsinki Bizottság
Bajcsy-Zsilinszky út 36–38.
1054 Budapest, Hungary
www.helsinki.hu

Felelős kiadó: Magyar Helsinki Bizottság | Dr. Kádár András Kristóf

Borító kép: Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának épülete (www.google.hu/search?q=Egyesült+Államok+Legfelsőbb+Bírósága&rlz=1C1ASUC_enHU552&espv=2&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ei=r7LPU4XSLquh7Abx2YGYDw&xved=0CAcQ_A)

Tervezés és tipográfia: Kovács Judit | Createch Kft.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás büntetés-végrehajtást érintő részének gyakorlati megvalósulását a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, a Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet, valamint a Váci Fegyház és Börtön parancsnoka és személyi állományának tagjai tették lehetővé.

A kutatás bíróságokat érintő részének elvégzését a Fővárosi Törvényszék, valamint a Balassagyarmati Törvényszék elnökei és munkatársai tették lehetővé.

Közreműködésüket, segítségüket ezúton is köszönjük.

A Magyar Helsinki Bizottság és a tanulmány szerzői továbbá a következő személyeknek tartoznak köszönettel a „Tisztességes eljáráshoz való jog a büntetés-végrehajtási intézetek fegyelmi eljárásaiban” című projekt megvalósításához való hozzájárulásukért: dr. Deák-Kondákor Dóra, Gál Anikó, dr. Kádár András Kristóf, dr. Koltai Júlia, dr. Lőrincz József Balázs, dr. Moldova Zsófia, Németh Dóra, dr. Novoszádek Nóra, dr. Rácz Dominika, dr. Vig Dávid.

Tartalom

Bevezető	7
1. Nemzetközi kitekintés	9
1.1 Releváns nemzetközi jogforrások.....	9
1.1.1 ENSZ Minimum Szabályok	10
1.1.2 Európai Börtönszabályok.....	12
1.1.3 Európai Emberi Jogi Egyezmény.....	14
1.2 A tisztességes eljárás feltételei	17
2. A hazai szabályozás értékelése	21
2.1 A szabályozás jogforrási szintje	21
2.2 A fegyelmi eljárások típusai és szakaszai.....	23
2.3 Az új büntetés-végrehajtási kódex szabályrendszere.....	25
2.4 Parancsnoki intézkedések	26
2.5 Házirendek	27
3. Fegyelmi iratok elemzése	29
3.1 A kutatás háttere	29
3.1.1 A kutatás módszere.....	29
3.1.2 Az értékelés szempontjai	30
3.2 Általános megállapítások.....	31
3.3 Az értékelés kontextusa	32
3.4 A fegyelmi eljárások dokumentálásának jelentősége.....	34
3.5 A fegyelmi eljárás szakaszai és résztvevőinek szerepe.....	35
3.6 A bizonyítás a fegyelmi eljárásban	37

3.7	A fegyverek egyenlősége és a védelemhez való jog.....	44
3.8	A jogorvoslathoz való jog	46
3.9	A fegyelmi cselekmények súlyának megítélése, a szankciók alkalmazási gyakorlata.....	47
3.9.1	Tipikus fegyelmi cselekmények és az intézetek szankció-kiszabási gyakorlata.....	48
3.9.2	Az ügyek nevelői hatáskörbe utalása.....	49
3.9.3	Szankciórendszer	50
3.10	Javaslatok a szabályozás és a gyakorlat számára	51
4.	Büntetés-végrehajtási dolgozókkal készített interjúk.....	53
4.1.	A fegyelmi eljárásra vonatkozó általános kérdések.....	53
4.2	A fogvatartottak helyzete a fegyelmi eljárások során	58
4.3	A nevelők releváns tapasztalatai	59
4.4	A vizsgálók releváns tapasztalatai	62
4.5	A fegyelmi jogkör gyakorlóinak releváns tapasztalatai.....	63
4.6	Parancsnoki tapasztalatok.....	65
4.7	Általános megállapítások.....	66
5.	Büntetés-végrehajtási bírókkal készített interjúk	69
6.	Jogi képviselők tapasztalatai	73
	Átfogó javaslatok	77

Bevezető

2012-ben azzal a célkitűzéssel indult útjára a Magyar Helsinki Bizottság *Tisztességes eljáráshoz való jog a büntetés-végrehajtási intézetek fegyelmi eljárásaiban* című kutatási projektje, hogy átfogó módon feltérképezze a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottakkal szemben lefolytatott fegyelmi eljárások szabályozási hátterét és gyakorlatát. Vizsgálati kiindulópontunk az az állítás, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog nemzetközi egyezményekben is rögzített és nemzetközi bírói fórumok gyakorlatában is védelemben részesített követelménye ezekre az eljárásokra is kiterjed, ilyen módon mind a szabályozásban, mind pedig a gyakorlatban kellő körültekintéssel szükséges kezelni a fegyelmi eljárásokat.

A kutatás keretében – a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával együttműködésben – munkatársaink négy büntetés-végrehajtási intézetben összesen 136 fegyelmi ügy iratanyagát dolgozták fel egységes szempontrendszer szerint. Hasonlóképpen fontos részét képezték a kutatás alapjául szolgáló forrásoknak a büntetés-végrehajtási dolgozókkal és a büntetés-végrehajtási bírókkal készített interjúk, valamint azok a fegyelmi ügyek, amelyekben szervezetünk megbízásából látták el ügyvédek a képviselőket. A kutatási eredmények összefoglalójának tervezetét a területen dolgozó szakemberekkel, a büntetés-végrehajtás, a Kúria, a Legfőbb Ügyészség, a Magyar Ügyvédi Kamara, valamint az akadémiai szféra képviselőivel vitattuk meg – a konstruktív egyeztetésen elhangzott észrevételek, javaslatok nagy része beépült a kutatási beszámolóba.

A szabályozási környezet és gyakorlat átfogó kutatásokon alapuló megismerése, valamint megfelelő szakmai egyeztetések alapján a jogalkotáshoz és a fegyelmi eljárások gyakorlatához kapcsolódóan fogalmaztunk meg olyan javaslatokat, amelyek meggyőződésünk szerint erősítik a tisztességes eljárás egyes elemeinek érvényesülését ezen a területen.

1. Nemzetközi kitekintés

1.1 Releváns nemzetközi jogforrások

A fogvatartottak fegyelmi eljárására két kulcsfontosságú nemzetközi jogforrás vonatkozik. A Fogvatartottakkal való Bánásmódról Vonatkozó ENSZ Minimum Standard Szabályok (továbbiakban: **ENSZ Minimum Szabályok**)¹ a legkorábbi, a tárgyban született jogi dokumentum, az Európa Tanács jogalkotói munkájából pedig az **Európai Börtönszabályok**² emelendő ki. Ugyanakkor az általánosnak mondható **Európai Emberi Jogi Egyezmény**³ (Egyezmény) és a hozzá kapcsolódó bírói joggyakorlat abban az értelemben ezekhez képest is lényegesebb, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (Bíróság) az Egyezmény alkalmazásával Magyarországra nézve kötelező döntéseket hozhat, így az Egyezmény és a Bíróság esetjoga a másik két jogi instrumentumhoz képest közvetlenebb hatást fejthet ki. E fejezetben a két nemzetközi jogforrás bemutatására, valamint a Bíróság esetjogának elemzésére kerül sor. Utóbbi alapján elsősorban amellet érvelünk, hogy abban az esetben, ha a fegyelmi eljárásban kiszabható magánelzárás is, akkor az eljárás kétségtelenül az Egyezmény 6. cikkének hatálya alá tartozik, vagyis a tisztességes eljáráshoz való jog követelményeinek érvényesülése számon kérhető a nemzetközi fórum előtt is. Ugyanakkor azt az állítást is megfogalmazzuk, hogy mivel a fegyelmi eljárásokban kiszabott szankciók *de facto* a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában hozott döntést determinálják, és így hatásukban a szabadságvesztés tartamát is befolyásolják (kivéve, ha a feltételes szabadságra bocsátás a végrehajtott szabadságvesztés büntetésből a büntetőbíróság ítélete alapján kizárt), az Egyezmény 5. cikke (személyes szabadsághoz való jog) és a 6. cikke minden fegyelmi eljárásra vonatkozik.

---

¹ UN Standard for Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. Angol nyelven elérhető: http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf

² Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules Angol nyelven elérhető: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>

³ European Convention on Human Rights. Angol nyelven elérhető: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

1.1.1 ENSZ Minimum Szabályok

Az 1955-ben elfogadott ENSZ Minimum Szabályok fontos garanciákat tartalmaznak a fogvatartottakkal való bánásmóddal kapcsolatban, és külön kitérnek a fegyelmezés kérdésére is. Fontos azonban szem előtt tartani a dokumentum által is hangsúlyozott körülményt, amely szerint ezekre a szabályokra nem úgy kell tekinteni, mint egy minta büntetés-végrehajtási intézmény működésének részletes leírására. A felsorolt szabályok csupán *sine qua non* elemei a dokumentum elfogadásakor fellelhető legmegfelelőbb rendszereknek.⁴ Azaz, amint az a dokumentum címéből is kiderül, ezek csak a minimum szabályok, amelyek követelményeinek eleget tevő intézményekről koránt sem mondható el, hogy ideálisak lennének. Nem szabad szem előtt téveszteni azt a körülményt sem, hogy a Minimum Szabályokat 1955-ben fogadták el, azóta pedig számos releváns emberi jogi fejlemény történt, egyes jogok tartalmának meghatározása területén jelentős volt az előrelépés. A Minimum Szabályokból elsősorban azt tudható meg tehát, hogy hetven évvel ezelőtt mi volt a nemzetközi szakmai és politikai konszenzus a fogvatartás egyes emberi jogi vetületei kapcsán.

Az ENSZ Minimum Szabályok 27. szakasza elvi jelentőséggel rögzíti a fogvatartottakkal szemben indított fegyelmi eljárásokkal kapcsolatban, hogy bár a fegyelmet és a rendet határozott fellépéssel kell fenntartani, ez nem járhat több korlátozással, mint amennyi feltétlenül szükséges a biztonságos őrzés és a jól szabályozott közösségi élet érdekében. E szabály a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya előírásával összhangban értelmezendő, amely szerint *„A szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni.”*⁵

Ennek megfelelően, amint azt a Minimum Szabályokhoz fűzött értelmező ENSZ dokumentum (Megjegyzések) is kiemeli, a büntetés-végrehajtás intézet feladata az, hogy végrehajtsa a bíróság ítéletét, nem pedig az, hogy további büntetést szabjon ki.⁶

Nyilvánvaló, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben fenn kell tartani a fegyelmet és a rendet, ehhez pedig elkerülhetetlen a határozott fellépés. A határozottság azonban nem keverendő a túlzott szigorral, *„következetes és igazságos”* intézkedéseket jelent, és soha nem vezethet szükségtelen erőszak alkalmazásához.⁷

A 30. szakasz előírásainak megfelelően jogszabályban kell meghatározni a következőket:

1. a fegyelmi vétségét képező cselekményeket,
2. a kiszabható büntetések típusát és tartamát,
3. azt, hogy ki jogosult kiszabni fegyelmi büntetést.

A jogforrás nem kizárólag törvény lehet, a különböző fegyelmi cselekmények meghatározásához elengedő a rendeleti szint is. Amint látható, a jogbiztonsághoz kapcsolódóan elsődleges követelmény a kiszámíthatóság érvényesülése és az önkényesség elkerülése – ennek megfelelően a fogvatartottak számolni tudnak magatartásuk következményeivel. Ez a szabály szorosan összefügg a 35. (1) bekezdésben foglalt

⁴ Lásd: ENSZ Minimum Szabályok, 1. szakasz.

⁵ Lásd: ENSZ Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya (International Covenant on Civil and Political Rights), 10.1 cikk. Angol nyelven elérhető: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

⁶ Lásd: Notes and comments on the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners p. 17. http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/AGMs/Notes_and_comments-1250048-DMU_version.pdf

⁷ Megjegyzések, p. 17.

rendelkezéssel, amely szerint az intézménybe történő befogadáskor a fogvatartottat írásban kell tájékoztatni – többek között – a fegyelmi rendről is. Amennyiben a fogvatartott írástudatlan, a tájékoztatás szóban történik meg.

A fegyelmi szankciókkal kapcsolatban a következő szabályokat tartalmazza a dokumentum. Fegyelmi büntetés csak a jogszabályokban foglalt rendelkezések tiszteletben tartásával szabható ki, valamint senki sem vonható felelősségre ugyanazért a cselekményért [30. (1) bekezdés]. A *ne bis in idem* elvet az Európai Börtönszabályok 63. szakasza is tartalmazza. Ez a rendelkezés ugyanakkor nem zárja ki, hogy azonos cselekmény miatt adott esetben a fegyelmi eljárás mellett büntetőeljárás is meginduljon a fogvatartottal szemben.

A 31. szakasz alapján tilos fegyelmi büntetésként testi fenyítést alkalmazni, tilos a fogvatartottat sötét helyiségbe zárni, valamint tilos minden kegyetlen, embertelen és megalázó büntetés. Az ilyen büntetés a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. szakasza alapján is tilos. A tilalom értelmezésével az ENSZ Emberi Jogi Bizottság 20-as számú általános kommentárjában foglalkozott – ennek megfelelően nem kizárólag fizikai fájdalom minősülhet kínzásnak, embertelen vagy megalázó bánásmódnak, illetve büntetésnek, hanem az áldozatnak okozott *mentális szenvedés* is.⁸

Éppen erre való tekintettel az ENSZ Minimum Szabályokhoz fűzött értelmező rendelkezések szerint a családtagokkal történő kapcsolattartás tiltása, különösen, ha a fogvatartottnak gyermekei is vannak, káros hatással lehet a fogvatartott mentális állapotára, ráadásul szabadulás esetén a társadalomba való visszailleszkedés folyamatát is hátráltathatja.⁹

Magánelzárás vagy az élelem adag csökkentése fegyelmi büntetésként nem tilos, azonban kiszabásához minden esetben arra van szükség, hogy a személyzet egészségügyi képzettséggel rendelkező tagja írásban igazolja a fogvatartott megvizsgálása után, hogy nincs egészségügyi akadálya a büntetés kiszabásának, a fogvatartott képes azt elviselni. [32. (1) bekezdés] Ugyanezen előírás alkalmazandó minden olyan büntetésre, amely káros hatással lehet a fogvatartott szellemi vagy fizikai egészségére. Kötelező továbbá az egészségügyi személyzet számára az ilyen büntetést töltő fogvatartottat naponta látogatni és jelezni a börtön parancsnokának, amennyiben egészségügyi okból indokoltnak látja a büntetés megszakítását vagy megváltoztatását. [32. (3) bekezdés]

Bár a dokumentum tartalmaz néhány előírást magára a fegyelmi eljárásra vonatkozóan is, fontos kiemelni, hogy a jogi képviselőhez való jogot nem említi. Garanciális jelentőségű ugyanakkor, hogy a fogvatartott nem büntethető, amennyiben nem tájékoztatták az ellene felhozott fegyelmi vétségekről és nem biztosítottak számára megfelelő lehetőséget védekezése előadására. Az eljárás minőségére vonatkozó szabály az is, hogy az illetékes hatóságnak minden esetben kimerítő nyomozást kell folytatnia az ügy kivizsgálása érdekében. [30. (2) bekezdés]

⁸ Lásd: Human Rights Committee, General Comment no. 20. Article 7. (Prohibition of torture or other cruel, inhuman, or degrading treatment or punishment) http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11

⁹ Megjegyzések, p. 22.

1.1.2 Európai Börtönszabályok

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által elfogadott Európai Börtönszabályok (továbbiakban: Börtönszabályok) az ENSZ dokumentumánál részletesebb, specifikusabb szabályokat tartalmaznak, amelyek nyilvánvalóan pontosabban tükrözik az Európa Tanács tagállamainak álláspontját, illetve jobban rávilágítanak az európai büntetés-végrehajtás neuralgikus pontjaira. Nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy ezt a dokumentumot 2006-ban fogadták el, így a büntető igazságszolgáltatás e szegmensének aktuális állapotát tükrözi.

A fegyelemmel foglalkozó fejezet legelején mindjárt egy olyan garanciális elem található, amely az ENSZ Minimum Szabályokból hiányzik. Az 56. szakasz ugyanis kimondja, hogy a fegyelmi eljárás csakis végső eszközként vehető igénybe, ahol pedig lehetséges, a büntetés-végrehajtási hatóságoknak **restaurációs vagy mediációs mechanizmusokat** kell alkalmazniuk a viták rendezésére. Viták alatt ebben a vonatkozásban nemcsak a fogvatartottak egymás közötti konfliktusai értendők, de a büntetés-végrehajtási intézmény állománya és a fogvatartottak között létrejötték is.

A jogbiztonság elősegítésére a Börtönszabályok minőségi kritériumot támasztanak a fegyelmi vétségé váló minősítéshez. Ennek megfelelően, csak olyan magatartások minősíthetők fegyelmi vétségnek, amelyek alkalmasak a helyes rend, a biztonság és a biztonságosság veszélyeztetésére.

Az ENSZ Minimum Szabályokhoz hasonlóan a Börtönszabályok is meghatároznak bizonyos **tárgyköröket**, amelyeket csak **jogi normában** (jogsabályi előírásban) **lehet szabályozni**. Az 57.2. szakasz szerint ezek a következők:

1. a fogvatartottak fegyelmi vétséget megvalósító cselekményei és mulasztásai,
2. a fegyelmi meghallgatás esetén követendő eljárási szabályok,
3. a kiszabható büntetés fajtái és tartama,
4. a büntetés kiszabására jogosult hatóság,
5. a jogorvoslathoz való jog.

Az ENSZ Minimum Szabályokhoz képest tehát két új elem jelenik meg a jogszabályi szinten szabályozandó kérdéskörök között: a fegyelmi eljárási szabályok és a jogorvoslathoz való jog.

A fegyelmi eljárások megindulásával kapcsolatos előírás, hogy amennyiben a fegyelmi szabályok megsértésének gyanúja merül fel, úgy azonnal jelenteni kell az illetékesnek, aki **késedelem nélkül kivizsgálja** az esetet (58. szakasz).

A büntetés kiszabásával kapcsolatban elsődleges szabály, hogy csakis a törvényben meghatározott következmények kiszabása lehetséges (60.1. szakasz). Új elem az ENSZ dokumentumhoz képest, hogy **a büntetésnek mindig arányosnak kell lennie** az elkövetett vétséghez képest (60.2. szakasz), az arányosság kapcsán mérlegelendő szempontokat azonban példálózó jelleggel sem sorolja fel a tárgyalt dokumentum.

Az ENSZ Minimum Szabályokhoz és az Európai Emberi Jogi Egyezményhez hasonlóan az Európai Börtönszabályok is általános és **abszolút érvényű tilalmat** tartalmaznak **a kínzással, az embertelen vagy kegyetlen bánásmóddal, illetve büntetéssel szemben**. Két tilalmazott büntetési formát külön is nevesít a 60.3. szakasz: a testi fenytést és a sötétzárkában való elhelyezést. Tilos továbbá a családdal való kapcsolattartás teljes tilalma is, valamint a kollektív büntetés. A magyarországi joggyakorlat fényében

releváns, hogy a 60.5. szakaszban foglalt rendelkezés alapján magánelzárás csak kivételesen alkalmazható büntetésként, meghatározott időtartamban, amelynek a lehető legrövidebbnek kell lennie.

Az Európai Börtönszabályok kifejezett előírása szerint kényszerítő eszközök büntetésként soha nem alkalmazhatók (60.6. szakasz).

A **fegyelmi eljárással kapcsolatban** is több előírást tartalmaznak a Börtönszabályok. A tisztességes eljárást a következő részjogszövegek segítik elő (59. szakasz):

1. A fogvatartottat haladéktalanul és részletesen tájékoztatni kell az ellene felhozott vádakról az általa értett nyelven.

A haladéktalan tájékoztatás növeli a sikeres védelem előkészítésének esélyeit, csakúgy, mint a részletes tájékoztatás. Nem elég arról tájékoztatni a fogvatartottat, hogy fegyelmi eljárás indult ellene: a részletes tájékoztatás abban az esetben valósul meg, ha megjelölik, hogy konkrétan melyik cselekménye miatt indul az eljárás, illetve mely fegyelmi vétség tényállását valósíthatta meg a cselekmény. Amennyiben a fogvatartott nem érti a nyelvet, nem kötelező anyanyelvén tájékoztatni, feltéve, hogy beszél valamilyen más idegen nyelvet.

2. Elegendő időt és lehetőséget kell biztosítani a védelem előkészítéséhez.

Nehéz megmondani, hogy a gyakorlatban mi minősül elegendő időnek és lehetőségnek egy fegyelmi meghallgatásra való felkészülés során. Annyi mindenesetre biztonsággal kijelenthető, hogy néhány óra biztosan nem elég a védelem előkészítésére, inkább napokban mérhető a megfelelő felkészülési idő. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a fogvatartott jogi képviselőt is szeretne a meghallgatáson, és a vele való kapcsolatfelvétel hosszabb időt vehet igénybe. Ami a védelemre való felkészülés lehetőségét illeti, a fogvatartott számára azt szükséges biztosítani, hogy megfelelő körülmények között tanulmányozhassa a releváns jogszabályokat, valamint írhatta le gondolatait a fegyelmi vétséggel kapcsolatban.

3. Lehetővé kell tenni, hogy akár személyesen, akár jogi képviselő segítségével elássa saját védelmét, amennyiben ezt az igazságszolgáltatás érdeke megköveteli.

A szabályozás nem szól sem a képviselőt kötelező jellegéről, sem pedig (rászorultság esetén) annak ingyenességéről, fontos jelzést tartalmaz ugyanakkor arra vonatkozóan, hogy meghatározott esetekben az igazságszolgáltatás érdeke is megkövetelheti a jogi képviselő közreműködését.

4. A fogvatartott indítványozhatja tanúk meghallgatását, akikhez személyesen vagy képviselője útján kérdéseket intézhet.

Szintén új eljárásjogi garancia az ENSZ Minimum Szabályokhoz képest, hogy a fogvatartott saját védelme érdekében bizonyítási indítványt terjeszthet elő – ez ugyanakkor csak a tanúk meghallgatására vonatkozik, egyéb bizonyítási eszközökről nem szól az előírás.

5. Ingyenes tolmács segítségét kell biztosítani, amennyiben a fogvatartott nem érti, vagy nem beszél a meghallgatás nyelvét.

A jogi képvisellel ellentétben a fordítás költségét tehát az állam viseli. Fontos kitétel, hogy a fegyelmi eljárás megindításáról történő tájékoztatástól eltérően a meghallgatás során akkor is biztosítani kell a tolmácsot, ha a fogvatartott érti ugyan a meghallgatás nyelvét, de nem beszél azt.

Az eljárásjogi jogositványok mellett az Európai Börtön szabályok legfontosabb újítása az ENSZ Minimum Szabályokhoz képest a **jogorvoslathoz való jog garantálása** fogvatartottak számára. A 61. szakasz rendelkezése szerint ugyanis amennyiben a fogvatartott fegyelmi felelőssége megállapítást nyer, biztosítani kell számára, hogy a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező független, felettes szervhez jogorvoslati kérelmet nyújtson be.

Kiemelésre érdemes, hogy a **jogorvoslati kérelemről döntő szervnek függetlennek kell lennie**. E követelménynek nem kizárólag bíróság felel meg, ugyanakkor nyilvánvalóan nem tekinthető függetlennek a büntetés-végrehajtási intézet állományába tartozó szerv vagy személy.

1.1.3 Európai Emberi Jogi Egyezmény

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény¹⁰ tisztességes eljárásról szóló 6. cikke szerint

„1. Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”

Az Egyezmény előírásainak megsértését vizsgáló Európai Emberi Jogi Bíróság 6. cikkre vonatkozó joggyakorlata igen terjedelmes. Az Egyezmény szövegében *expressis verbis* említett részjogositványok – pl. az ártatlanság vélelme vagy a védelemhez való jog – mellett a Bíróság a tisztességesség elvéből **további jogositványokat** is levezetett. A tisztességes meghallgatással összefüggésben ilyenek tekinthető a személyes meghallgatás követelménye, a hatékony közreműködés követelménye a meghallgatás során, a fegyverek egyenlőségének elve, a kontradiktórius eljáráshoz való jog, a bizonyítékok megismerhetősége, a tanúkkal való közvetlen kontaktus érvényesülésének követelménye, az önvádra kötelezés tilalma, a hallgatáshoz való jog, az ügy megfelelő kivizsgálásának követelménye, valamint az indokolással ellátott határozat követelménye.¹¹ A követelményrendszer alapvető kiindulópontja, hogy **az eljárás egészének kell összességében tisztességesnek lennie**.

Kérdéses lehet azonban, hogy ezek a joggyakorlat által nagyban alakított garanciák, a tisztességes eljáráshoz való jog alkalmazandó-e a fegyelmi eljárások során is, védik-e az egyént abban az esetben is, ha az elkövetett cselekmény nem éri el a bűncselekményi minősítést. A 6. cikk szövege alapján a formális válasz nemleges, hiszen a tisztességes tárgyaláshoz való jogot – a polgári jogok és kötelezettségek tárgyalásán kívül – csak a büntetőjogi vádak elbírálásakor kell garantálnia az államnak.

A Bíróság gyakorlatát megvizsgálva azonban kiderül, hogy a **büntetőjogi vád kifejezésnek önálló értelmezése van a joggyakorlatban**. Másként fogalmazva, a Bíróság fenntartja magának a jogot, hogy meghatározza, mit tart büntetőjogi vádnak, és nincs kötve a tagállami bíróságok klasszifikációjához, besorolásához.

¹⁰ Magyarországon kihirdette: 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

¹¹ David HARRIS – Michael O’BOYLE – Colin WARBRICK (Eds.): Law of the European Convention on Human Rights *Oxford University Press*, New York, 2009. pp. 246–269.

Ez világosan kiderül az *Engel és mások v. Hollandia* ügyből.¹² A panaszos és társai a holland katonaságnál teljesítettek szolgálatot, és a fegyelmi szabályzat megsértése miatt különböző büntetéseket szabtak ki velük szemben, amelyek közül a legsúlyosabb több hónapos szabadságelvonással járt.

Ebben az ügyben állította fel a Bíróság **hármass feltételrendszerét**, amely alapján meg kell ítélni, hogy egy vád büntetőjoginak minősül-e, azaz érvényesítendő-e az eljárásban a tisztességes eljáráshoz való jogból kiolvasható részjogosítványok. Ezek a következők:

1. a jogsértés besorolása a nemzeti jog szerint,
2. a sérelem természete,
3. a kiszabható büntetés.

Amennyiben a **jogsértés besorolására** olyan módon kerül sor, hogy a nemzeti jog eleve bűncselekményként klasszifikálja a magatartást, úgy automatikusan vonatkozik rá a tisztességes eljáráshoz való jog követelményrendszere, azaz a Bíróság nem vizsgálja tovább, hogy a vád valóban büntetőjogi-e.¹³ A másik két kritériumnak abban az esetben van szerepe, ha a nemzeti jog nem tekinti bűncselekménynek az adott magatartást. Fontos szem előtt tartani, hogy a második és a harmadik kritérium „*alternatív, nem pedig kumulatív*”. Azaz, amennyiben a sérelem természete önmagában indokolja a büntetőjogi klasszifikációt, irreleváns, hogy egyébként mennyire volt súlyos a kiszabható büntetés. Mindazonáltal kumulatív megközelítés is alkalmazható, amennyiben önmagában sem a jogsértés természete, sem pedig a kiszabható büntetés nem tenné szükségessé a 6. cikkely garanciáinak alkalmazását, de együttesen már indokoltá teszik azt.¹⁴ A klasszifikáció részleges irrelevanciája miatt annak sincs döntő jelentősége, hogy a cselekmény miatti marasztalás egyébként büntetett előéletet eredményez-e.¹⁵

A **sérelem természetének** értelmezésével összefüggésben mérőföldkő jelentőségű és irányadó döntés az *Öztürk v. Germany* eset.¹⁶ Az ügyben arról (is) kellett döntenie a Bíróságnak, hogy a járművezetés során elkövetett szabálysértés bűncselekménynek tekinthető-e az Egyezmény értelmében – annak ellenére, hogy a német jogban a büntetőjogból a szabálysértések közé került a tényállás. A Bíróság megállapítása szerint a közlekedési szabálysértések azért kriminális jellegűek, mert az azokat tiltó szabályokat nem egy meghatározott státusszal rendelkező személyek csoportjára vonatkozóan alkotják meg (mint például a klasszikus fegyelmi eljárások esetén), hanem azok minden, az utakat használó polgárra vonatkoznak. További jellemző, hogy a szabályok meghatározott magatartásformát írnak elő és az attól való eltérést punitív szankcióval sújtják. Vagyis a szabály *általános személyi hatálya* és a megsértése esetén alkalmazott *szankció célja* (a reparáció, a represszió és a visszatartás) – segít eldönteni azt a kérdést, hogy kriminális vagy egyéb természetű „váddal” állunk-e szemben. A Bíróság az értékelés során figyelembe vette a konkrét ügyben azt a tényt is, hogy az Egyezmény részes államaiban általában melyik jogágban szabályozzák a cselekményt.

¹² Case of Engel and Others v. The Netherlands (*Application nos. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72*) Judgment of 8 June 1976.

¹³ HARRIS – O’BOYLE – WARBRICK, p. 205.

¹⁴ Case of Ezech and Connors v. The United Kingdom, (*Application nos. 39665/98; 40086/98*) Judgment of 9 October 2003. para. 86.

¹⁵ Lásd: Case of Ravensborg v. Sweden (*Application no. 14220/88*) Judgment of 23 March 1994. para. 38.

¹⁶ Case of Öztürk v. Germany (*Application no. 8544/79*) Judgment of 21 February 1984.

A harmadik kritérium, vagyis a **kiszabható büntetés** vizsgálatával összefüggésben fontos előrebocsátani, hogy nem a ténylegesen kiszabott büntetés az értékelés kiindulópontja, hanem a kiszabható büntetés.¹⁷ Az egyén szempontjából ugyanis releváns kérdés, hogy az eljárás ideje alatt milyen jogkövetkezmények bekövetkeztétől kellett tartania. Az a körülmény, hogy adott esetben végül nagyon csekély súlyú büntetést szabott ki a bíróság vagy valamely más hatóság, indifferens, a kiszabható büntetés jellemzői közül pedig elsősorban annak természete és súlyossága a meghatározó.

Az Engel-ítélet érvelése szerint egy jogállamban **a büntetőjog területére esik a szabadságelvonás** mint kiszabható büntetés, kivéve azokat az eseteket, amikor a szabadságelvonás természete, időtartama vagy a végrehajtás módja miatt nem okozhat jelentős hátrányt („cannot be appreciably detrimental”).¹⁸ A fogvatartottak elleni fegyelmi eljárások esetében a **magánelzárás** tehát önmagában elégséges indok arra vonatkozóan, hogy a 6. cikkben foglalt garanciák érvényesülése számon kérhető legyen az eljárásban.

Az Engel ügy kérelmezői különböző súlyú fegyelmi vétségeket követtek el egy katonai kötelék tagjaként. Az elkövetett jogsértéseket és a kiszabott fegyelmi büntetéseket külön-külön megvizsgálta a Bíróság és úgy ítélte meg, hogy a katonai fegyelem aláásására alkalmas folyóirat terjesztése katonák között, illetve katonai jármű felelőtlen vezetése miatt kiszabható több hónapos fegyelmi elzárás olyan természetű és súlyú büntetés, amely a nemzeti jogi besorolásától függetlenül büntetőjogi jogkövetkezménynek tekinthető – éppen ezért a büntetés kiszabását megelőző eljárásban alkalmazandóak a tisztességes eljárás követelményei.

Nemcsak szabadságvesztés, **más jogkövetkezmény** is lehet büntetőjogi jellegű a nemzeti jog besorolásától függetlenül, például egy jelentős összegű pénzbüntetés.¹⁹ Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy szabadságelvonással járó büntetés esetén kiindulópontként büntetőjogi jogkövetkezményről beszélhetünk, és csak kivételesen fordulhat elő, hogy más tényezőket is figyelembe véve a szankció mégsem minősíthető büntetőjoginak. Más büntetések esetén további szempontokkal szükséges alátámasztani azt a megállapítást, hogy a közigazgatási vagy más eljárásban kiszabott büntetés valójában büntetőjogi természetű.

A vizsgált kérdéskör szempontjából kiemelt jelentőségű a *Campbell and Fell v. The United Kingdom* eset,²⁰ amelyben a Bíróságnak arról kellett döntenie, hogy a büntetés-végrehajtás során az olyan fegyelmi eljárás, amelynek a eredményeként kiszabható a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményének csökkentése (*forfeiture of remission of sentence*), büntetőjogi jellegűnek minősül-e. Ebben az esetben a Bíróság azt külön is hangsúlyozta, hogy amennyiben egy magatartás a börtönön kívül tanúsítva egyébként bűncselekmény lenne (pl. ha nem börtönört bántalmaz valaki, hanem egy civil személyt), akkor a cselekmény természete alapján indokolt a büntetés-végrehajtási rendszeren belül is annak büntetőjogi jellegű értékelése. Érvelésében (72. pont) a Bíróság expressis verbis kimondta: függetlenül attól, hogy a feltételes szabadságra bocsátás nem alanyi jog, az a tény, hogy **egy döntés következtében lényegesen tovább tart a fogvatartás**, mint egyébként anélkül, elegendő ahhoz, hogy **a döntés alapjául szolgáló cselekményt kriminális karakterűnek** tekintsük. Ez abban az esetben is így van, ha az eredeti bírósági ítéletben kiszabott szabadságvesztés maximális időtartama a fegyelmi szankció miatt hosszabbodik meg, ugyanis a fegyelmi döntés nélkül a fogvatartás ideje legitim indokok alapján várhatóan rövidebb lenne. Hasonló következtetésre lehet jutni a magyar gyakorlat alapján, amennyiben a kiszabott fegyelmi fenyítés(ek) következményeként marad el a feltételes szabadságra bocsátás – azaz a fegyelmi eljárás tényleges hatást gyakorol a szabadságvesztés időtartamára.

¹⁷ HARRIS – O’BOYLE – WARBRICK, p. 208.

¹⁸ Case of Engel and Others, para. 82.

¹⁹ Lásd: Case of Janosevic v. Sweden (*Application no. 34619/97*) Judgment of 23 July 2002. para. 68.

²⁰ Case of Campbell and Fell v. The United Kingdom (*Application no. 7819/77; 7878/77*) Judgment of 28 June 1984.

Egy harmadik, a fegyelmi ügyek szempontjából releváns ügy az Ezeh és Connors eset.²¹ Az Egyesült Királysággal jogvitában álló panaszosok súlyos bűncselekmények – erőszakos közöszlenség, emberölés kísérlete, rablás – elkövetéséért töltötték többéves szabadságvesztés-büntetésüket. A jogvita alapjául szolgáló ügyekben az egyik kérelmező a feltételes szabadságra bocsátásának lehetőségét vizsgáló meghallgatáson halálosan megfenyegette az őt kihallgató pártfogót, a másik kérelmező pedig egy udvari levegőzés során szándékosan nekirohant egy őrnek. Mindkét fogvatartott ellen fegyelmi eljárás indult a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka előtt. A fogvatartottak jogi segítséget kértek, de a parancsnok a kérelmeket elutasította. A parancsnok mindkét kérelmező esetében a bírósági ítéletben foglalt szabadságvesztés-büntetés letöltése után letöltendő további elzárást szabott ki. Ezeh esetében ez további negyven napot jelentett az eredetileg kiszabott büntetéshez képest, Connors esetében pedig hetet.

A Bíróság az Engels ügyben felállított kritériumrendszerrel tételesen megvizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy a fegyelmi eljárásban kiszabott **fegyelmi büntetés** valójában **büntetőjogi besorolású**, így alkalmazni kellett volna az eljárás során a 6. cikkely szabályait. Ennek megfelelően megállapította, hogy az Egyesült Királyság megsértette a kérelmezők tisztességes eljárásához való jogát, amikor nem biztosította számukra, hogy **jogi képviselőjükkel konzultálhassanak**.

Fontos tehát kiemelni, hogy akár egy hét napos elzárás is minősülhet büntetőjogi büntetésnek az Egyezmény követelményrendszere szerint. Nem elhanyagolható különbség ugyanakkor, hogy ebben az esetben a bíróság által kiszabott szabadságvesztés időtartamán túlra nyúlt ki a fegyelmi büntetés, mintegy kiegészítő vagy további büntetésként.

Mindennek fényében a Bíróság eddigi joggyakorlata a fogvatartottak elleni fegyelmi eljárásokkal összefüggésben a következőképpen összegezhető. **A magánelzárással büntethető fegyelmi ügyek kriminális természetűek**, tekintettel arra, hogy a magánelzárás – a magyar gyakorlatban is – olyan súlyos szankció, amelynek végrehajtási körülményei a „normál” büntetés-végrehajtási korlátozásokat messze meghaladják (zárkörülmények, csomag és látogató fogadásának tilalma, sport és művelődési eseményeken való részvétel tilalma, sajtótermék olvasásának tilalma), és az időtartama is jelentős (10-30 nap fokozattól függően), valamint a jogsértés természete is ezt igazolja (ha olyan magatartás miatt indul a fegyelmi eljárás, ami a „szabad életben” is felvet szabálysértési vagy büntetőjogi felelősséget – pl. garázdaság –, vagy az intézet rendjének védelme indokolja a punitív és visszatartó célú szankcionálást). A többi eljárással kapcsolatban nem fogalmazható meg ilyen határozott állítás az esetjogban alkalmazott sztenderdek alapján, de a *Campbell and Fell v. The United Kingdom* ügyben hozott döntés analógiájára **lehet amellet érvelni, hogy amennyiben a fegyelmi eljárásokban született marasztalások de facto a kedvezmény elvesztésével járnak, minden fegyelmi eljárásra kiterjed a 6. cikk hatálya**.

1.2 A tisztességes eljárás feltételei

Ahhoz, hogy tudjuk, mit jelent az, hogy a 6. cikk követelményrendszere vonatkozhat a fegyelmi eljárásokra, az Egyezmény és a Bíróság gyakorlatából megismerhető szempontokat emeljük ki.²² A tisztességes eljárás feltételei alapján egy jogi eljárásnak a következőknek kell megfelelnie:

²¹ Case of Ezeh and Connors v. The United Kingdom (*Applications nos. 39665/98; 40086/98*) Judgment of 9 October 2003.

²² A szempontoknak az esetjoggal alátámasztott kimerítő elemzéséhez lásd: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf

1. Bíróságnak kell dönteni az ügy érdemét tekintve.
2. A bíróságnak függetlennek kell lennie, amelynek teljesülése kapcsán három szempontot vizsgál a Bíróság:
  - a) kinevezés módja és a mandátum időtartama,
  - b) a külső nyomásgyakorlással szembeni garanciák megléte,
  - c) a függetlenség látszata biztosított-e?
3. A bíróságnak pártatlannak kell lennie, ami két dolgot jelent:
  - a) szubjektív pártatlanság: annak kizárása, a döntéshozó személyes meggyőződésének vagy érdekének hatása legyen a konkrét ügyben hozott döntésre. A szubjektív pártatlanság sérelmére a döntéshozó magatartása alapján lehet következtetni, de a sérelem abban az esetben is fennállhat, ha ugyanaz a személy ugyanabban az eljárásban több funkciót tölt be.
  - b) objektív pártatlanság: olyan szabályozási-intézményes környezet kialakításának követelménye, amelyben a döntéshozó személyétől független tényezők nem adhatnak alapot egy objektív megfigyelőnek a pártatlanság kétségbe vonására. A követelmény tipikusan akkor sérül, amikor a döntéshozó és az eljárás többi szereplője között hierarchikus vagy egyéb természetű kapcsolat áll fenn.
4. Az eljárásban érvényesülnie kell a fegyverek egyenlősége elvének (az egyik fél sem lehet lényegesen hátrányosabb helyzetben arra vonatkozóan, hogy saját álláspontjáról meggyőzhesse a döntéshozót) és az összes bizonyítékot minden fél rendelkezésére kell bocsátani, akik valamennyi bizonyítékkal kapcsolatban előterjeszhetik álláspontjukat.
5. A döntéseket indokolni kell, az indokolásból ki kell derülnie, hogy a felmerült lényeges kérdéseket az ügyben miért az adott módon döntötték el.
6. Büntetőügyekben a hallgatás joga és az önvádra kötelezés tilalma érvényesül.
7. Nyilvános tárgyaláshoz és nyilvános ítélethirdetéshez való jog (meghatározott kivételekkel).
8. Személyes jelenlét a tárgyaláson.
9. Az eljárás nem lehet ésszerűtlenül hosszú.
10. Az ártatlanság vélelmének érvényesülnie kell.
11. Védelemhez való jog és annak részjogosítványai. Ezek alapján az eljárás alatt állónak joga van ahhoz, hogy
  - a) a legrövidebb időn belül tájékoztassák olyan nyelven, amelyet megért, és a legrészletesebb módon az ellene felhozott vád természetéről és indokairól,
  - b) rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel,
  - c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, ha pedig nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet,

- d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúihoz, valamint kieszközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják,
- e) ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet.

A következőkben a kutatási eredményeket a fenti követelményrendszerre tekintettel értékeljük.

2. A hazai szabályozás értékelése

2.1 A szabályozás jogforrási szintje

A büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottakkal szemben lefolytatható fegyelmi eljárásokra vonatkozó hatályos magyarországi szabályozás többszintű. Szembetűnő – ugyanakkor a fentiekben bemutatottak szerint nem tekinthető az Emberi Jogok Európai Egyezményének követelményrendszerével ellentétesnek – a **részletes törvényi szintű szabályozás hiánya**. A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bvtvr.) az elítéltek nevelése körében tárgyalja a fogvatartottakkal szemben alkalmazható fenytéseket.²³ A *feddés*, a *személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentése*, valamint a *magánelzárás* mint lehetséges fenytés rögzítése mellett a normaszöveg az utóbbi két szankció esetében meghatározza azok kiszabható maximális időtartamát. A Bvtvr. a személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentésének maximális mértékét is rögzíti, valamint a magánelzárással összefüggésben kiszabható más jogkorlátozó intézkedéseket, továbbá a magánelzárással sújtott fogvatartott kötelező egészségügyi felügyeletére vonatkozó garanciális rendelkezéseket.²⁴

A Bvtvr. ezen túl kiter a fegyelmi eljárás alapjául szolgáló vétségek **más szankciókkal való kapcsolatának lehetséges eseteire**: (a) ha a fegyelemsértés szabálysértést is megvalósít, azt fegyelmi vétségként kell elbírálni (a szabálysértés tehát nem folytatható le), míg (b) ha a fegyelemsértés bűncselekményt is megvalósít, úgy feljelentést kell tenni (ilyen esetben tehát párhuzamosan büntetőeljárás is megindul a fogvatartottal szemben).²⁵

A jogorvoslattal összefüggésben a Bvtvr. rögzíti, hogy a büntetés-végrehajtási intézet magánelzárást kiszabó határozatával szemben fellebbezést lehet benyújtani a büntetés-végrehajtási bíróhoz.²⁶

---

²³ Bvtvr. IV. cím

²⁴ Bvtvr. 42. §

²⁵ Vö. Bvtvr. 43. §

²⁶ Bvtvr. 43. § (4) bekezdés

A fegyelmi eljárás részletes szabályait a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelősségéről szóló 11/1996. (X. 15.) **IM rendelet** (Rendelet) szabályozza. A Rendelet egyértelművé teszi, hogy hatálya valamennyi, büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott személyre kiterjed, így a szabadságvesztésre, elzárásra ítélt, előzetes letartóztatásban és szabálysértési elzárásban lévő személyekre.²⁷

A nemzetközi követelményekkel összhangban a normaszöveg meghatározza a **fegyelmi vétség általános fogalmát** és tételesen meghatározza a fegyelmi vétségnek minősülő cselekményeket. A normaszöveg alapján „*Fegyelmi vétséget követ el az a fogvatartott, aki a büntetés-végrehajtás rendjét vétkesen megszegi, más fogvatartottat fegyelmi vétség elkövetésére szándékosan rábír, vagy más fogvatartott részére fegyelmi vétség elkövetéséhez szándékosan segítséget nyújt.*”²⁸

A normaszövegben tételesen megjelenített, fegyelmi vétségnek minősülő cselekmények²⁹ összhangban vannak a fenti fogalommal, fontos azonban rámutatni, hogy a felsorolás nem tekinthető zártnak: a normaszöveg az **intézet házirendjének megszegését** is fegyelmi vétségként minősíti.³⁰ Amint az a következőkben látható lesz, az egyes büntetés-végrehajtási intézetek házirendjei több esetben olyan cselekményeket is tiltanak, amelyeket a Rendelet külön nem nevesít fegyelmi vétségként. A büntetés-végrehajtási intézetek rendje fenntartásának követelménye megköveteli, hogy a fogvatartottak – akár fegyelmi eljárás terhe mellett – tartsák be a felügyelet utasításait, ezek tartalma ugyanakkor előzetesen természetesen a házirendben sem rögzíthető. **A fegyelmi vétségekre vonatkozó szabályozás a felügyelet utasításai vonatkozásában tehát szükségképpen nem lehet zárt, annak ugyanakkor nincs igazolható indoka, hogy az egyes büntetés-végrehajtási intézetek házirendjei a Rendeletben meghatározottaktól eltérő magatartásokat határozzanak meg fegyelmi vétségként** – mivel a házirend megsértése önmagában fegyelmi vétségnek minősül, ebben a vonatkozásban sérül az a fentiekben bemutatott nemzetközi követelmény, amely szerint a fegyelmi vétséget képező cselekményeket *jogszabályban* kell meghatározni.³¹

A Rendelet a büntetőjogból ismert előírásokat tartalmaz a **fegyelmi felelősség** megállapításával összefüggésben: ilyennek tekinthető a kísérletet szankcionálni rendelő előírás,³² a fegyelmi felelősség megállapítását, valamint a fegyelmi eljárás megindítását **kizáró okok** meghatározása.³³

A fegyelmi eljárás lefolytatásával összefüggésben a **tisztességes eljárás követelménye szempontjából is garanciális rendelkezésnek tekinthető** a Rendelet szabályozási rendszerében a fogvatartott meghallgatásának előírása, a jogi képviselő lehetőségének biztosítása, az anyanyelvhasználat lehetőségének biztosítása, a fogvatartott jogairól és kötelezségeiről a fogvatartott anyanyelvén vagy az általa értett nyelven történő tájékoztatás kötelezettségének előírása, valamint a fegyelmi eljárással összefüggésben született döntésekről írásban történő tájékoztatás követelménye, továbbá a jogorvoslathoz való jog biztosítása.³⁴

²⁷ Rendelet 1. §

²⁸ Rendelet 2. § (1) bekezdés

²⁹ Rendelet 2. § (2) bekezdés a)–i) pontok

³⁰ Rendelet 2. § (2) bekezdés b) pont

³¹ Vö. ENSZ Minimumszabályok 30. szakasz, Európai Börtönszabályok 57.2 szakasz

³² Rendelet 3. §

³³ Rendelet 4. §

³⁴ Rendelet 6. §, 23–26. §

A Rendelet tartalmazza a **fegyelmi eljárás lefolytatására vonatkozó részletszabályokat** is. Egyértelműnek és kellően részletesnek bizonyul a szabályozás a fegyelmi eljárás kezdeményezésével, az elsőfokú fegyelmi eljárással, valamint a fegyelmi fenyítés végrehajtásával kapcsolatban,³⁵ kevés támpont található ugyanakkor a normaszövegben az eljárás alá vont fogvatartott helyzetének, körülményeinek körültekintő vizsgálatával, valamint a lehetséges bizonyítási eszközökkel és a bizonyítási eljárással összefüggésben.

2.2 A fegyelmi eljárások típusai és szakaszai

A Rendelet szabályozási rendszerében tartalmi értelemben önálló fegyelmi eljárás-típusnak bizonyul a **nevelő által lefolytatott vizsgálat**. Ennek elrendelésére abban az esetben kerül sor, ha a fegyelmi jogkör gyakorlójának megítélése szerint

„... a cselekmény ténybeli megítélése egyszerű, továbbá az az intézet rendjét csak olyan kis mértékben sérti vagy veszélyezteti, hogy a Bv. tvr.-ben meghatározott legenyhébb fenyítés kiszabása is elegendőnek látszik.”³⁶

Ebben az eljárásban a fogvatartott nevelője a személyes meghallgatás után három napon belül hoz döntést a fegyelmi felelősséggel összefüggésben, ennek megfelelően *kioktatásban részesítheti* a fogvatartottat, valamint alkalmazhatja a Bvtvr.-ben meghatározott *feddés fenyítést*. Ha azonban a fogvatartott a cselekmény elkövetését nem ismeri el, vagy a nevelő úgy ítéli meg, hogy a fentieknél súlyosabb fenyítés kiszabása indokolt, úgy sor kerül a fegyelmi eljárás teljes körű lefolytatására.³⁷

Az elsőfokú fegyelmi eljárásra irányadó részletszabályok egyúttal természetesen garanciális szerepet is betöltenek – elmaradásuk ilyen módon az eljárás tisztességessége szempontjából is fontos körülmény. Kellő biztosítékot jelent ugyanakkor a nevelő által lefolytatott, részletszabályok által nem meghatározott, **egyszerűsített vizsgálatok** esetén, hogy amennyiben a fogvatartott a fenyítés ellen panaszt nyújt be (azaz valamilyen okból nem fogadja el a döntést), úgy sor kerül az elsőfokú fegyelmi eljárás lefolytatására.³⁸

A nevelő által lefolytatott vizsgálatnak kétségtávolan számos előnye van: a nevelő jobban ismeri a fogvatartottat, személyes körülményeit, így **megalapozottabban tárhatja fel a fegyelmi vétség elkövetésének hátterét és adott esetben hatékonyabban léphet fel a jövőbeli fegyelmi vétségek elkövetésével szemben**. A nevelő által lefolytatott vizsgálat arra is alkalmas lehet, hogy az Európai Börtön szabályok által felhívott *restaurációs vagy mediációs mechanizmus*ként működjön³⁹ – a vizsgálat rövid határideje és a nevelők leterheltsége a gyakorlatban azonban ezt nyilvánvalóan nem teszi lehetővé. Arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a Rendelet pusztán **az elkövetett cselekmény kis tárgyi súlya esetén** teszi lehetővé a nevelő által lefolytatott vizsgálatot, holott a kutatás egyik (később részletezett) lényeges megállapítása szerint az elítélt személyes hátterére tekintettel lévő, mediációs elemeket hordozó eljárásra gyakran éppen a súlyosabb jogsértést is megvalósító, és a probléma mögöttes okainak feltárását is szükségessé tévő „nehéz esetekben” is szükség lehet.

³⁵ Vö. Rendelet 7. §, 9–21. § 27–35. §

³⁶ Rendelet 8. § (1) bekezdés

³⁷ Rendelet 8. § (2) bekezdés

³⁸ Rendelet 8. § (3) bekezdés

³⁹ Vö. Börtön szabályok 56. szakasz

A Rendelet szabályozási és fogalmi rendszerében **elsőfokú fegyelmi eljárásra** kerül sor, amennyiben a fegyelmi jogkör gyakorlója nem utalta nevelői hatáskörbe a vizsgálatot. Az eljárás kezdetén – a rendelkezésre álló információk alapján – lényeges döntések meghozatalára kerülhet sor: ilyen lehet, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója *elrendeli a vizsgálatot, kijelöli a vizsgálatot és megállapítja a vizsgálat határidejét, döntést hozhat a fogvatartott elkülönítéséről*, valamint *megtagadhatja a fegyelmi eljárás elrendelését*.⁴⁰ Garanciális jelentőségű, hogy a vizsgálat normatív módon előírt határidőhöz kötött: annak lefolytatására legfeljebb tizenöt nap áll rendelkezésre, amely legfeljebb tíz nappal meghosszabbítható. Szintén garanciális szerepet töltenek be a szabályozásban a vizsgálóra vonatkozó összeférhetlenségi szabályok: ezek alapján nem jelölhető ki vizsgálónak az, aki az ügyben a fegyelmi eljárást kezdeményezte, akit az ügyben tanúként kell kihallgatni, továbbá, akitől a cselekmény elfogulatlan megítélése bármely okból nem várható.⁴¹ Azon túl azonban, hogy a **vizsgálónak** hivatásos állományúnak, az adott büntetés-végrehajtási intézettel köztisztviselői vagy közalkalmazotti jogviszonyban álló személynek kell lennie, **a szabályozás nem ír elő meghatározott képesítési, adott munkakörben megszerzett tapasztalathoz kapcsolódó követelményeket**.⁴² Kutatási tapasztalataink ugyanakkor azt mutatják, hogy a fegyelmi eljárás súlypontját sok esetben a vizsgálat jelenti.

A **vizsgálattal összefüggésben** a Rendelet a tényállás megállapítását, a fogvatartott és szükség esetén a tanúk meghallgatását, tárgyi bizonyítékok beszerzését és helyszíni szemle tartását, valamint összefoglaló jelentés készítését írja elő. A *fogvatartott meghallgatásához* kapcsolódóan a Rendelet rögzíti a jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatos tájékoztatási kötelezettséget, a védekezés előadásának és a bizonyítási indítványok előterjesztésének lehetőségét – ez utóbbit ugyanakkor (döntését jegyzőkönyvbe foglalva) a vizsgáló elutasíthatja. Viszonylag részletes szabályokat tartalmaz a Rendelet a *tanúk meghallgatásával* kapcsolatban, rögzíti ugyanakkor, hogy a fegyelmi eljárásban a személyi állomány tagja és a fogvatartott között szembesítés nem rendelhető el.⁴³

Amennyiben nem kerül sor a fegyelmi eljárás felfüggesztésére vagy megszüntetésére, a fegyelmi jogkör gyakorlójának a határnapot kell tűznie a **fegyelmi tárgyalás** tartására. A szabályozás ezzel összefüggésben (a vizsgálat egyes elemeitől eltérően) nem tartalmaz részletes szabályokat: a Rendelet azt rögzíti, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlójának a fogvatartott jelenlétében kell ismertetnie az eljárás alapjául szolgáló cselekményt és a bizonyítékokat, majd pedig meghallgatja a fogvatartott védekezését. A fegyelmi jogkör gyakorlója a fegyelmi tárgyalás alapján is határozhat a fegyelmi eljárás határidejének meghosszabbításáról, az eljárás felfüggesztéséről vagy megszüntetéséről – ellenkező esetben fegyelmi fenyítést kell kiszabnia. A fegyelmi fenyítés kiszabását indokolással ellátott határozatba kell foglalni, amelyet szóban ki kell hirdetni és át kell adni a fogvatartott számára. A fogvatartottnak a határozat kihirdetésekor kell nyilatkoznia arról, hogy azt tudomásul veszi, vagy azzal szemben panaszt, fellebbezést kíván benyújtani.⁴⁴ A fentiek alapján tehát egy olyan fegyelmi tárgyalás képe bontakozik ki, amely keretében **nem különülnek el egymástól egyértelműen az egyes eljárási szerepek** (a fegyelmi jogkör gyakorlója ismerteti az eljárás alapjául szolgáló cselekményt és a bizonyítékokat, valamint ő hozza meg a döntést is), **a tárgyalás alapvetően gyors lefolyású**, amelyet követően a fogvatartottnak rögtön nyilatkoznia kell esetleges jogorvoslati igényéről.

A **jogorvoslattal összefüggésben** a Rendelet a kiszabott fegyelmi fenyítéstől függően eltérő eljárási utakra utalja a fegyelmi ügyet: feddés és személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentése esetén a fogvatartott

⁴⁰ Rendelet 9. § (1) bekezdés

⁴¹ Rendelet 10. § (3) bekezdés

⁴² Rendelet 10. § (2) bekezdés

⁴³ Rendelet 14–16. §

⁴⁴ Rendelet 21. §

a parancsnokhoz fordulhat panasszal, míg magánelzárás kiszabása esetén a büntetés-végrehajtási bíróhoz fordulhat fellebbezéssel. A Rendelet előírása szerint a másodfokú (parancsnoki) határozatot tárgyalás keretében kell meghozni, a másodfokú eljárásban egyébként az elsőfokú eljárásra vonatkozó rendelkezések alkalmazandók.⁴⁵ Sajátos a büntetés-végrehajtási bíró eljárásának szabályozása: a Bvtvr. egyik utaló szabálya alapján arra a büntetőeljárás szabályait kell alkalmazni.⁴⁶

A **fegyelmi fenytés végrehajtásával** összefüggő rendelkezések közül kiemelhető, hogy a fenytés nem hajtható végre, amennyiben a fegyelmi fenytés végrehajtásától számított hat hónap már eltelt. Ezen túl a Rendelet főként a magánelzárással összefüggésben tartalmaz garanciális rendelkezéseket. Ennek megfelelően több magánelzárás folyamatos végrehajtása esetén azt félbe kell szakítani, amennyiben meghaladná a Bvtr.-ben meghatározott tartamot, a fogvatartott egészségi állapotát pedig folyamatosan ellenőrizni kell.⁴⁷

2.3 Az új büntetés-végrehajtási kódex szabályrendszere

A 2015. január 1-jén hatályba lépő új büntetés-végrehajtási kódex, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési eljárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (Kódex) a hatályos törvényi előírásoknál jóval részletesebb szabályokat tartalmaz.

Szembetűnő változás, hogy az új törvény a hatályos szabályozáshoz képest jóval **differenciáltabb szankció-rendszert** alkalmaz: a feddés, a személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentése és a magánelzárás mellett ebben megjelenik *a fogvatartottnál tartható tárgyak körének korlátozása, a büntetés-végrehajtási intézet által szervezett programokon való részvétel korlátozása*, valamint a törvényben meghatározott, lehetséges *többletszolgáltatások megvonása* – valamennyi esetben meghatározva a korlátozás maximális időtartamát.⁴⁸

Az Európai Börtönszabályok által hivatkozott mediációs és restaurációs mechanizmusra utal a törvényben a fenytés kiszabásával kapcsolatban meghatározott **általános szempont**, amely szerint

„A fenytés kiszabásánál figyelemmel kell lenni a fegyelemsértés súlyára és az elítélt eddigi magatartására, szem előtt tartva a fenytés célját.”⁴⁹

Az idézett általános megfontolás ugyanakkor nem köszön vissza minden esetben a részletszabályokban. Szigorítást jelent a szankciórendszerben, hogy – a hatályos szabályozással ellentétben – a jövőben azonos cselekmény elkövetése miatt **párhuzamosan fegyelmi és szabálysértési eljárások is indulhatnak**: amennyiben a fegyelmi cselekmény egyidejűleg szabálysértést is megvalósít, úgy a büntetés-végrehajtási intézetnek a sérelmére elkövetett szabálysértések esetén mindenképpen feljelentést kell tennie, míg más fogvatartottak sérelmére elkövetett szabálysértés esetén erre a fogvatartottak számára lehetőséget kell biztosítani.⁵⁰

⁴⁵ Rendelet 26. §

⁴⁶ Lásd: Bvtvr. 6. § (7) bekezdés

⁴⁷ Rendelet 29–30. §

⁴⁸ Kódex 168. §, 169. § (1) bekezdés

⁴⁹ Kódex 170. § (1) bekezdés

⁵⁰ Kódex 170. § (3) bekezdés

A Kódex előírása szerint az elítélt köteles megtéríteni az általa elkövetett fegyelemsértéssel kapcsolatban a büntetés-végrehajtás részére **felmerült költséget**.⁵¹ Kérdésként merülhet fel ezzel kapcsolatban, hogy az intézetek a gyakorlatban az eljárással összefüggésben felmerülő költségek megtérítését is fogvatartottakra hárítják-e – egy ilyen gyakorlat jelentősen csorbítaná a tényleges jogérvényesítés lehetőségét.

A Kódex egyik lényeges újítása, hogy a fegyelmi eljárás megszüntetése vagy felfüggesztése mellett lehetővé teszi a **közvetítői eljárást** – azonban kizárólag a **fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett fegyelmi cselekményeivel kapcsolatban**. Ennek megfelelően – az érintett fogvatartottak önkéntes hozzájárulása esetén – a fegyelmi jogkör gyakorlója által közvetítői eljárásra utalt ügyet a büntetés-végrehajtási intézet állományának erre kiképzett tagja folytatja le. A közvetítői eljárás célja az érintett fogvatartottak közötti (írásbeli) megállapodás létrehozatala – ennek elmaradása, vagy a hozzájárulás visszavonása esetén a fegyelmi eljárás lefolytatására kerül sor.⁵² A Kódex újítása **fontos előrelépés a mediációs technikák alkalmazásának irányába**, hozzá kell azonban tenni, hogy elkerülhetetlenné teszi a büntetés-végrehajtási intézetek állományába tartozó, kijelölt személyek megfelelő képzését, valamint annak biztosítását, hogy munkaidejük megfelelő arányát fordíthassák az egyes közvetítői eljárásokra. Kutatási tapasztalataink arra mutatnak rá, hogy a mediációs technikákat sok esetben olyankor is érdemes alkalmazni, amikor a fegyelmi ügyben a konfliktus a fogvatartott és a büntetés-végrehajtási intézet között merül fel.

Egyebekben a Kódex – a Bvtvr.-hez hasonlóan – **más jogszabályra** utalja a fegyelmi eljárás rendjének szabályozását,⁵³ a jövőben kiemelt figyelmet szükséges tehát fordítani a rendeleti szintű szabályozás tartalmának meghatározására.

Minden bizonnyal a jövőbeli fegyelmi eljárások bizonyítási eljárással összefüggő kérdéseire is kihat majd a Kódex azon előírása, amely szerint a büntetés-végrehajtási intézetek számos pontján **elektronikus megfigyelő eszközök** (kamerák) helyezhetők el. Az előírás elsősorban a közös használatú helyiségekre, valamint a biztonsági zárkára, a biztonsági körletre, a biztonsági elkülönítőre, a HSR részlegre, a fegyelmi elkülönítőre és a magánzárkára vonatkozik – a megfigyelés során készülő felvételek várhatóan a korábbinál is nagyobb arányban használhatók majd fel fegyelmi eljárásokhoz kapcsolódó bizonyítási eljárásban, ennek lehetőségét a Kódex explicit módon rögzíti.⁵⁴

2.4 Parancsnoki intézkedések

Bár nem minősülnek jogszabálynak, ilyen módon a nemzetközi követelményekkel összhangban nem tölthetnek be garanciális szerepet, nagy jelentőséggel bírnak a fegyelmi eljárások kereteinek meghatározásában az **országos parancsnoki intézkedések**. Kutatásunk megtervezésekor a bv. intézetekben fogvatartottak fegyelmi ügyeinek intézéséről szóló 0289/1996. (IK Bv. Mell. 10.) OP intézkedés volt hatályban, amelyet 2013. május 1-jétől a *1/111/2013. (IV. 15.) OP intézkedés a bv. intézetekben fogvatartottak fegyelmi ügyeinek intézéséről* (a továbbiakban: OP intézkedés) váltott fel. A kutatás keretében vizsgált iratok 2012-ben indult fegyelmi eljárásokhoz kapcsolódnak, ilyen módon azok hátterét a korábbi OP intézkedés adta. Amennyiben az aktakutatáshoz kapcsolódó adatok feldolgozása során jelentősége lehet a korábbi szabályozás esetlegesen eltérő tartalmi elemeinek, úgy azt a kutatási adatok értékelése keretében jeleztük.

⁵¹ Kódex 170. § (5) bekezdés

⁵² Kódex 171. §

⁵³ Kódex 170. § (6) bekezdés

⁵⁴ Kódex 150. § (5) bekezdés b)

A 2013-as OP intézkedés egyrészt fontos **kiegészítő információkat** tartalmaz a Rendeletben szabályozott fegyelmi eljárás lefolytatásának módjára vonatkozóan (pl. a fegyelmi felelősség megállapításának kizárásához kapcsolódóan),⁵⁵ pontosítja a büntetés-végrehajtási állomány fegyelmi ügyekkel összefüggő feladatait (pl. a fegyelmi lapok kitöltésével, az adatok számítógépes rendszerbe történő rögzítésével kapcsolatban).⁵⁶ A fentiek mellett ugyanakkor tartalmukat tekintve **garanciális jelentőségű előírások** is megtalálhatók az OP intézkedésben: ilyennek tekinthető az önkárosító magatartás háttérének feltárására vonatkozó előírás,⁵⁷ valamint a fegyelmi tárgyaláson jelen lévő személyek körének pontosítása.⁵⁸

Az OP intézkedés fontos részét képezik annak **mellékletei**: a „Fegyelmi eljárás kezdeményező lap”, a „Fegyelmi elkülönítési lap”, a „Melléklet a fegyelmi ügyhöz (jogok és kötelességek)”, valamint a „Végrehajtási lap” – megfelelő kitöltésük esetén – alapvetően ellenőrizhetővé és nyomon követhetővé teszik a fegyelmi eljárás keretében elvégzett egyes eljárási cselekményeket.

2.5 Házirendek

Kutatásunk során valamennyi magyarországi büntetés-végrehajtási intézet rendelkezéseit megvizsgáltuk a fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos szabályozás vonatkozásában. Ennek eredményeként a következő általános megállapítások tehetők.

A házirendek rendszerint rendkívül **szükszavúan rendelkeznek** a fegyelmi eljárásokról: ezek többnyire a kiszabható fegyelmi fenyegetésekre, a jogorvoslat lehetőségére és a jogi képviselő megbízásának lehetőségére utalnak. A fegyelmi jogkör gyakorlója, az eljárás időtartama, az eljárás egyes szakaszai, valamint a lehetséges bizonyítási eszközök rendszerint nincsenek feltüntetve a házirendekben, ilyen módon kérdéses lehet, hogy elsődlegesen milyen módon tájékozódhatnak a fegyelmi eljárás részletszabályairól a fogvatartottak.⁵⁹

A **fegyelmi vétségként számon tartott cselekmények** nagyfokú azonosságot mutatnak az egyes házirendekben. A vétségek listájának azonossága a kiszámíthatóság szempontjából természetesen üdvözlendő, ismételten érdemes azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a nemzetközi követelményekkel és a jogbiztonság alkotmányos követelményével az áll összhangban, ha – a felügyelet utasításai betartásának követelménye mellett – a fegyelmi vétségként büntethető cselekmények jogszabályból ismerhetők meg. További jogbizonytalanságra ad okot, hogy a házirendek többségében⁶⁰ maga a házirend sem tartalmaz zárt felsorolást a fegyelmi vétségekről, hanem lehetővé teszi „egyéb” cselekmények miatt a fegyelmi eljárás megindítását.

A fegyelmi vétségként számon tartott **cselekmények különbségére** is vannak példák: szokatlan megoldásnak bizonyul, hogy a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben fegyelemsértésnek minősül, ha valaki a személyes tulajdonát előzetes engedély nélkül a büntetés-végrehajtási intézetnek ajándékozza,⁶¹

⁵⁵ OP intézkedés 1. pont

⁵⁶ OP intézkedés 8–9. pont

⁵⁷ OP intézkedés 16. pont

⁵⁸ OP intézkedés 22. pont

⁵⁹ Kivételnek tekinthető a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön és a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet házirendje.

⁶⁰ 31 vizsgált házirendből 16 esetben.

⁶¹ Lásd a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnokának 19/2008. számú parancsnoki intézkedését a fogvatartottakkal kapcsolatos fegyelmi eljárás rendjéről [Házirend fegyelmi vétségekre vonatkozó felsorolása, 10) pont].

a Közép-Dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben és a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben pedig az, ha egy fogvatartott nem jelent egy fogvatartott-társa által elkövetett fegyelmi vétséget.⁶²

---

⁶² Lásd a Közép-Dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnokának 64-101-III- 28 /2012.számú intézkedését, (IV. fejezet, 1. pont), valamint a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnokának 38/2009. számú intézkedését a fogvatartottak fegyelmi ügyei intézésének rendjéről (Kivonat a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Házirendjéből, XX. FENYÍTÉS).

3. Fegyelmi iratok elemzése

3.1 A kutatás háttere

3.1.1 A kutatás módszere

A kutatás keretében a Magyar Helsinki Bizottság munkatársai – a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával egyeztetett keretben – összesen **négy büntetés-végrehajtási intézetet** kerestek fel: 2013. augusztus 26–27-én a *Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet Székesfehérvári Objektumát*, 2013. szeptember 2–3-án a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Miskolci Objektumát*, 2013. szeptember 18–19-én a *Váci Fegyház és Börtönt*, 2013. október 15–16-án pedig a *Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet III. Objektumát*. Előzetesen valamennyi intézetben a 2012-es évben lezajlott fegyelmi ügyek közül véletlen kezdőpontú szisztematikusan rétegzett mintavétellel kiválasztottunk nagyjából harmincat. A rétegzés szempontjai az elsőfokú döntés eredménye és a fogvatartott státusza voltak. A **mintavételi keret** annyiban módosult, hogy csak azon aktákból vettük a mintát, amelyek a kutatás idején is az adott bv. intézetben voltak megtalálhatók. A kiválasztott ügyek jegyzékét előzetesen megküldtük az érintett büntetés-végrehajtási intézeteknek, amelyek előzetesen előkészítették az azokhoz tartozó aktákat a Helsinki Bizottság kutatóinak látogatása idejére. Kutatóink az aktákat a fegyelmi eljárás valamennyi releváns aspektusára vonatkozó, komplex kérdőív helyszíni kitöltésével dolgozták fel, amelyet – a bv. intézet közreműködésével – kiegészített a fogvatartotti alrendszerben (FAR) szereplő adatok vizsgálata. A kutatás során a négy intézményből összesen 136 aktát kódoltak le a kutatók, amelyeket statisztikus közreműködésével összesítettünk. A következőkben olvasható összefüggések olyan, a fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos kérdéskörökre vonatkoznak, amelyekkel kapcsolatban releváns adatokat nyertünk.

3.1.2. Az értékelés szempontjai

A fegyelmi eljárás célja

Ahhoz, hogy egy eljárás tisztességes mivoltát a vizsgált eljárásokkal összefüggésben értékelni lehessen, indokolt azonosítani, hogy mik azok a célok, amelyek elérésére az adott eljárás hivatott. Ebben a vonatkozásban a fegyelmi eljárásnak a következő két alapvető célját jelölhetjük meg:

- az intézet és a fogvatartottak biztonságának hosszú távú fenntartása,
- a fogvatartottak sikeres rehabilitációjának elősegítése.

A 2014. június 13-án tartott szakmai kerekasztal (a továbbiakban: szakmai egyeztetés) résztvevői közül a büntetés-végrehajtási szervezet személyi állományának tagjai hangsúlyosan képviselték azt az álláspontot, miszerint a fegyelmi eljárás célja az adott fegyelmi cselekmény felderítése és az arra való intézményi reakció. Álláspontunk szerint ez inkább maga a fegyelmi eljárás, de nem annak célja. Arra kell tehát rákérdeznünk, hogy miért kell felderíteni a fegyelmi cselekményt és miért kell arra a büntetés-végrehajtási intézetnek reagálnia – az okokat és a célokat ebben a vonatkozásban világosan el kell határolnunk egymástól. A fegyelmi eljárás lefolytatásának oka, hogy valamely fogvatartott fegyelmi vétséget követett el, és a jogszabályok ilyen esetben előírják az erre irányuló intézményi reakciót. A cél ugyanakkor mindig valamilyen kívánatos, elérendő helyzetet, állapotot jelöl, amit a fegyelmi eljárásnak szolgálnia kell. E célokat álláspontunk szerint elsősorban **az intézet biztonságának fenntartása, és a sikeres rehabilitáció elősegítése** jelentik.

A kutatási adatokat minden esetben tágabb kontextusban, **a büntetés-végrehajtás** – és ehhez kapcsolódóan a fegyelmi eljárás – **céljai függvényében** értékeltük. Az adatok elemzése és a következtetések levonása során szem előtt tartottuk, hogy a határozott ideig tartó szabadságvesztés célja a generális és speciális prevenció, amely együtt kell, hogy járjon a fogvatartott személyek rehabilitációjával – részben ennek sikerén is múlik a büntetés-végrehajtási szervezetrendszeren kívüli, több szakértő közreműködését igénylő, későbbi reintegráció sikere is. Álláspontunk szerint erre tekintettel a fegyelmi eljárások tisztességes volta sem ítéltető meg pusztán azon szempont alapján, hogy azok során teljesülnek-e a jogszabályban meghatározott minimumkövetelmények. Értékelni szükséges a büntetés-végrehajtás céljai megvalósulása terén mutatott **valós hatékonyságot** is, hiszen a fogvatartottal szemben a szabadságelvönő büntetés letöltése alatt indított „mikro-büntetőeljárás” csak akkor lehet tisztességes, ha a büntetés-végrehajtás rendszerének komplexitásában az.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során a büntetés-végrehajtási intézet alapvetően két cél szem előtt tartásával végzi munkáját. A **fogvatartottak rehabilitációjának** elősegítése mellett ilyen – a bv. intézet totális természetével és „őrző” funkciójával összefüggésben – **saját rendjének és biztonságának biztosítása**. Ezzel összefüggésben a fegyelmi eljárás egy eszköz kell, hogy legyen a büntetés-végrehajtás kezében arra, hogy sajátos társadalmi viszonyrendszerében **feltérképezze a problémákat**, valamint azok mögöttes okaira reagálva hatékony és hosszan tartó **védelmet biztosítson** mind az intézet, mind a fogvatartotti- és személyi állomány részére, ugyanakkor megteremtse a **sikeres rehabilitáció** feltételeit is.

Érdemes arra emlékeztetni, hogy az új Büntetés-végrehajtási Kódex alapján a jövőben a szabadságvesztés elvei és céljai kapcsán az elsődleges szakmai feladat a **pozitív személyiségfejlődés elősegítése**, a szabadulás utáni normakövető életmód megglapozása és támogatása lesz. A biztonságos őrzés mint a joghátrány érvényesítésének szükségképpen velejárója az elvek szintjén a reszocializációs cél mögé sorolódik és pusztán operatív feladatként jelenik majd meg. Érdemes tehát az elemzést ezekre a változásokra is figyelemmel elvégezni.

A tisztességes eljárás mint önálló érték

A fegyelmi eljárás céljainak beazonosítása szükséges, de nem elégséges az eljárás tisztességes voltának megállapításához. A tisztességes eljáráshoz való jog önálló elismerése és emberi jogként/alapjogként való értelmezése azt juttatja kifejezésre, hogy **a processzuális igazságosság önmagában érték**, elérendő cél. A tisztességes eljárás sok elemből tevődik össze. Annak értékelése, hogy az egyes garanciális elemek érvényesülése vagy elmaradása mennyiben hatott ki az eljárás tisztességes voltára, igen komplex feladat. Az Alkotmánybíróság megfogalmazásában a tisztességes eljárás *„olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan vagy igazságtalan, avagy nem tisztességes.”*⁶³

A tisztességes eljáráshoz való jognak – elsősorban **az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata alapján** – ugyanakkor felállítható egy többé-kevésbé standardizált szempontrendszere, amely alapján el lehet végezni az értékelést. Ennek megfelelően a fegyelmi iratok feldolgozása során elsősorban a II.2. pontban meghatározott szempontrendszer alapulvételével jártunk el.

Értékelés és mérce

Mind a helyszíni kutatás során, mind pedig az adatok értékelésekor messzemenőig figyelembe vettük a fegyelmi eljárás, és a büntetés-végrehajtási intézményrendszer sajátosságait, azokat a tényezőket, jelenségeket és tendenciákat, amelyek meghatározó befolyást gyakorolnak a büntetés-végrehajtásra. Különbséget tettünk ugyanakkor az **ideáltipikus**, valamint a **létező körülmények**, adottságok által meghatározott valós helyzet között. Az ideáltipikus helyzet egyúttal mérceként is értékelhető – az előremutató, javító szándékú javaslatok megfogalmazásának szándékával a kutatás során nyert eredményeket elsősorban ehhez viszonyítva értékeltük.

3.2 Általános megállapítások

Az aktakutatás alapján megfogalmazható átfogó konklúzió szerint **a fegyelmi eljárás jelenlegi formájában nem alkalmas a fogvatartottak rehabilitációjának elősegítése, és az intézet biztonságának hosszú távú fenntartása mint kitzűzött célok elérésére**. Továbbá a fegyelmi eljárás **nem elégíti ki a tisztességes eljáráshoz való jog számos garanciális követelményét**. A kijelentés a következő okok kapcsán árnyalható:

1. A fegyelmi eljárásokra vonatkozó **rendeleti szabályozás idejétmúlt**, hiányos és rövid. Idejétmúlt, mert nem a prevenció céljai biztonsági szempontok feletti elsődlegességét hirdeti. Hiányos és rövid, mert csak arra törekszik, hogy a nemzetközi kötelezettségvállalásainknak és a mindenkorai büntetőpolitikai célkitűzéseknek minimálisan megfelelő feltételeket követelje meg, azonban a szükséges személyi, tárgyi és anyagi feltételeket már nem biztosítja.
2. A fegyelmi eljárások **dokumentációja hiányos és felületes**. Ennek következménye, hogy az eljárások tisztességes mivoltának ellenőrizhetősége rendkívül nehéz. Másrészt a nem megfelelő dokumentáció a fegyelmi eljárások egyszerű formalitásként való kezelésére és rutinszerű lefolytatására utal.

⁶³ Lásd a 6/1998. (III. 11.) AB határozat indokolását (II. 5.)

3. A fegyelmi eljárásban szükségképpen résztvevő személyek **eljárési pozíciója nincs egyértelműen tisztázva**. A vizsgáló és a fegyelmi jogkör gyakorlójának viszonylatában nem világos, hogy az egyes résztvevőknek pontosan mi a szerepe az eljárásban. Hasonlóképpen, a nevelőnek az eljárásban betöltött helye is bizonytalan.
4. A fegyelmi eljáráson belül **a bizonyítás súlypontja a kivizsgálás szakaszára helyeződik**. A vizsgáló által lefolytatott bizonyítás azonban sok esetben rutinszerű és felületes, ami a nehéz esetekben a bizonyítottság alacsony fokát eredményezi.
5. A **fegyelmi tárgyalás egyszerű formalitás**, a fegyelmi jogkör gyakorlója valójában nincs olyan helyzetben, hogy érdemben felülbírálhassa a kivizsgálás megállapításait, orvosolni tudja a vizsgáló által lefolytatott bizonyítás hiányosságait.
6. **A fogvatartott** nem aktív résztvevője, hanem **passzív alanya az eljárásnak**. A fegyverek egyenlősége és a védelemhez való jog formálisan biztosított ugyan, de azok tényleges érvényesülése, a fogvatartott hatékony joggyakorlása elmarad.
7. **A tisztességes eljáráshoz való jog bizonyos elemei egyáltalán nem érvényesülnek a gyakorlatban**: így például a jogi képviselő, az indokolt döntéshez való jog, vagy a jogorvoslathoz való jog.
8. Az előbb tett megállapítások folyamánként a fegyelmi eljárás alkalmatlan arra, hogy az intézet biztonsága szempontjából a **valódi kockázatokat feltárja**. A fegyelmi eljárás nem képes feltérképezni az intézeten belüli strukturális viszonyokat, ezért azokra nem is reagálhat megfelelően.
9. Az előző ponthoz szorosan kapcsolódva, a fegyelmi eljárás nem alkalmas arra sem, hogy **hasson a fogvatartottra**, hogy vele szembe nevelő funkciót töltsön be, mert nem tudja felfedni a fegyelmi cselekmény elkövetése mögött rejlő valódi okokat, és nem tudja feltárni a fogvatartott motivációját, rezponzivitását (reagálóképességét). Mivel a fegyelmi eljárás nem képes feltérképezni az intézeten belüli társas viszonyokat, a fogvatartotti hierarchia és viszonyrendszer okozta visszasságokat sem tudja kezelni.
10. A fegyelmi eljáráshoz tartozó **szankciórendszer** nem alkalmas a fenti két cél támogatására, az esetek kis százalékában van megelőző vagy visszatartó ereje, mert **nem a fegyelmi cselekmény elkövetése mögött rejlő valós okokra reagál**. Mindemellett a túlszűfolttság, a nem megfelelő személyi és tárgyi feltételek a **biztonsági szempontok rehabilitációhoz képest történő túlértékelését** idézik elő, ami hosszú távon sem a büntetés-végrehajtás, sem pedig a társadalom érdekeit nem szolgálja.

3.3 Az értékelés kontextusa

Az új Kódexben kifejezetten megjelenik ugyan a differenciált rezsimrendszerben történő elhelyezés, a progresszivitás, az elítéltek individualizált kezelése és a reintegrációra való sikeres előkészítése – az ehhez szükséges szakmai-, személyi-, anyagi és tárgyi feltételek biztosítása nélkül ugyanakkor a büntetés-végrehajtási intézmények harapófogóba kerülnek, amennyiben nem tagadhatják meg egyetlen elítélt befogadását sem, de rendkívüli túltelítettséggel működve az előírt célkitűzéseket sem teljesíthetik. A túlszűfolttság, a személyi

állomány nagyarányú fluktuációja, a túlzott adminisztrációs kötelezettségek **ellehetetlenítik a börtön rehabilitáló funkcióját**. Az előbb felsoroltak miatt nem alakulhat ki egymást segítő kapcsolat nevelő és fogvatartott, pszichológus és fogvatartott, nevelő és biztonsági felügyelő, stb. között.

A kutatás eredményeinek megfelelő értékelése érdekében – módszertani szempontból – szükséges különbséget tennünk a fegyelmi cselekmények kategóriáján belül az ún. könnyű és nehéz esetek között. **Könnyű esetek** alatt az olyan egyszerű megítélésű ügyeket értjük, amelyek tényállásának feltárása és elbírálása különösebb idő- és energiárfordítást nem igényel, az ügy szinte „magától értetődő”. Például a következő tényállások tartozhatnak ide: „*A fogvatartott egy letört ágyvas segítségével kondizott a zárkában.*”, „*A fogvatartott tiltott helyen dohányzott.*”, vagy „*A fogvatartott az ébresztőt nem hajtotta végre.*”

Ugyanakkor a fegyelmi cselekmények megítélésekor nem szabad figyelmen kívül hagynunk az elkövetők (vagyis a fogvatartottak) és az elkövetés helye (vagyis a büntetés-végrehajtási intézet) által indukált sajátosságokat. Egyrészt közismert, hogy a bv. intézetekben a jogszabályi rendelkezések mellett ugyanúgy érvényesül a személyi állomány tagjai között kialakult gyakorlat és a fogvatartottak közötti sajátos normarendszer (az ún. „**börtöntörvény**”). E normarendszer nemcsak, hogy kiterjed mind a fogvatartottak egymás közötti, mind a személyi állomány tagjaival szembeni viszonyára, de azt a fogvatartottak egymással szemben ki is kényszerítik, így alkalmas arra, hogy meghatározó befolyást gyakoroljon a fogvatartottak magatartására. Ekként könnyen kialakul egy olyan gyakorlat, amely nem felel meg az intézet által követendő szabályoknak, sőt alkalmanként egyenesen ellentétes azzal. Emellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a fogvatartottak cselekményei mögött számtalan egyéb, **személyes jellegű motiváció vagy ok** állhat, például hogy nehezen dolgozza fel a szeretteitől való elszakítottságot, a bezártságot, vagy nehezesen kezeli a feszült helyzeteket, stb. A fegyelmi cselekmények sokszor csak a **háttérben meghúzódó**, és első ránézésre ismeretlen körülmények, konfliktusok, **megoldatlan problémák manifesztációi**. Például ha valakinél dohányt találnak, annak oka lehet az intézeten belüli illegális kereskedelem, ha valakit bántalmaztak, annak oka lehet a fogvatartottak közötti hierarchiából eredő feszültség, vagy ha valaki tiltott személlyel lép kapcsolatba, a mögött állhat az is, hogy nehezen viseli a bezártságot, a szeretteitől való elszakítottságot. Az ilyen ügyek tekinthetők „**nehéz eseteknek**”, amelyek valódi veszélyt jelentenek az intézet biztonságára nézve és gátolják a fogvatartott rehabilitációját.

A fegyelmi eljárások azonban – a kutatás alább részletezett eredményei alapján – pont az ilyen nehéz esetek elbírálására nem alkalmasak. A **fegyelmi eljárások jellemzően csak az adott cselekményre összpontosítanak**, de nem tárják fel a mögöttes meghúzódó okokat, ezért azokra nem is képesek reagálni. E problémák kezelésének szükségessége nem pusztán az általános jogelvekből és a fogvatartottakkal való együttérzésből fakad, annak komoly gyakorlati jelentősége van. **Ha csak a manifesztációként jelentkező fegyelmi cselekményt bírálják el, a cselekmény mögött meghúzódó ok fennmarad, s a fogvatartott valószínűleg később is el fog követni hasonló fegyelmi vétséget**. Ha az ilyen mögöttes tényezők huzamosan feltáratlanok és megoldatlanok maradnak, az komoly biztonsági kockázatot jelent, arról nem is beszélve, hogy mindez a fogvatartott nevelésére is kifejezetten hátrányosan hat. Ezért szükséges belátni, hogy a fegyelmi eljárás nem lehet rutinszerű, annak nem pusztán formális válaszokat kell adnia. Az intézeteknek fel kell vállalnia, hogy a fegyelmi eljárás gyakorlatát is a büntetés-végrehajtás kettős célja szolgálatába állítsák: az intézet biztonságának (tartós) fenntartása, és a fogvatartottak rehabilitációja. Kutatási tapasztalataink alapján a nehéz esetek körébe tartozó **fegyelmi vétségek tipikusan a kapcsolattartás szabályainak megsértése, a tiltott tárgy tartása és készítése, valamint a fogvatartott társ bántalmazása, kisebb mértékben a rongálás**.

Tapasztalataink szerint a fegyelmi eljárás végén kiszabott **szankciónak ténylegesen nincs preventív jellege**, az nem előzi meg az ismételt elkövetést és nem tart vissza másokat sem a fejelemsértésektől. Még bonyolultabb a kérdés az ún. **nehéz ügyek** kapcsán, amelyek esetében a megfelelő szankció kiválasztásának nehézségén túl, többnyire a tényállás tisztázására sem alkalmas a fegyelmi eljárás.

A felmerülő nehézségek egy része arra is visszavezethető, hogy a fegyelmi ügyek összetettségéhez képest a **szabályozás rövidnek és esetenként elnagyoltnak** bizonyul. A 2013-as OP intézkedés korábban említett rendelkezése előírja, hogy a fogvatartott önkárosító magatartása esetén a nevelő soron kívüli foglalkozás keretében – szükség esetén börtönlelkész és pszichológus közreműködésével – derítse fel az önkárosító magatartás kiváltó okait, körülményeit, amennyiben pedig a fegyelmi kivizsgálás során valós lelki okokra, stresszhelyzetre visszavezethető történéseket, illetve a fogvatartott lelki stabilitásának negatív változását tárják fel, és egyértelműen megállapítható a zsaroló, illetve manipulatív elkövetés hiánya, úgy a fegyelmi eljárást meg kell szüntetni.⁶⁴ Az önkárosító magatartás mellett ugyanakkor más nehéz esetekben is (pl. fogvatartott társ bántalmazása) indokolt lehet a fogvatartott személyiségére, hátterére vonatkozó, hasonló mélységű vizsgálat, ilyen helyzetekre azonban nem vonatkozik normatív előírás.

Tapasztalataink szerint – részben a szabályozás hiányosságaiból is következően – esetenként **eltérő gyakorlat** alakul ki az egyes büntetés-végrehajtási intézetek között. A fegyelmi eljárásban használt **nyomtatványokat** – kellő részletességű módszertani előírások hiányában – sok esetben csak **formálisan, tőmondatokban töltik ki**, ilyen módon esetenként kétségessé válhat a tisztességes eljáráshoz kapcsolódó követelmények tényleges érvényesülése. A jogbiztonság és tisztességes eljárás követelményével az a gyakorlat van összhangban, ha a fegyelmi eljárás keretében valamennyi büntetés-végrehajtási intézetben azonos követelményekkel és a fegyelmi ügyek azonos szempontú kezelésével szembesülnek a fogvatartottak.

3.4 A fegyelmi eljárások dokumentálásának jelentősége

Valamely eljárás lényeges elemeinek megfelelő dokumentálása az adott eljárás tisztességes voltának előfeltétele. Ennek elmaradása esetén utólag csak nehezen (vagy egyáltalán nem) rekonstruálható, hogy milyen eljárási cselekmények és milyen módon zajlottak, valamint mennyiben érvényesültek a tisztességes eljárás garanciális elemei. Az eljárás ellenőrizhetőségének megnehezülése egyenes arányban áll annak kockázatával, hogy az adott eljárást lefolytató személyek nem tartják be a tisztességes eljáráshoz való jog által támasztott követelményeket. **Az eljárás megfelelő dokumentációja tehát önálló érték, amely előmozdítja a tisztességes eljárás garanciális elemeinek tényleges érvényesülését.**

A kutatás egyik általános megállapítása szerint **a fegyelmi eljárások dokumentációja hiányos és felületes**. Mindebből az a következtetés is levonható, hogy maga az **eljárás is formális és rutinszerű**, azaz nem reagál kielégítően az egyes ügyek sajátosságaira.

A helyszíni kutatás során bizonyos, a fegyelmi eljárások tisztességes voltának megítélése szempontjából lényeges **adatokat nem lehetett kinyerni a fegyelmi aktákból**. Így például a kutatók sok esetben nem tudták megállapítani, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója elrendelt-e fegyelmi elkülönítést az eljárás idején. Az esetek döntő többségében az sem derült ki az összefoglaló jelentésből, hogy a vizsgáló figyelembe vett-e enyhítő és súlyosító körülményeket a kivizsgálás során, és ha igen, akkor milyeneket. Ez utóbbi megállapítás az első fokú fegyelmi határozatokra is igaz. A fegyelmi tárgyalások kezdő és befejező ideje sem volt feltüntetve a tárgyalási jegyzőkönyvek jelentős részén.

Ezen kívül bizonyos **adatokra** vonatkozóan a kutatók **csak bizonytalan következtetéseket** tudtak tenni a nem megfelelő dokumentáció miatt. Így például a fogvatartottak az általunk vizsgált eljárások egyikében sem tettek bizonyítási indítványt, bár a szakmai egyeztetésen elhangzottak szerint azért ez alkalmanként

⁶⁴ Lásd: 2013-as OP intézkedés 16. pont

előfordul. Nem volt tisztázható sok esetben, hogy pontosan kik vettek részt a fegyelmi tárgyaláson, mert minden formanyomtatványon ugyanazok a személyek szerepeltek. Ahogyan azt sem lehetett teljes bizonyossággal megállapítani, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója mely bizonyítékokat vette figyelembe döntésének meghozatala során, melyek voltak azok, amelyeket mellőzött és milyen indokkal hagyta azokat figyelmen kívül.

Kivétel nélkül minden intézetben azt tapasztaltuk, hogy az olyan **lényeges garanciális elemek** mint a fogvatartott jogairól és kötelezettségeiről való kioktatása, a fegyelmi cselekmény és a bizonyítékok ismertetése **megtörténtének bizonyítására formanyomtatványokat használnak**, amelyeket aláíratnak a fogvatartottal. Ugyanakkor azt nem lehetett rekonstruálni, hogy pontosan mi hangzott el, hogy a fogvatartott valóban megértette-e az elhangzottakat. A dokumentáció és az eljárásra jellemző formalista szemlélet komoly kétséget támaszt ezen garanciák tényleges és hatékony érvényesülésével szemben.

Végül szükséges utalni arra, hogy a kutatóknak a tárgyalás tisztességességének megítélésével kapcsolatos megjegyzései között hangsúlyos szerepet kap az a kritika, hogy a **jegyzőkönyvezés nem volt megfelelő**, abból érdemi információkat nem lehetett kinyerni, a tárgyalás látszólag pusztán formalitás volt.

3.5 A fegyelmi eljárás szakaszai és résztvevőinek szerepe

A tisztességes eljárás követelményének immanens eleme, hogy mind az **eljárás szereplőinek szerepe**, mind pedig az egyes **eljárási szakaszok rendeltetése egyértelmű és tisztázott legyen**. A fegyelmi eljárás szükségszerű résztvevői az eljárás alá vont *fogvatartott*, a *vizsgáló* és a *fegyelmi jogkör gyakorlója*. Az eljárás szükségszerű két szakaszának a *kivizsgálás* és a *fegyelmi tárgyalás* tekinthető.

A fogvatartott szerepe értelemszerűen elsősorban saját védelmének ellátására irányul. Az IM rendelet alapján a vizsgáló feladata a kivizsgálás során az, hogy bizonyítási eljárást folytasson le és állapítsa meg a tényállást, amit aztán egy összefoglaló jelentésben a fegyelmi jogkör gyakorlója elé kell tárnia. A **vizsgáló** tehát egyfajta **nyomozási, vádlói** feladatot lát el. A **fegyelmi jogkör gyakorlójának** normatív módon meghatározott feladata, hogy a fegyelmi tárgyalás lefolytatását követően **elbírálja az ügyet**, azaz döntsön a fogvatartott fegyelmi felelősségéről és szükség esetén kiszabja vele szemben a szankciót.

Az egyes eljárási pozíciók céljának és szerepének tisztázása és egyértelmű elválasztása a következő okok miatt lényeges. Egyrészt a fogvatartott számára ezek az **információk elősegítik védekezésének hatékony ellátását**. Másrészt, amennyiben a nyomozás, a „vád” és az ügy elbírálása összemosódik, úgy értelemszerűen **sérül az ártatlanság vélelme**, hiszen az elbíráló személy nem tekinthető függetlennek és pártatlannak. Az említett eljárási pozíciók egybecsúsítása **aláássa a kontradikció érvényesülését** is a fegyelmi eljárás során, ami szükségszerű előfeltétele a hatékony bizonyítási eljárásnak.

A **vizsgáló és a fegyelmi jogkör gyakorlójának szerepével összefüggésben** a következő megállapítások tehetők. A fegyelmi jogkör gyakorlójának feladata az ügy elbírálása, ami viszonylagos önállóságot és pártatlanságot feltételez (értelemszerűen a büntetés-végrehajtási szervezetrendszerén belül). **Valódi döntési helyzetben kell lennie** abban az értelemben, hogy függetleníteni tudja magát a vizsgáló megállapításaitól és képes legyen azok felülbírálatára. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója érdemben nem értékeli felül a vizsgáló megállapításait és az általa lefolytatott bizonyítást, a fegyelmi határozat jelentős mértékben a vizsgálati jelentésen alapul. A fegyelmi jogkör gyakorlójának feladata a gyakorlatban ténylegesen csak a vizsgálat során keletkezett dokumentáció átolvasására, a fogvatartott (esetleges) meghallgatására, valamint a fegyelmi fenytés kiszabására korlátozódik, döntéshozatali eljárása e vonatkozásban merőben rutinszerű.

A gyakorlat azt mutatja tehát, hogy a fegyelmi eljárás során a hangsúly nem a tárgyaláson, hanem a kivizsgáláson van. Ennek természetes velejárója, hogy kevésbé a fegyelmi jogkör gyakorlója, mint **inkább a vizsgáló rendelkezik meghatározó befolyással az ügy érdemi elbírálására**: ő folytatja le a bizonyítási eljárást, értékeli a bizonyítékokat, állapítja meg a tényállást (amit a későbbiekben általában nem vizsgálnak felül), ő veszi számba az enyhítő és súlyosító körülményeket (ha egyáltalán megteszi ezt). Amennyiben a vizsgáló nem javasolja a fegyelmi eljárás megszüntetését, akkor a fogvatartott felelősségét a fegyelmi jogkör gyakorlója szinte minden esetben megállapítja.

1. táblázat

A vizsgáló javaslata a fegyelmi eljárás megszüntetésére					
		Elemszám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Nincs javaslat	95	69,9	94,0	94,0
	Van javaslat	5	3,7	5,0	99,0
	Nincs adat	1	0,7	1,0	100,0
	Összesen	101	74,3	100,0	
Adathiány		35	25,7		
Összesen		136	100,0		

2. táblázat

A fegyelmi határozat megállapításai					
		Elemszám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Felelősség hiányát állapította meg	14	10,3	13,9	13,9
	Felelősséget részben megállapító	9	6,6	8,9	22,8
	Felelősséget megállapító	77	56,6	76,2	99,0
	Fegyelmi eljárást megszüntette	1	0,7	1,0	100,0
Összesen		101	74,3	100,0	
Adathiány		35	25,7		
Összesen		136	100,0		

A vizsgáló személye következőképpen meghatározó az ügy kimenetele szempontjából. Ezért meglepődve tapasztaltuk, hogy a kutatás **nem mutatott ki összefüggést a vizsgáló beosztása és a között a szempont között, hogy a kutatók szerint az eljárás mennyire volt tisztességes.**

Elméleti szinten számos érv szól a mellett, hogy a **nevelő alkalmasabb** a kivizsgálás lefolytatására, mint az intézet személyi állományának más tagjai. Egyrészt – ahogy a későbbiekben részletesebben kifejthetjük – a fegyelmi eljárás során megfelelő egyensúlyt kell találni a formalitást előtérbe helyező merev eljárás, és a hatékonyságot elősegítő kényszermentes környezet kialakítása között. Fontos érdek fűződik ahhoz, hogy a fogvatartott az eljárás során ne viszonyuljon ellenségesen, elzárkózóan a fegyelmi eljárást, elsősorban a bizonyítást lefolytató személyhez. Tekintettel arra, hogy a nevelő eredeti funkciója a fogvatartott

rehabilitációja – szemben a személyi állomány többi tagjával, akiknek elsősorban az intézet biztonságának fenntartása a feladata –, megalapozott a feltételezés, hogy a nevelő képes lenne egy **közvetlenebb környezet kialakítására** a fogvatartottal a bizonyítás során. További előnyt jelentene, hogy már **tudatában lenne** számos olyan **személyes körülménynek**, amelyek segítik a tényállás, a cselekmény mögött meghúzódó mögöttes okok feltárását, a fogvatartott felelősségének árnyaltabb vizsgálatát.

Az a körülmény, hogy a vizsgáló beosztása semmilyen összefüggést nem mutatott az eljárás tisztességességének mértékével, arra utal, hogy a **nevelő is hasonló módon folytatta le az eljárásokat, mint az intézet személyi állományának egyéb beosztású tagjai**. Ez egybecseng azzal az általános jelenséggel, miszerint a nevelők **eredeti funkciója**, a fogvatartottak nevelése, egyre inkább **háttérbe szorul**, a rehabilitáció helyett ugyanúgy az intézet biztonságának garantálása kerül előtérbe feladataik ellátása során. Ennek számos oka van, a nevelők adminisztratív feladatokkal való leterheltségétől kezdve, a nevelés mint büntetés-végrehajtási cél iránti szkepszisen át, a megfelelő feltételek hiányáig. Az eredmény azonban adott.

A teljes kép megalkotása érdekében fontos hangsúlyoznunk, hogy bár határozott véleményünk, hogy a fegyelmi eljárásnak ugyanúgy szolgálnia kell a fogvatartott rehabilitációját, kétségtelen, hogy abban az intézet biztonságának fenntartása is meghatározó szerepet játszik. E tekintetben a fegyelmi eljárás az elkövetett cselekményre vonatkozó gyors intézményi reakcióként és a fegyelemsértés szankcionálásaként is értelmezhető. Ha a nevelő nyomozó, szankciót kiszabó szerepben tűnik föl az eljárás során (főleg súlyosabb cselekmények esetén), az mind a fogvatartott, mind pedig a nevelő számára **szerepzavart** okozhat, ami veszélyeztetheti a rehabilitációs funkció eredményes betöltését. Ezen aggályunkat a szakmai egyeztetés során a bv. intézetek képviselői is megerősítették. Emellett azt az érvet is előadták, amely szerint a nevelő **nem rendelkezik megfelelő képzettséggel** a kivizsgálás lefolytatására, ezért nem ajánlott az eljárásban való aktívabb közreműködése. Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy ahogy a nevelő, úgy jelenleg a személyi állomány egyetlen tagja sem részesül kifejezetten olyan képzésben, amely a fegyelmi eljárások lefolytatására készítené fel.

Annak ellenére, hogy a szakmai egyeztetésen maguk a bv. intézet személyi állományának tagjai sem helyeselték a nevelő aktív részvételét a kivizsgálások során, az általunk vizsgált esetek többségének a kivizsgálását a nevelő végezte.

Álláspontunk szerint a **nevelő szakértelme a fegyelmi eljárás eredményes lefolytatása érdekében elengedhetetlen**, az eljárásban mindenképpen részt kell vennie. A fentiekre tekintettel ugyanakkor kérdéses, hogy az eljárásban mely szerep a leginkább megfelelő a nevelő számára. Kutatási tapasztalatainkon alapuló javaslatunkat részletesen a 3.9.2. pontban fejtjük ki.

3.6 A bizonyítás a fegyelmi eljárásban

A fegyelmi eljárással szemben a tisztességesség szempontjából a következő két feltétel támasztható. Egyrészt meg kell felelnie a **hatékonyság** követelményének, azaz alkalmasnak kell lennie arra, hogy a tényállást és a fegyelmi cselekmény mögöttes okait feltárja, ami egyfajta **rugalmasságot és közvetlenséget** feltételez. Másrészt érvényre kell juttatnia a tisztességes eljárás immanens részét képező **garanciális elemeket**, amelyek ugyanakkor inkább a **részletesen szabályozott, merevebb eljárás** felé mutatnak. Leegyszerűsítve: a fegyelmi eljárás abban az esetben tekinthető tisztességesnek, ha megfelelő egyensúlyt talál az anyagi és a processzuális igazságosság megvalósítása között. Fontos továbbá leszögeznünk, hogy e két követelmény nem áll egymással szöges ellentétben, az eljárási szabályok betartása sok esetben éppen a hatékonyságot, a bizonyítás eredményességét segíti elő.

Az általunk vizsgált fegyelmi akták alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a fegyelmi eljárások során lefolytatott **bizonyítási eljárás sem a processzualis, sem a materiális igazságosság feltételeinek nem felel meg sok tekintetben**. Az anyagi igazságosság érvényre juttatásának elmaradása az ún. nehéz esetekben jellemző, amelyek esetében tehát önmagában a történeti tényállás feltárása nem jelenti a fegyelmi cselekmény mögötti valós okok felderítését. Ennek következményeként a fegyelmi eljárások kettős célja, az intézetek biztonságának hosszú távú fenntartása és a fogvatartottak rehabilitációja is veszélybe kerül.

Tekintettel arra, hogy az eljárási és az anyagi igazságosság között nagyfokú az egymásra hatás, a kutatás eredményeit e két követelmény szempontjából együttesen értékeljük, a továbbiakban pedig a kutatásnak úgy a pozitív, mint a negatív megállapításait is ismertetjük.

Kifejezetten **jó gyakorlatként értékelhető, hogy a fegyelmi vétség észlelése után a cselekménnyel érintett fogvatartottak és a személyi állomány tagjai rögtön jelentést írnak az esetről**. A gyakorlat sokat segít a történetek minél alaposabb rekonstruálásában, fontos ugyanakkor felhívni a figyelmet arra is, hogy ez önmagában nem helyettesítheti az érintettek személyes meghallgatását.

Bár a kivizsgálás dokumentációja is rendszerint hiányos és rövid, a fegyelmi tárgyalásokéhoz képest részletesebb és alaposabb. Ezért arra a biztos megállapításra jutottunk a kutatási adatok alapján, hogy a vizsgáló a fegyelmi cselekmény **történeti tényállásának** felderítéséhez szükséges, annak körülményei által **indokolt bizonyítási eljárásokat általában lefolytatja**. A leggyakrabban beszerzett bizonyítási eszközök a személyi állomány cselekményt észlelő tagjainak jelentése, valamint az eljárás alá vont és az ügyben érintett, tanúként meghallgatott más fogvatartottak vallomása (amelyeket a vizsgáló jegyzőkönyvben rögzít). A bizonyítási eljárás során – a vizsgálat szakaszában – tehát elsősorban a szóbeliség dominál, ami nagyrészt az ügyek természetéből következik, hiszen a legtöbb fegyelmi cselekmény esetében másféle bizonyíték nem is szerezhető be.

Az ügy tisztességes kezelése szempontjából a legfontosabb követelmény, hogy a **vizsgáló meghallgassa az eljárás alá vont fogvatartottat** – ennek az ügyek legnagyobb részében a vizsgáló eleget is tesz.

3. táblázat

Az eljárás alá vont fogvatartott meghallgatásának gyakorisága					
		Elemszám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Nincs meghallgatás	2	1,5	2,0	2,0
	Van meghallgatás	100	73,5	98,0	100,0
	Összesen	102	75,0	100,0	
Adathiány		34	25,0		
Összesen		136	100,0		

Amennyiben erre mégsem kerülne sor, úgy természetesen hasznos információforrásnak bizonyul a fogvatartottól származó jelentés is, de személyes meghallgatását nem helyettesítheti. Elsősorban az eljárás alá vont fogvatartottal szükséges kialakítani azt a fajta kooperáción alapuló viszonyt, amire támaszkodva a bizonyítás a továbbiakban folytatható.

Fontos rámutatni, hogy az eljárások során – az első fokú határozatok indokolása alapján – a fegyelmi felelősség megállapítását sok esetben alapították a fogvatartottak beismerő vallomására.

4. táblázat

A fegyelmi cselekmény beismerésének gyakorisága					
		Elemzés	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Beismerte	40	29,4	40,4	40,4
	Részben beismerte	19	14,0	19,2	59,6
	Tagadta	33	24,3	33,3	92,9
	Beismerte, de felelősséget kizáró okra hivatkozott	7	5,1	7,1	100,0
	Összesen	99	72,8	100,0	
Adathiány		37	27,2		
Összesen		136	100,0		

Bár a gyakorlat az esetek többségében nem kifogásolható, érdemes leszögezni, hogy pont a nehéz esetekben **a fogvatartott beismerő vallomását mindig kellő óvatossággal kell kezelni** – a mögött ugyanis számtalan ok állhat, amelyet szükséges felderíteni, és természetesen az is elképzelhető, hogy a fegyelmi cselekmény elkövetője valójában valaki más.

A kutatók az esetek jelentős részében **a vizsgáló által megállapított tényállást alaposnak találták**, ami a szűk értelemben vett történeti tényállás felderítettségét jelenti.

5. táblázat

A tényállás megalapozottságának értékelése a kutatók szerint					
		Elemzés	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Nem megalapozott	16	11,8	15,8	15,8
	Megalapozott	80	58,8	79,2	95,0
	Nincs adat	5	3,7	5,0	100,0
	Összesen	101	74,3	100,0	
Adathiány		35	25,7		
Összesen		136	100,0		

Az eredmények tehát látszólag kedvező képet mutatnak, amit azonban a következőkben szükséges árnyalni. Ahogy arra korábban is utaltunk, **az ügyek zöme egyszerű megítélésű**, amelyeknél a tényállás felderítése különösebb problémát nem okoz, és nem kell a cselekmények mögé tekinteni. Ilyen esetekben elegendő, ha a vizsgáló az adott cselekményre fókuszál, rekonstruálja a történeti tényállást és javaslatot tesz a döntésre. A kutatóknak a tényállás megalapozottságára vonatkozó megjegyzési is arra utalnak, hogy az értékelés során az elsődleges szempont az adott **cselekmény felderítettsége** volt, és a kutatás első fázisában még kevésbé differenciáltak a kutatók a könnyű és a nehéz esetek között. A kutatás további eredményei azonban azt mutatják, hogy a feltáratlan ügyek közül több a nehéz esetek kategóriájába esik, amelyek esetében tehát a kivizsgálás során lefolytatott (rutinszerű) bizonyítási eljárás nem volt megfelelő, sőt annak hiányosságait az eljárás további szakaszai sem tudták orvosolni.

A kutatók az esetek körülbelül 30%-ban gondolták úgy, hogy észleltek olyan körülményt vagy mozzanatot a fegyelmi akták áttanulmányozása során, amely a kivizsgálás tisztességességének megállapítása szempontjából fontos.

6. táblázat

Olyan körülmények, mozzanatok, amelyek a vizsgálat tisztességességének megítélése szempontjából fontosak					
		Elemzés	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Nincsenek	69	50,7	69,7	69,7
	Vannak	30	22,1	30,3	100,0
	Összesen	99	72,8	100,0	
Adathiány		37	27,2		
Összesen		136	100,0		

Ezek között hangsúlyosan szerepelnek olyan megjegyzések, amelyek a bizonyítottság alacsony fokát, vagy a **bizonyítatlanságot** jelölték meg fontos jellemzőként. Ezek nagy részénél egyértelműen kivethető, hogy pont a nehéz esetek kategóriájába tartozó fegyelmi vétségekről van szó (mint a fogvatartott társ bántalmazása vagy a tiltott kapcsolattartás) amelyek esetében érezhetően nem elegendő a szűk értelemben vett történeti tényállás feltárása, hanem a körülmények szélesebb körének felderítésére lett volna szükség. Szemléltetésként a következő kutatói megjegyzéseket érdemes idézni:

„Nem tisztázták, hogy ki kezdte a verekedést, ami a felelősség megállapítása szempontjából fontos kérdés lett volna.”

„A sértettek eleinte tettek magánindítványt, de azt később visszavonták. (...) [k]iterjedhetett volna a vizsgálat arra, hogy a terhelt(ek) megfenyegették-e a sértettet.”

„A fogvatartott társ bántalmazása cselekményt a vizsgáló végül nem találta bizonyítottnak, mivel valamennyi zárkatárs (...) egybehangzó vallomása ellentétes volt a sértett vallomásával, de az ellentmondást nem próbálták meg feloldani és orvosi látelleletet sem vettek.”

„(...) [N]em bizonyítható kétséget kizáróan, hogy miért akarta a terhelt a saját kapcsolattartójának az adatait bediktálni a fogvatartott társa kapcsolattartójának.”

A fentiekkel összhangot mutatnak a kutatóknak a vizsgáló által megállapított **tényállás megalapozatlanságával összefüggésben** tett megjegyzései, melyek arra utalnak, hogy ennek oka sokszor a bizonyítás során tett állítások közötti ellentmondások feloldatlansága, a tényállás egyes elemeinek feltáratlansága, fontos bizonyítási eszközök beszerzésének elmaradása (jellemzően olyan cselekmények esetében, mint a fogvatartott társ bántalmazása, tiltott kapcsolattartás, vagy tiltott tárgy tartása).

A fentieket érdemes összevetni azokkal az adatokkal, amelyek azt mutatják, hogy amennyiben a **fogvatartott** nem tett beismerő vallomást vagy nem élt a hallgatás jogával, akkor a vizsgált fegyelmi ügyekben gyakran **a következő okokra hivatkozott** védekezésében: fogvatartottak közötti konfliktus, fenyegetések, kényszerítések, megfélemlítések, családi kapcsolatok hiánya, rossz idegállapot – tipikusan olyan okok, amelyek nehéz esetekre utalnak. Példaként a következő jellemzések hívhatók fel:

„Nem verekedtek, hanem azért esett le a zárkatársa ágyáról, mert beszedett egy csomó gyógyszert. Ő ezután arra kérte, hogy ne törölje fel a vért, mert meg akarta mutatni a felügyeletnek, hogy mi is történt. Erre a zárkatársa elkezdte ütni, mert nem akarta, hogy a rivotril kiderüljön.”

„Azért mondta először, hogy a zárkatársai bántalmazták, mert félt, hogy bolondnak nézik azért, mert saját magát ütötte.”

A fogvatartott azzal védekezett, hogy az új zárkatárs alsó ágyat szeretett volna, amire ő közölte vele, hogy csak felső ágy van, erre az stokival rátámadt, ő a támadást próbálta elhárítani (...).”

„Ki akart kerülni a fegyelmi elkülönítésből, mert már nem bírta tovább.”

„Azzal védekezett, hogy a barátnőjének születésnapja volt, ő pedig már Karácsony óta nagyon szomorú volt. Hiányzott a barátnője.”

A bizonyítottság hiánya egy olyan probléma, amelyet természetesen sohasem lehet teljesen kiküszöbölni. Azonban, ha a kivizsgálás során lefolytatott **bizonyítási eljárás rutinszerű** és szinte futószalagon folynak az ügyek, a **tényállás tisztázatlanságának esélye jelentősen megnövekszik**. Ezzel összefüggésben arra is érdemes utalni, hogy a büntetés-végrehajtási bírókkal készített interjúink során egybehangzó kritikai megállapításként hangzott el részükről, hogy a fegyelmi iratokban a tényállás sok esetben nem szerepel megfelelően. A nehéz eseteknél semmiképpen nem elegendő, ha csak felületi kezelést nyújt az intézet, hanem az ügy hátterét is szükséges feltárni – ennek elvégzésére a kivizsgálás jelenlegi gyakorlata nem alkalmas és az eljárás további része sem képes orvosolni a hiányosságokat.

Ahogy arra már korábban utaltunk, a fegyelmi eljárásban a bizonyítás súlypontja a kivizsgálás szakaszára helyeződik. Bár a jogszabály természetesen lehetőséget ad arra, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója orvosolja a kivizsgálás hiányosságait és további bizonyítási eljárást folytasson le, ezt rendszerint nem teszi meg. A fegyelmi jogkör gyakorlója a vizsgáló összefoglaló jelentése és a mellékelt dokumentumok alapján vagy megállapítja a fogvatartott felelősségét vagy pedig bizonyítottság hiányában a felelősség megállapítását mellőzi. Ha tehát a kivizsgálás során folytatott bizonyítási eljárás fogyatékoságokban szenved, azt a gyakorlatban a fegyelmi tárgyalás során sem küszöbölik ki.

A fegyelmi tárgyalás pusztán formalitásként való kezeléséről árulkodik a **tárgyalási dokumentáció**. A kutatóknak a tárgyalás tisztességessége szempontjából tett megjegyzései számos esetben tartalmazzák, hogy **a tárgyalás jegyzőkönyvvezetése nem volt megfelelő**, a dokumentáció alapján nem rekonstruálható teljes bizonyossággal, hogy annak keretében mi történt és mi hangzott el.

Ezzel összhangban számos kérdésre a kutatók a szükséges **adatok hiányában** egyáltalán nem, vagy csak bizonytalanul tudtak válaszolni. A jegyzőkönyvek ugyanis bevett fordulatok és rendszeresített nyomtatványok formájában tartalmazták az eljárás tisztességessége szempontjából fontos kérdéseket. Ennek megfelelően nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy **megtörtént-e** és ha igen, akkor miként **a bizonyítékok ismertetése**, a fogvatartott kioktatása jogairól és kötelezettségeiről, hogy mennyi ideig tartott a tárgyalás, **hogyan hangzott el**, stb.

A fegyelmi tárgyalás formalitását mutatja az is, hogy a tárgyalás **érdemben nem ad hozzá semmit a vizsgálat megállapításaihoz**, mivel azon semmilyen bizonyítási eljárás nem folyik, és az első fokú határozat szinte teljes mértékben a kivizsgálási jelentésen alapul.

Azon kevés esetben, ahol a dokumentumokból értékelhető adatot nyertünk ki, a **tárgyalás időtartama** közel egyenletesen oszlott meg az 5 perc és a fél óra között, amely egyértelműen **kevés** ahhoz, hogy bármilyen érdemi bizonyítást (leginkább tanúmeghallgatást) lehessen lefolytatni.

Megállapítható továbbá, hogy a fegyelmi tárgyaláson **általában három személy van jelen**: a fegyelmi jogkör gyakorlója, az eljárás alá vont fogvatartott és a vizsgáló.

Ugyanakkor a tárgyalási jegyzőkönyvek szerint semmilyen párbeszéd nem alakul ki a három szereplő között. A fogvatartott bizonyítási indítvánnyal nem él, a vizsgáló jelentését érdemben nem vitatja (ennek okaira később visszatérünk), ahogy a fegyelmi jogkör gyakorlója sem tesz fel kérdéseket sem a vizsgálónak, sem pedig a fogvatartottnak. Egyébként pedig nincs jele annak, hogy bármilyen bizonyítási eljárást lefolytatott volna a fegyelmi jogkör gyakorlója, akár csak tanúmeghallgatásokat.

Ugyancsak aggályos a **nevelő jelenlétének hiánya** a tárgyaláson. A nevelő funkciójából eredően elviekben alkalmas arra – ahogy a későbbiekben részletesen kifejtjük – hogy az ügy szempontjából fontos információkat, a fogvatartott személyi körülményeit megismerje és megismertesse azokat a fegyelmi jogkör gyakorlójával. Ezek figyelembevétele a döntés meghozatala során alapvető jelentőségű az eljárás tisztessége szempontjából. Ennek fényében azonban kifogásolható, hogy a vizsgált fegyelmi eljárások lefolytatásának idején hatályos 1996. évi OP utasítás kifejezett rendelkezése⁶⁵ ellenére a nevelő az esetek nagy részében nem volt jelen a tárgyaláson (ez még akkor is igaz, ha a nevelő és a kivizsgáló személye bizonyos esetekben azonos). Fontos továbbá rámutatni arra, hogy az OP utasítás nem véletlenül a **fogvatartott nevelőjének** és nem pedig *valamilyen* nevelőnek a jelenlétét kívánja meg, hiszen az előbb említett szerepet a tárgyalás során csak a fogvatartott nevelője tudja betölteni. Ezért alapvetően **tévesnek tartjuk azt a gyakorlatot**, amely a helyszíni kutatás során jutott tudomásunkra, miszerint az intézetek olykor hibásan értelmezve az előírást csak **valamilyen nevelő** és nem a fogvatartott nevelőjének jelenlétét biztosítják.

A legtöbb esetben mindössze annyi történik a tárgyaláson, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója ismerteti a fegyelmi cselekményt és a bizonyítékokat, a fogvatartott előadja vallomását, tipikusan akként, hogy fenntartja a korábban elmondottakat, ezt követően a fegyelmi jogkör gyakorlója meghozza a döntést.

7. táblázat

A fogvatartott védekezésének előadása					
		Elemzés	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Írásban adta elő	2	1,5	2,0	2,0
	Szóban adta elő	29	21,3	29,3	31,3
	Fenntartotta a korábbiakat	58	42,6	58,6	89,9
	Élt a hallgatás jogával	1	0,7	1,0	90,9
	Nincs adat	9	6,6	9,1	100,0
	Összesen	99	72,8	100,0	
Adathiány		37	27,2		
Összesen		136	100,0		

A fegyelmi jogkör gyakorlója azt a döntést, amelynek komoly szerepe van az intézet biztonságának fenntartásában, és a fogvatartott rehabilitációjában, többnyire úgy hozza meg, hogy az eset körülményeit csak közvetetten, a fogvatartott személyiségét, motivációit pedig alig, vagy egyáltalán nem ismeri.

⁶⁵ 1996. évi OP utasítás, 17. a) pont

De nemcsak a tárgyalási jegyzőkönyvek, hanem az első fokú **fegyelmi határozatok** is a tárgyalás egyszerű formális voltát támasztják alá. A tisztességes eljárásból eredő követelmény, hogy a fogvatartott fegyelmi felelősségét megállapító döntésből **kitűnjön, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója a döntés meghozatala során milyen bizonyítékokat vett figyelembe**, azokat miként értékelte, illetve tartalmazza azt a gondolati láncot, amely a döntéshozót a fegyelmi felelősség megállapítására vezette.

Ehhez képest a határozatok indokolása az ügyek döntő többségében csak annyit tartalmaz, hogy az eljárás során keletkezett bizonyítékok alapján a fogvatartott fegyelmi felelőssége megállapítható. Bizonyos esetekben a határozat esetleg megemlíti, hogy melyek ezek a bizonyítékok, de ennél tovább nem megy, mellőzi a bizonyítékok értékelését, elhagyja a gondolati láncot.

A határozatok indokolásából és az eljárás körülményeiből is az látszik, hogy **a fegyelmi jogkör gyakorlója döntését szinte kizárólag olyan bizonyítékokra alapozza, amelyek még a kivizsgálás során keletkeztek**. Leginkább az kifogásolható, hogy a vallomásokat is csak jelentés vagy jegyzőkönyv formájában ismeri meg a döntéshozó, s a fogvatartott meghallgatásán kívül egyéb meghallgatás lefolytatására még csak kísérletet sem tesznek a tárgyalás során.

A kutatók az esetek 23%-ban ítélték úgy, hogy a tárgyalás után is maradtak tisztázatlan kérdések, körülmények. Ezek közül – példálózó jelleggel – érdemes ismertetni néhányat:

„Nem tisztázott, hogy ki kezdte a verekedést, ugyanis ha csak védekezett, akkor az fontos lenne a felelősség megállapítása (...) szempontjából.”

„[Tisztázatlan maradt], hogy a másik fogvatartott ellen is indult-e eljárás, illetve, hogy egyszerű kommunikáció vagy összebeszélés volt a kommunikáció célja.”

„Az megállapítható, hogy rendszeresen bántalmazta a másik zárkatársával együtt a sértettet, de arra nem derült fény, hogy ezek a bántalmazások milyen gyakoriak, és milyen súlyosak voltak.”

„Pontosan nem tudni, hogy ki kezdte a szidalmazást, miért született a konfliktusos helyzet, és hogy egyszerű szidalmazás vagy fenyegetés volt.”

Végezetül azokban az esetekben, amikor a fegyelmi jogkör gyakorlója a **fegyelmi felelősség hiányát** állapította meg, ennek oka alapvetően a **bizonyítatlanság** volt. Bár pozitívként értékeljük, hogy a bizonyítottság hiányát a fogvatartott javára értékelik, ezekben az esetekben indokolt lett volna inkább a fegyelmi tárgyalás során kiküszöbölni a kivizsgálás hiányosságait és **ismét lefolytatni vagy kiterjeszteni a bizonyítást**. A bizonyítottság hiányának az eljárás alá vont fogvatartott javára történő értékelése a saját oldalról nézve pozitív, ugyanakkor bizonyos cselekmények, különösen a fogvatartott társ sérelmére elkövetett fegyelmi vétségek esetében ez a gyakorlat aggályos lehet a sértett oldaláról nézve, aki adott esetben nem kap megfelelő védelmet. Továbbá, ha a bizonyítottság hiánya azt eredményezi, hogy a fogvatartottaknak sikerül leplezniük a fegyelmi vétség részleteit, vagy a mögöttes okokat, úgy ez könnyen vezethet az intézet biztonságának veszélyeztetéséhez, valamint a személyi állomány presztízsének meggyengüléséhez.

Az általunk is jelzett nehéz esetekben nem elegendő a szűk értelemben vett történeti tényállás felderítése és a „cselekményre történő intézményes reakció”, azaz a szankcionálás. Nem nehéz belátni, hogy ha önmagában a bántalmazás tényét büntetik, de nem tárják fel, hogy mi a konfliktus oka, akkor arra nem is lesz képes reagálni az intézet, a bántalmazás a későbbiekben is folytatódni fog. Ha büntetik a tiltott kapcsolattartást, de nem foglalkoznak azzal, hogy a fogvatartott számára ne legyen olyan megterhelő a szeretteivel való kapcsolat hiánya, az ugyancsak nem javít a helyzeten. A rutinszerűség nemcsak megalapozatlan döntéshez vezet, de a fegyelmi eljárás intézménye könnyen kontraproduktív lehet. A feltáratlan körülmények egyrészt

a fogvatartott sikeres rehabilitációjának lehetőségét ássák alá, másrészt az intézet hosszú távú biztonságának garantálását is veszélyeztetik. Elemi érdeke fűződik tehát a büntetés-végrehajtási intézetnek is ahhoz, hogy ne rutinszerű bizonyítást folytasson. A bizonyítás hatékonyságát is növeli, ha a fogvatartott aktív résztvevője az eljárásnak, és sikerül egyfajta közvetlenebb hangvétellű, dialektikus bizonyítási eljárást lefolytatni. Az objektív igazság megismerhetőségének korlátai csak arra a logikus következtetésre vezethetnek, hogy a több forrásból származó információk és a megismert tények többféle interpretációja közelebb vihet a konszenzusos igazság megtalálásához.

3.7 A fegyverek egyenlősége és a védelemhez való jog

A tisztességes eljárás immanens eleme a fegyverek egyenlősége, más szóval annak követelménye, hogy **az eljárás ellentétes érdekű feleinek egyenlő jogai legyenek az ügy megismerése, a jelenlét és a bizonyítás terén**. Ez az elv szorosan összefügg a fogvatartott védelemhez való jogával. A fegyverek egyenlősége és a védelemhez való jog szem előtt tartása egyrészt kifejezésre juttatja, hogy a fogvatartott nem tárgya, hanem aktív alanya az eljárásnak. Másrészt a fogvatartott participációs jogai elősegítik az eljárás során tett megállapítások precizitását, és növelik a helyes jogalkalmazás és jogértelmezés esélyét – elsősorban a fogvatartottól nyerhető ki ugyanis azok az információk, amelyek az ügy elbírálásához szükségesek, valamint segítenek feltárni az adott cselekményt, annak mögöttes okait és körülményeit. A kutatás eredményei ugyanakkor azt mutatják, hogy a fegyelmi eljárás alá vont **fogvatartott inkább passzív tárgya, mintsem aktív alanya a fegyelmi eljárásnak**.

A kutatás adatai szerint az eljárás egyetlen pillanata, amikor a fogvatartott aktív szereplővé válik az, amikor a vizsgáló meghallgatja a fogvatartottat, ezt követően azonban a fogvatartott szinte alig jut szerephez.

8. táblázat

A fogvatartottak meghallgatásának aránya a vizsgálat során					
		Elemszám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Nem kerül sor meghallgatásra	2	1,5	2,0	2,0
	Sor kerül meghallgatásra	100	73,5	98,0	100,0
	Összesen	102	75,0	100,0	
Adathiány		34	25,0		
Összesen		136	100,0		

A kivizsgálás során általában mindössze egyszer hallgatják meg a fogvatartottat, és rögzítik vallomását. A fegyelmi tárgyaláson jelen van ugyan a fogvatartott, ott lehetősége is lenne védekezését ismételtlen előadni, de az esetek többségében a korábban elmondottakat tartja fenn, vagy védekezése érdemben semmilyen új információt nem tartalmaz a korábbi vallomásához képest.

9. táblázat

A fogvatartott nyilatkozatai a fegyelmi tárgyalás során					
		Elemszám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Tagadta	12	8,8	13,3	13,3
	Részben beismerte	4	2,9	4,4	17,8
	Beismerte	16	11,8	17,8	35,6
	Fenntartotta a korábbiakat	56	41,2	62,2	97,8
	Nincs adat	2	1,5	2,2	100,0
	Összesen	90	66,2	100,0	
Adathiány		46	33,8		
Összesen		136	100,0		

Beszédes adat, hogy **a fogvatartottak a fegyelmi eljárások során egyetlen egyszer sem tettek bizonyítási indítványt**, és az ügyek döntő többségében még **jogi képviselőt sem bíztak meg**. Az első fokú döntéssel szemben benyújtott **jogorvoslati kérelmek száma is rendkívül alacsony**, a fogvatartottak az esetek több, mint 92%-ban nem éltek jogorvoslattal az első fokú döntéssel szemben.

10. táblázat

Jogi képviselő megjelölésének aránya a fegyelmi tárgyaláshoz kapcsolódóan					
		Elemszám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Nincs megjelölve	94	69,1	94,9	94,9
	Meg van jelölve	5	3,7	5,1	100,0
	Összesen	99	72,8	100,0	
Adathiány		37	27,2		
Összesen		136	100,0		

11. táblázat

Jogorvoslati kérelmek aránya					
		Elemszám	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Nem terjesztettek elő	94	69,1	92,2	92,2
	Előterjesztettek	8	5,9	7,8	100,0
	Összesen	102	75,0	100,0	
Adathiány		34	25,0		
Összesen		136	100,0		

Mindezek alapján az állapítható meg, hogy **a fogvatartottak részéről is nagyfokú passzivitás mutatkozik**, mintha egyáltalán nem érdekelné őket a fegyelmi eljárás kimenetele – amiből az a következtetés vonható le, hogy a fegyelmi eljárás prevenció hatása nem érvényesül. A kutatás további eredményei azt mutatják,

hogy a fogvatartottak passzivitása az eljárást lefolytató **személyi állomány közreműködésének módjára is visszavezethető**.

Fontos e helyütt is leszögezni, hogy a védelemhez való jog nem csupán alanyi jogi jogosultság, és a védelem körébe tartozó részjogosultságoknak nem elegendő pusztán az elvi lehetőségét biztosítani. Az intézetnek emellett szükséges **előmozdítania a fogvatartottak tényleges és hatékony joggyakorlását**, valóban megértetni velük jogaikat és kötelezettségeiket, felvilágosítani őket az egyes intézmények lényegéről, előmozdítani részvételi hajlandóságukat. A szakmai egyeztetés alkalmával több résztvevő érvelt a mellett, hogy a fogvatartottak minden szükséges tájékoztatást megkapnak, és pontosan tisztában vannak a jogaikkal. Ezt az állítást azonban a következő okok miatt árnyalni szükséges.

Az, hogy valóban megtörtént-e a **fegyelmi cselekmény és a bizonyítékok ismertetése, valamint a fogvatartott kioktatása** és hogy az miként zajlott, **pontosan nem állapítható meg**. A fegyelmi aktákban fellelhető releváns dokumentáció ugyanis csak bevett fordulatok formájában tartalmazza ezeket az információkat. Bár a formanyomtatványokon mindig szerepel a fogvatartott aláírása, kutatási tapasztalataink szerint a személyi állomány általában a tisztességes eljárás ezen fontos, tartalmilag is lényeges elemeit csak szükséges formalitásként kezeli. A fogvatartott tehát nem kapja meg és ezért nem képes tudatosítani magában azokat az információkat, amelyek alapvető jelentőséggel bírnának abban, hogy az eljárás aktív résztvevője legyen.

A személyi állomány oldaláról eredő passzivitásról árulkodik az is, hogy az esetek döntő többségében – 66,2 %-ában – sem a vizsgálói jelentések, sem az első fokú határozatok jellemzően **nem állapítanak meg sem enyhítő, sem súlyosító körülményeket**. A határozatok indokolásával kapcsolatban tett kutatói megjegyzések is arra utalnak, hogy **a fegyelmi jogkör gyakorlója csak az adott cselekményre fókuszál, a fogvatartott személyéről említést sem tesz**.

A fegyelmi eljárás során tehát a fogvatartott alapvetően passzív, a számára biztosított lehetőségekkel nem kíván, vagy inkább nem tud élni. Ennek oka, hogy nem érzi a fegyelmi eljárás jelentőségét és alappal feltételezhető, hogy nincs birtokában azoknak az információknak, amelyek lehetővé tennék érdekeinek hatékony érvényesítését. Ez a tisztességes eljáráshoz való jogot sérti, és növeli az ügyek felderítetlenségének veszélyét. **A fogvatartottat azért kell az eljárás aktív résztvevőjévé tenni, hogy szembesüljön az általa elkövetett cselekménnyel és annak következményeivel, hogy tudatában legyen felelősségének**. Emellett ugyanilyen fontos szempont, hogy előadja azokat az egyéni körülményeket, személyes okokat, amelyek miatt a cselekményt elkövette. Csak ezek ismeretében lehet megítélni a fogvatartott motivációját, ami alapvető feltétele a sikeres nevelésnek, reszocializációnak és a valódi problémák tartós kezelésének.

3.8 A jogorvoslathoz való jog

A fentebb bemutatott adatokból látható, hogy a vizsgált esetek 92,2 %-ban a fogvatartottak nem jelentettek be jogorvoslati kérelmet. Ha mégis élt jogorvoslattal a fogvatartott, akkor a magánelzárást kiszabó határozattal szemben fordult fellebbezéssel a büntetés-végrehajtási bíróhoz. A bíró mindössze egy esetben változtatta meg a kiszabott fenyítést, minden más alkalommal változatlanul hagyta a kiszabott szankciót. A másodfokú, bv. bíró által meghozott döntések száma olyan alacsony, hogy abból nem lehet megalapozott következtetést levonni arra vonatkozóan, hogy tipikusan miért változtatják meg vagy mely okokból korrigálják az első fokú fegyelmi határozatot. A büntetés-végrehajtási bírakkal készített interjúk alapján arra lehet következtetni, hogy a bírák álláspontja szerint elsősorban a büntetés-végrehajtási intézet van abban a helyzetben, hogy megállapítsa a tényállást és felderítse az eset pontos körülményeit, míg bíróként az enyhítő és súlyosító körülmények értékelhetők nagyobb pontossággal.

A jogorvoslati kérelmek rendkívül alacsony számával összefüggésben az a megállapítás tehető, hogy **a fegyelmi eljárás a gyakorlatban egyfokúként működik**, a jogorvoslati szakasz tehát érdemben nem tölti be rendeltetését.

E helyütt érdemes visszautalnunk arra, hogy a jogorvoslatihoz való jog tényleges érvényesülésének feltétele, hogy a fogvatartott *hatékonyan* éljen a védelemhez való jogával, teljesüljön a fegyverek egyenlősége, és az első fokú döntéseket megfelelően részletes indokolással lássák el. Ha ezek az elemek hiányoznak vagy csak korlátozottan vannak jelen, akkor természetesen a fogvatartottnak nincs is érdemi esélye arra, hogy megtámadja a döntést.

3.9 A fegyelmi cselekmények súlyának megítélése, a szankciók alkalmazási gyakorlata

A szankciók alkalmazási gyakorlatának vizsgálata során érdemes abból a kérdésből kiindulni, hogy mi az a cél, **mi az a hatás, amit a jogalkotó ki akart váltani a különböző fenytések kapcsán**: a joghátrány okozása, a társadalom védelme, újabb jogsértő cselekmény elkövetésének megelőzése, vagy a normakövető életmódra nevelés egyaránt szóba jöhet. Ha az elvárások tisztázódtak, érdemes egy összevetést készíteni, hogy **a kitűzött célok megvalósítására rendelt eszközök a gyakorlatban milyen hatás kifejtésére képesek**. Megkönnyíti az összevetést, ha a büntetések végrehajtásának kettős funkcióját is szem előtt tartjuk: a büntetés-végrehajtási intézet biztonságának fenntartását, valamint a fogvatartottak rehabilitációját, szabadulásra felkészítésüket. A fogvatartottak és a büntetés-végrehajtási intézet dolgozói egyfajta „mikro-társadalomban” élnek a falak között, ahol a jogi szabályok mellett kialakult és érvényesül a börtön sajátos belső szabályrendszere is. Ahogy a kinti társadalmi viszonyokban, úgy itt is van hierarchia, kialakulnak kapcsolatrendszerek és mindenki törekszik az előrejutásra a külső- és belső kontrollok által működtetett rendszerben.

A **fegyelmi eljárás a külső kontroll** olyan **megnyilvánulási formája**, amely helyzetéből adódóan és – ehhez szorosan kapcsolódva – céljait tekintve is speciális. Mi lehet egy szankció célja, ha azokat sújtja, akik már eleve büntetésüket töltik? A börtön természetéből fakadó nyilvánvaló cél, hogy a **biztonság fenntartása érdekében megbüntesse** azokat, akik megszegik a szabályokat, és ezzel megelőzze azt, hogy akár az adott fogvatartott, akár más ismételten normasértést kövessen el. Ugyanakkor a főszabályként határozott tartamban kiszabott szabadságvesztés megköveteli azt is, hogy **a fogvatartott se érzelmileg, se fizikailag ne sérüljön** a végrehajtás során, hogy büntetésének letöltése után a társadalomba hasznosan beilleszkedhessen.⁶⁶ A büntetés-végrehajtási intézetnek tehát a rendelkezésére álló eszközökkel – mint amilyen például a fegyelmi eljárás – arra kell törekednie, hogy elősegítve a fogvatartott rehabilitációját, felfedje a fegyelmi vétség mögött húzódó okokat, felismerje az érvényben lévő jogi szabályokat felülírni próbáló sajátos belső normarendszert.

A következőkben sorra vesszük a kutatási mintába bekerült **fegyelmi vétségek, az alkalmazott szankciók és adott büntetés-végrehajtási intézet gyakorlata közötti összefüggéseket**. Mindezek arra mutatnak rá, hogy minél inkább küzd egy intézmény a túltelítettséggel, **minél inkább hiányoznak** a kiegyensúlyozott működéshez szükséges **személyi- és tárgyi feltételek, annál inkább kénytelen a biztonsági szempontokat a rehabilitációs funkció elé helyezni**, ami a fegyelmi eljárások tisztességessége szempontjából is sok esetben (különösen a „nehéz ügyek” kapcsán) döntő jelentőségű.

⁶⁶ Vö. Bvtvr. 19. §

3.9.1 Tipikus fegyelmi cselekmények és az intézetek szankció-kiszabási gyakorlata

Az adatok elemzése kapcsán nem térünk ki azokra a fegyelmi vétségekre, amelyek csak egy-egy esetben fordulnak elő a mintában, mert torzítaná a kutatás eredményét, ha az ilyen ügyekből is általános következtetéseket vonnánk le.

A legtipikusabb fegyelmi vétségek a következők voltak:

- kapcsolattartás szabályainak megsértése, amelyből a legtöbb (a többi intézethez képest csaknem a duplája) a Közép-Dunántúli Büntetés-végrehajtási Intézetből került a mintába,
- házi rend megsértése vagy egyéb vétség, amelyből a legtöbb (a többi intézethez képest háromszor annyi) a Váci Fegyház- és Börtönből került ki,
- fogvatartott társ kényszerítése, bántalmazása, amely esetében az intézetekből kb. ugyanannyi (kivéve a Váci Fegyház és Börtön, ahol egy ilyen ügy sem volt) akta került a mintába, és végül
- tiltott tárgy tartása, amely esetek többsége a Váci Fegyház és Börtönből, valamint a BAZ Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetből származott.

A büntetés-végrehajtási intézetek és a fegyelmi cselekmények közötti korrelációs elemzés közepesen erős kapcsolatot mutat, amely az intézeti férőhelyek számával, a személyzeti – és a fogvatartotti létszámmal összefüggésben lehet releváns a tisztességesség szempontjából. A kutatásban résztvevő mind a négy büntetés-végrehajtási intézetben nagyarányú túlszűfolttságot mutatnak az adatok, ami összevetve a személyzeti létszám adatokkal azt jelenti, hogy csaknem kétszeres (sőt a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben háromszoros) fogvatartotti állományt kell ellenőriznie és biztosítani a felügyelőknél.

12. táblázat

Intézeti kapacitás (2012. december 31-én)				
	Fővárosi Bv. Intézet III. Objektum	Váci Fegyház és Börtön	Székesfehérvár	Miskolci Börtön
Személyi állomány létszáma	363	252	101	257
Fogvatartottak létszáma	1.675	792	168	479
Fegyelmi eljárások száma	731	748	341	583

Mindezek következtében **megnehezül az intézet rendjének fenntartása, mivel a fogvatartottak törekednek létszámfölényük kihasználására**. Ahogy a kutatás adatai is mutatják, a fogvatartottak jellemzően olyan fegyelmi vétségeket követnek el, amelyeknél feltételezhető, hogy a személyi állomány tagjai egyáltalán nem, vagy csak hosszú idő eltelté után észlelik azt. (Például a kapcsolattartás szabályainak megsértése, ami az ugyanabban az intézetben elhelyezett rokonnal való beszélgetésben nyilvánul meg, nehezebben felfedezhető – ha egy felügyelő csaknem 100 elítéltet kell, hogy megfigyeljen –, mint például a maradandó nyomokat hagyó rongálás.) Ha megvizsgáljuk az említett – jellemző – fegyelmi vétségek miatt kiszabott szankciókat **az „egyszerű megítélésű ügyek” kapcsán a kutatók általánosan a fegyelmi vétség súlyával arányosnak ítélték meg a kiszabott szankciót. A „nehéz ügyek” kapcsán már visszasak a következtetések, több esetben fordul elő, hogy a kutatók súlyos fegyelemsértés esetén enyhének vagy enyhe fegyelemsértés esetén súlyosnak ítélték meg a szankciót.** Különösen jellemző ez a fogvatartott társ bántalmazása esetén, amelyhez kapcsolódóan a kutatók több esetben úgy ítélték meg, hogy súlyos

figyelemsértésért enyhe szankciót szabott ki a fegyelmi jogkör gyakorlója. Ez azért problémás, mert a fogvatartott társ bántalmazása tipikusan olyan cselekmény, amely komoly okokat sejtet a háttérben: ilyen lehet a börtönön belüli erőviszonyok fenntartása, a fogvatartottak egymás közötti „bosszúhadjáratai” vagy akár a helyezkedés a fogvatartotti hierarchiában. Ezek az intézet rendjének biztonságát és a rehabilitációs tevékenységet is nagymértékben veszélyeztetik.

A vizsgált intézetek szankciókiszabási gyakorlata nem mutat jelentősen eltérő képet, néhány kivételes esettől eltekintve. Azokban az ügyekben, amelyek esetében az intézetek gyakorlata megegyezik, a kutatók általában megalapozottnak és tisztességesnek ítélték az eljárásokat. Viszont **azokban az esetekben, ahol valamelyik intézet gyakorlata kiugróan eltérő, már a tisztesség kérdésének megítélése sem egyértelmű.** A már említett fogvatartott társ bántalmazása ügyekben a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet a feddés büntetést szabta ki nagyobb arányban (míg a többi intézet magánelzárással büntette az ilyen cselekedeteket), amit a kutatók a fegyelmi vétség súlyosságának és veszélyességének függvényében enyhének ítélték meg. Hasonló módon, a személyzet tagjának megsértése fegyelmi vétséghez kapcsolódóan a Fővárosi Intézet gyakorlatát – amelynek megfelelően általában feddést szabtak ki, szemben a többi intézetnél alkalmazott magánelzárással – a megalapozottsággal és tisztességességgel összefüggésben túlzottan enyhének ítélték a kutatók. Érdeemes visszautalni arra a megállapításra, hogy a nehéz megítélésű ügyeknél okoz különösen nagy hátrányt a kivizsgálás rutinszerűsége, amely a szankciókiszabás szempontjából is releváns, hiszen egy **nem megfelelően felderített tényállás alapján nem lehet és nem tisztességes szankciót kiszabni.** Amennyiben a tisztességességet nemcsak az elkövető, hanem az áldozat oldaláról is vizsgáljuk, akkor a megfelelő mértékű szankció elmaradása azt közvetítheti, hogy a büntetés-végrehajtás nem képes megvédeni sem saját magát, sem pedig a belső hierarchikus rendszerben alul maradó fogvatartottjait.

A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet a többi intézethez képesti enyhébb gyakorlatának több oka is lehet. Mivel az intézet III. számú objektumában folyt a kutatás, ahol alapvetően **előzetes letartóztatásban** lévő személyek vannak elhelyezve, az is felmerülhet, hogy azért nem szabnak ki gyakran magánelzárást, mert azt a jogerős ítélet vagy akár egy tárgyalásra szállítás is bármikor megszakíthatja és ezért alkalmatlannak bizonyulhat céljának betöltésére. Objektív okként merülhet fel, hogy a **nagy fogvatartotti létszám** – az intézetek közül itt vannak a legtöbben elhelyezve – és ebből következően a fegyelmi ügyek nagy száma miatt nem került a mintába annyira súlyos fegyelmi vétség, amit – a speciális körülményeket (előzetes ház) is figyelembe véve – mindenképpen magánelzárással kellene szankcionálni.

3.9.2. Az ügyek nevelői hatáskörbe utalása

A fentiekben kifejtettük, miért tartjuk fontosnak azt, hogy főként nevelő járjon el a fogvatartottak fegyelmi ügyei kapcsán. A tisztességes eljárás azt a követelményt is magában hordozza, hogy **az ügy teljes egészében**, minden (szubjektív és objektív) szempontot figyelembe véve **kerüljön kivizsgálásra.** A nevelő fogvatartottakkal való viszonyát, szerepét és alapfeladatát tekintve is az a személy, aki elsősorban nem az intézet biztonságának fenntartásáért, hanem azért felelős, hogy a fogvatartott rehabilitációja sikeresen megvalósuljon. Ebből fakadóan nem csupán a mindenki számára látható körülményeket tudná értékelni a fegyelmi eljárás során, hanem azokat a belső, **mögöttes okokat** is képes lenne bevonni az eljárásba, amelyek az elsődlegesen biztonsági szempontokat szem előtt tartó felügyelő előtt esetlegesen rejtve maradnak.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy az ügyek nagy százalékában **nem jellemző a nevelői hatáskörbe utalás.**

13. táblázat

A fegyelmi ügyek nevelői hatáskörbe utalásának aránya					
		Elemzés	Százalék	Érvényes százalék	Kumulált százalék
	Nevelői hatáskörbe utalták az ügyet	33	24,3	25,2	25,2
	Elrendelték a fegyelmi eljárást	98	72,1	74,8	100,0
	Összesen	131	96,3	100,0	
Adathiány		5	3,7		
Összesen		136	100,0		

Ha mégis erre tesznek javaslatot, az inkább a **könnyű megítélésű esetekben** történik (kapcsolattartás szabályainak feltűnő és nyílt megsértése, házirend megsértése). Érdekes arra a megállapításra is visszautalni, hogy a nevelői pozíció lényegi elemeit és a fegyelmi eljárás céljait tekintve is alkalmasabb lehet a „nehéz esetek” kezelésére. Habár az eljárás tisztességessége szempontjából mindenképpen pozitív változás lenne a nevelő nagyobb szerephez jutása, kérdéses azonban, hogy funkcióját tekintve is szerencsés lenne-e az ilyen irányú változás. Ha egy alapvetően nevelő jellegű feladatot betöltő személy komoly megtorló jellegű szankciók kiszabására van feljogosítva, az „képzavart” hozhat létre a fogvatartottak fejében, ami a rehabilitáció sikerességét is kockára teheti.

Éppen ezért azt tartanánk a leginkább tisztességesnek, ha **a nevelő minden esetben bekapcsolódna a fegyelmi eljárásba**, az eljárás alá vont fogvatartottal való beszélgetés során megkísérelve feltárni a cselekmény hátterét. **Javaslatait (amennyiben az ügyet nem utalták nevelői hatáskörbe)** a fegyelmi jogkör gyakorlója súlyozottan figyelembe veheti, de azokat ki kell egészítenie a biztonsági megfontolásból releváns szempontokkal.

3.9.3 Szankciórendszer

Az aktakutatás adatai alapján az a kép rajzolódik ki, hogy a fegyelmi eljárás végén kiszabott **szankció egyáltalán nincs hatással a fogvatartottakra a prevenció szempontjából**. A fogvatartottak fegyelmi előéletének vizsgálata azt mutatja, hogy szép számmal kerültek a mintába olyan fegyelmi vétségek, amelyeket korábban az adott fogvatartott által elkövetett számos másik előzött meg (az esetek 59,6%-ában a fogvatartottnak korábban háromnál több fegyelmi ügye volt). A fegyelmi szankcióba való **beletörődés** jele lehet az is, hogy a fogvatartottak jellemzően nem tesznek bizonyítási indítványokat, nem bíznak meg jogi képviselőt a fegyelmi eljárásokban, nem élnek vallomástételi lehetőségükkel a tárgyalás során és rendszerint nem vesznek igénybe jogorvoslati fórumokat. A jelenségre minden bizonnyal hatással van a **fegyelmi eljárás** fentiekben kifejtettek szerinti **rutinszerűsége, formális jellege**. A jelenség az intézet biztonsága és a rehabilitáció sikeressége szempontjából is kockázatos: az ügy egyedi körülményeinek és az azok mögött meghúzódó valós problémák feltáratlansága nem teszi lehetővé ez utóbbiak megfelelő kezelését és akár a fegyelmi cselekmények végtelen spirálját is kialakíthatja.

3.10 Javaslatok a szabályozás és a gyakorlat számára

A kutatás célja nemcsak a jelenlegi gyakorlat hiányosságainak feltárása, hanem a konstruktív kritika, az előremutató javaslatok megfogalmazása. A tisztességes eljáráshoz való jog követelményrendszerét és a kutatás eredményeit egybevetve a következő átfogó javaslatokat ajánljuk a jogalkotók és a jogalkalmazók figyelmébe.

1. **A fegyelmi eljárásban résztvevő személyek eljárási pozíciója nem egyértelmű,** főleg ami a vizsgáló és a fegyelmi jogkör gyakorlójának viszonyát illeti. A fegyelmi jogkör gyakorlója a következő okok miatt nincs valódi döntési pozícióban: a) nem vizsgálja felül a vizsgáló megállapításait, döntését a kivizsgálási jelentésre alapozza, b) nehezen tudja magát függetleníteni a vádlói szerepkörtől, hiszen ő elsősorban az intézet biztonságáért felelős személyi állomány tagja, c) figyelmét nem tudja elegendő mértékben a fegyelmi ügyek elbírálására fordítani, mert számos egyéb feladatot kell ellátnia.

A szakmai egyeztetésen elhangzott az a javaslat, hogy **a fegyelmi jogkörök gyakorlására egy önálló pozíciót kellene létrehozni.** Ezzel a gondolattal mi is azonosulni tudunk, és álláspontunk szerint mind a tisztességes eljáráshoz való jogból eredő követelményeket, mind az ügyek alaposabb elbírálását megfelelően szolgálná, ha az intézetekben lenne a személyi állománynak egy olyan tagja, aki állandó jelleggel látná el a fegyelmi jogkör gyakorlójának feladatait, de kizárólag azt. Ekként a fegyelmi jogkör gyakorlója viszonylagosan független lenne az intézet érdekeit szem előtt tartó személyi állománytól, egy pártatlanabb, objektívebb helyzetben lenne képes elbírálni az ügyet, és feladatai ellátása közben sem kellene figyelmét megosztania más jellegű kötelezettségei miatt, továbbá átfogó rálátása lenne valamennyi fegyelmi ügyre.

2. Határozott álláspontunk, hogy **a nevelőnek aktív szerepet kell kapnia a fegyelmi eljárásokban,** hiszen szakértelme elengedhetetlen az ügyek eredményes felderítéséhez és a megfelelő intézményi reakciók kiválasztásához. Ugyanakkor mi is osztjuk a szakmai egyeztetésen elhangzott azon érvet, miszerint a nevelő vizsgálóként való eljárása szerepvavart okozhat mind a fogvatartottnál, mind a nevelőnél, ami problémás.

Álláspontunk szerint a nevelő szakértelme megfelelően becsatornázható úgy is a fegyelmi eljárásba, hogy az ne veszélyeztesse nevelő feladatainak ellátását. Megfelelő megoldás lenne, ha **a fegyelmi eljárás elemévé tenné a jogi szabályozás az eljárás alá vont fogvatartott nevelővel való elbeszélgetését.** A nevelői elbeszélgetés alkalmas lehet arra, hogy feltérképezze nemcsak a szűk értelemben vett történeti tényállást, hanem a cselekmény mögött rejlő okokat, körülményeket is. A nevelő továbbá pontosabb képet tudna alkotni a fogvatartott személyiségéről, a felelősségét enyhítő és súlyosító körülményekről. A nevelő az elbeszélgetés alapján készített beszámolója segítheti a vizsgálót az eljárás további lefolytatásában.

3. A fogvatartottakra az eljárás során nagyfokú passzivitás jellemző, nem élnek a védelemhez való jog által számukra biztosított lehetőségekkel. Határozott álláspontunk, hogy ennek oka alapvetően az információhiány és az ebből következő alulmotiváltság. A fegyverek egyenlőségét is hatékonyabban szolgálná és **a fogvatartott is jobban tudna védekezni,** ha a kivizsgálás befejeztével **kézhez kapná a vizsgáló összefoglaló jelentését és a hozzá kapcsolt dokumentumokat,** amelyek a bizonyítékokat tartalmazzák, és megfelelő ideje lenne azok áttanulmányozására, esetleg jogi képviselő megkeresésére, tőle való segítségkérésre.

4. A védelemhez való jog részelemét képező jogi képviselőhöz való jog szinte egyáltalán nem érvényesül. Az esetek döntő többségében a fogvatartottak nem bíznak meg jogi képviselőt, ha mégis, akkor pedig a jogi képviselő jelenléte szinte semmit nem ad hozzá az eljáráshoz. Ugyanakkor a védelemhez való jog tényleges és hatékony érvényesülését szolgálná, ha a fogvatartott konzultálhatna egy ügyvéddel, tőle felvilágosítást kapna jogairól, lehetőségeiről, az eljárás várható következményeiről, és egyéb, a védelem szempontjából hasznos információkról.

Álláspontunk szerint a fogvatartott védelemhez való jogát megfelelően szolgálná és az eljárásban az intézet számára sem okozna különösebb nehézséget, ha a fogvatartott számára biztosított lenne a kivizsgálás után, de még a fegyelmi tárgyalás előtt egy **kötelező konzultáció egy, az intézethez kirendelt ügyvéddel**.

4. Büntetés-végrehajtási dolgozókkal készített interjúk

A kutatás keretében az egyes büntetés-végrehajtási intézetekbe szervezett látogatások alkalmával a fegyelmi eljárásokkal különböző oldalról kapcsolatba kerülő büntetés-végrehajtási dolgozókkal is interjúkat készítettünk. Az interjúk során a fegyelmi eljárások általános sajátosságaira és az interjúalanyok beosztásához kapcsolódó speciális szempontokra egyaránt figyelemmel előzetesen kidolgozott kérdőívet használtunk. Az egyes válaszok értékelhetőségét az interjúalany fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos, releváns tapasztalata is meghatározta, ennek megfelelően az interjúk értékelése keretében 6 nevelő, 6 vizsgáló, a fegyelmi jogkör gyakorlói közül 7 és 1 parancsnok válaszait vettük figyelembe.

4.1 A fegyelmi eljárásra vonatkozó általános kérdések

Feltérképezendő az interjúalanyok általános tájékozottságát és tapasztalatait, a kérdések sorát a fegyelmi felelősségre vonás rendjét érintő átfogó jellegű kérdésekkel indítottuk. Azt kértük a bv. dolgozóktól, hogy 0-tól 10-ig terjedő skálán jelöljék be: a fegyelmi eljárásokat szabályozó parancsnoki intézkedésekben és egyéb **előírásokban foglaltak mennyire érvényesülnek** a gyakorlatban a magyar fogvatartotti rendszer keretein belül, illetőleg az adott intézetben (a skála 0 értéke azt jelentette, hogy soha nem érvényesülnek ezek az előírások, 10-es értéke pedig azt, hogy minden esetben érvényesülnek). Arra a kérdésre, hogy a hazai intézetek gyakorlatáról mi az interjúalany véleménye, szerinte mennyire érvényesülnek más fogvatartási helyeken ezek az előírások, a válaszadók közül többen jelezték, hogy **nincs rálátásuk más intézetek fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos tevékenységére**, nincs semmiféle interakció az intézetek között ezen a téren. Akik ugyanakkor válaszoltak, egy kivétellel magas értékeket jelölték meg. A saját intézet vonatkozásában a válaszadók hasonlóan **visszafogott mértékben voltak kritikusak**, a legtöbben a legmagasabb adható értéket választották – vagyis úgy gondolják, hogy az említett szabályozók az adott intézetben közel vagy teljesen maradéktalanul érvényre jutnak, azoknak maximálisan érvényt szereznek. Erre a kérdésre is csak egy (az előző kivétellel azonos) a személy jelölt meg alacsonyabb értéket.

Az interjúalany, aki egyébként mindkét kérdés esetén a közepes értéket választotta, válaszához hozzátette:

nehéz kategorizálni, mert törvényi kötelezettség a szabályok betartása, de „*hazudnék, ha azt mondanám, hogy ez minden nehézség nélkül történik*”. Betartják a szabályokat, de azok (pl. a határidők) betartása „*adott esetben akár az eljárás sikerességét is veszélyezteti*”. A közepes (5-ös) érték szándéka szerint azt fejezi ki, hogy „*betartjuk, betartható, viszont talán az érdemi résznek a kárára sok esetben*”.

Volt olyan válaszadó is, aki utalt rá, hogy azért jelöli meg a legmagasabb értéket, mert álláspontja szerint a **jogszabályi követelményeknek** maradéktalanul **érvényesülniük kell**, így a rendszer működését másként nem, mint ezen követelményekkel összhangban tudja minősíteni.

Az egyik bv. dolgozó pedig azon véleményének adott hangot, amely szerint sok esetben hasznosabb, jobb megoldás lenne, **ha nem lenne kötelező megindítani a fegyelmi eljárást** minden fegyelmi cselekmény elkövetése esetén, hanem lenne lehetőség a fogvatartottal átbeszélni a történeteket. Meglátása szerint ugyanis sok esetben a „*szép szó elvén, jóvátételi módszerrel*” meg lehetne oldani a problémát, és akár a fogvatartottak közötti **mediáció is működhetne**.

A szabályozás szintjével vagy tartalmával összefüggően ezt követően megfogalmazott általános kritikai észrevételeket az alábbiak szerint lehet összefoglalni.

A fegyelmi eljárások során tipikusan vagy ismétlődő jelleggel előforduló **szabálytalanságot a válaszadók többsége nem jelölt meg**. Akik mégis megfogalmaztak ilyen jellegű kritikát, azok jellemzően olyan mulasztásokat említettek (pl.: lemarad az aláírás az iratról), amelyek álláspontjuk szerint az eljárás folytatásának nem jelentik érdemi akadályát, illetőleg utóbb különösebb nehézség nélkül pótolhatók. A szabálytalanságok lehetséges okaként a figyelmetlenséget, a tájékoztatatlanságot és a jelentős adminisztrációs terheket jelölték meg. Néhányan tipikus szabálytalanságként említették az eljárások elhúzódsát, a **határidők be nem tartását** is. Ennek az elhangzottak alapján számos oka lehet, de többek szerint is gyakran annak a következménye, hogy az eljárás alá vont személyt az eljárást folytató intézetből elszállítják.

A fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos szabályozás hiányosságaként, illetőleg az eljárások lefolytatásának tipikus nehézségeként a válaszok csak látszólag mutattak változatosságot. Az ismétlődések mellett ugyanis a feleleteket csoportokba gyűjtve kirajzolódnak a problémák meghatározott halmazai.

A **hiányosságok** egy része a **fegyelmi cselekmények elkövetésének** bizonyításával, **bizonyíthatóságával hozható összefüggésbe**. Nehézkesnek találták például a bizonyítás lefolytatását az alanyok azért, mert kevés bizonyítási eszköz áll a hatályos szabályok értelmében rendelkezésükre; nem vonatkozik előírás arra az esetre, ha pl. hozzátartozó meghallgatása válik szükségessé, mivel érintett az ügyben; továbbá azért is, mert gyakran tapasztalják, hogy az eljárásban érintett személyeket az eljárás folyamata alatt a fogvatartási helyek között mozgatják, és a szabályozás az ennek kapcsán felmerülő kérdésekre sem ad a bizonyítási eljárás folytatását elősegítő választ. Ugyancsak a bizonyítást nehezítő hiányosságként hozták fel, hogy nincsenek rögzítve a szembesítés lefolytatásának a szabályai és nincs lehetőség megkeresés útján történő meghallgatásra sem. Ez utóbbi megoldás alkalmazását szintén az elszállítások indokolhatják.

Az eljárás lefolytatásával kapcsolatos, vagyis úgymond eljárásjogi hiányosságként fogalmazták meg az interjúalanyok, hogy **nincs kellő részletességű szabályozás** a következő kérdésekben: ki lehet jogi képviselő; mi a teendő az eljárás felfüggesztése esetén; hogyan lehet felfüggeszteni az eljárást távollévő tanúkra tekintettel; nem felfüggesztési ok, ha büntetőeljárás indul az ügyben; mi a teendő a jogorvoslati

jog gyakorlásakor a kiszabott szankcióval. Elhangzott felvetés azzal kapcsolatosan is, hogy jó lenne, ha fel lehetne tüntetni a fogvatartotti **adatbázisban, ha egy fogvatartott fegyelmi ügy sértettje** volt, mert ez is szempont lehetne és kellene is, hogy az legyen az érintett fogvatartott elhelyezésénél.

A hiányosságok harmadik körében említhetők azok a válaszok, amelyek szerint **nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a fegyelmi felelősségre vonás szabályainak az oktatására az állomány körében.** Kulcsfontosságú ugyanis, hogy a felügyelők, akik jellemzően észlelik a fegyelmi cselekményeket és kiállítják a fegyelmi lapokat, az ügy valamennyi releváns körülményét megfelelően rögzítsék. Ez azért is fontos, mert az eseményekben érintett fogvatartottat a többiek a cselekmény elkövetése után rövid időn belül és könnyedén befolyásolhatják, elbizonytalaníthatják. Az egyik interjúalany ezzel kapcsolatos véleményét az alábbiak szerint fogalmazta meg:

*„Az oktatásra több időt kellene fordítani, hogy a felügyelők is megfelelően tudják ezeket a fegyelmi eseményeket kezelni, és pl. akár egy jelentés megírásánál már feltüntessék az összes rendelkezésre álló adatot. Például nem elég felsorolni a zárvatársakat a számítógép alapján, hanem fel kellene tüntetni azt is, hogy konkrétan ki volt jelen egy-egy eseménynél, hogy ki az, aki láthatta. Rengeteg olyan adat van, amit ha pl. a felügyelők már a fegyelmi eljárás kezdeményezésénél rögzítenek, akkor sokkal 'világosabb', illetve 'teljesen tényszerű az egész fegyelmi eljárás lefolytatása'. Vagyis a **tényállás pontos rögzítése** lenne szükséges (tényleges résztvevők, ténylegesen ki mit látott).”*

A fegyelmi eljárások lefolytatásával összefüggő **nehézségek** közül a bv. dolgozók válasza alapján néhány az **adminisztrációs tevékenységgel** hozható kapcsolatba: nagy az ügyekből fakadó adminisztrációs teher, és nincs országosan egységes számítógépes rendszer, nincsenek egységes nyomtatványok. Mindkét tényező a munka hatékonysága és gördülékenysége ellen hat. (Érdemes hozzátenni, hogy a 2013-as OP utasítás mellékletben tartalmazza a fegyelmi eljárásokban használható formanyomtatványokat.)

A nehézségek kapcsán is jellemzőnek mondhatók azok a válaszok, amelyek a **bizonyításra** vonatkoznak. Így megfogalmazták az interjúalanyok, hogy alacsony a rendelkezésre álló bizonyítási eszközök száma, amely miatt nehézkes az ügy minden apró részletének a felderítése; gyakran kerül sor az eljárás során az ügyben érintettek, sértettek, tanúk elszállítására, vagy akár szabadlábra helyezésére; a fogvatartottak befolyásolják, megfélemlítik egymást, ami szintén nehezíti a bizonyítást; végül utaltak arra is, hogy az eljárás alá vont fogvatartottnak nincs igazmondási kötelezettsége és nincs semmi következménye annak, ha az eljárásban nem a valós történésekről számol be.

További hiányosságként nevesítették az interjúalanyok, hogy a fegyelmi eljárás alanyai sokszor **nincsenek tisztában** azokkal a **technikákkal**, amelyek **egy-egy ügy eredményes felderítéséhez szükségesek** lennének, pl.: a kihallgatás vagy a szembesítés alkalmazásának a módjával. Az egyik interjúalany meglátása szerint jogászoknak kellene lefolytatni a fegyelmi eljárásokat, mivel végzettségüknél fogva ők tisztában vannak a bizonyítás szabályaival.

Többen az **eljárási határidőket** illették kritikával, utalva rá, hogy nehézkes a határidők betartása az elszállítások miatt. Az egyik interjúalany pedig a fogvatartottak mozgásától függetlenül úgy véli, a hatályos szabályozás szerinti eljárási határidő rövid az alapos kivizsgáláshoz, „*ráadásul a sietségnek nincs is indoka*”.

Végül néhányan a **szankcionálás nehézségeire** is kitértek. Megfogalmazták, hogy nincs semmiféle iránymutatás arra vonatkozóan, hogy **milyen cselekményért milyen büntetést lehet kiszabni**; és beszámoltak arról is, hogy az elszállítások olykor megnehezítik, akadályozzák a kiszabott szankciók végrehajtását, máskor pedig már a szankció kiszabását is befolyásolják, mivel az arra jogosultak nem szabnak ki olyan büntetést, amelyet félő vagy előrelátható, hogy **úgysem tudnak végrehajtani**.

Az egyik válaszadó megfogalmazásában a probléma a következő:

*„A jogszabály azt írja elő, hogy a fenyítést **abban az intézetben kell végrehajtani, ahol a fenyítést kiszabták**. Főleg az előzetes házakban a megőrzéses fogvatartottak száma magas, és magas a megőrzéses fogvatartottak által elkövetett fegyelemsértések aránya is; az előzőleg hivatkozott rendelkezés miatt viszont csak itt lehet a megőrzéses fogvatartottak magánelzárását végrehajtani, ha itt szabják ki rájuk a fegyelmi fenyítést. Vagyis nem lehet a magánelzárást az itt meghozott határozat alapján abban az intézetben végrehajtani, ahova a fogvatartott tartozik nyilvántartás szempontjából”. [...] Jelenleg csak ezért egy, vagy akár két héttel tovább itt kell tartani a fogvatartottat, sőt olyanra is volt példa, hogy visszaszállították az eredeti intézetbe, majd a magánelzárás végrehajtására újfent átszállították ebbe az intézetbe a fogvatartottat – itt felmerül a költségek kérdése, a biztonsági kockázat, stb.”*

Látható, hogy a szabálytalanságok – hiányosságok – nehézségek köre egymással szoros összefüggésben, jelentős átfedésben van. Korántsem meglepő ez, hiszen a gyakorlati nehézségek jellemzően a szabályozás hiányosságaiból fakadnak. A többirányú megközelítés alapján levont tapasztalatok ugyanakkor arra engednek következtetni, hogy **a tipikus és legsúlyosabb, rendszerszintű problémák jól körülírhatók**. Figyelmet érdemel ugyanakkor az is, hogy a fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos garanciák – amelyek szerepének és jelentőségének az értékelését az interjú további részében kértük az alanyoktól – ebben a kontextusban nem jelentek meg, azokkal kapcsolatos problémákat vagy felvetéseket a bv. dolgozók önmaguktól nem fogalmaztak meg.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a bv. állomány megkérdezett tagjai mit tekintenek a **fegyelmi felelősségre vonás céljának**. Ennek meghatározásához javaslatokat tettünk, de lehetőséget biztosítottunk arra is, hogy az alany maga fogalmazza meg, ha a felvetéseinktől eltérő célkitűzést kíván nevesíteni. A fegyelmi eljárások céljára vonatkozó javaslatainak a következők voltak:

- felelősségre vonni a fegyelmi vétséget elkövető fogvatartottat
- annak megelőzése, hogy további fegyelemsértést kövessen el a fogvatartott (speciális prevenció)
- annak megelőzése, hogy további fegyelemsértést kövessenek el a fogvatartottak (generális prevenció)
- nincs elsődleges célja, az összes előbbieken felsorolt cél egyformán fontos
- egyéb, éspedig:

A válaszok a b), c) és d) pontok között nagyjából egyenlően oszlottak meg, a **prevenció valamelyik típusát**, illetve a preventív célokkal **egyetemben magát a felelősségre vonást** az alanyok egyaránt fontos célnak tartják. Önmagában az a) pontot mindössze egy válaszadó jelölte meg, egyedül ő tulajdonított kizárólagos jelentőséget a szankcionálásnak. Voltak néhányan olyanok is, akik a fentiekben túl további célok megfogalmazását tartották szükségesnek. Ezeket a következőképpen definiálták:

- *„A fogvatartotról egy képet kapni, hogy miként viselkedik a fogvatartás alatt, ezzel megkönnyítjük a hatóság döntését a szabadlábba helyezésnél.”*
- *„Az intézet biztonságos működésének a biztosítása.”*
- *„Pedagógia szempontok érvényesítése a reszocializáció elősegítése érdekében.”*
- *„Hatni a fogvatartott személyiségére.”*

Látható, hogy a büntetés-végrehajtási dolgozók egy része – a fegyelmi iratok értékelésével kapcsolatban tett megállapításainkkal egyező módon – nagy **jelentőséget tulajdonít a nevelési szempontoknak**

érvényesítésének, a fogvatartott személyiségére is figyelemmel a hosszabb távon sikeres reszocializáció támogatásának.

A **célok megvalósulására** vonatkozó válaszok meglehetősen nagy változatosságot mutatnak. Az interjúalanyok egy része egyértelműen úgy gondolja, hogy a fenti célkitűzések maradéktalanul elérhetőek, és ez a gyakorlatban meg is történik. Vannak ugyanakkor néhányan, akik kicsit árnyaltabb képet mutattak be: egyesek szerint ugyanis a generális prevenció csak a fogvatartott környezetében érvényesül, mert a kívül eső fogvatartottak nem szereznek tudomást a büntetésről; míg egy másik megközelítés értelmében a célok elsősorban a hónap első felében érhetőek el, ugyanis a fogvatartottak jellemzően szegények, és a kiétekezésre fordítható **tartalékok csökkenésével** arányosan **a hónap második felére megnő a fegyelmi cselekmények száma**. Akadt továbbá, aki abból vonta le azt a következtetést, hogy a fentiekben megfogalmazott célok a gyakorlatban is megvalósulnak, hogy az intézetben a fegyelmi eljárások száma csökkenő tendenciát mutat.

A válaszadók jelentősebb csoportja véli úgy, hogy valamely **cél érvényesülése függ** az érintett **fogvatartott személyiségétől, helyzetétől, a szankció típusától vagy akár a fogva tartási fokozattól**. Egyesek példaként hozták fel azt, hogy tapasztalataik szerint első büntényeseknél és hosszú tartamú büntetést töltőknél jobban, az előzetes letartóztatásban lévőknél pedig kevésbé érhetőek el, míg mások szerint éppen az előzetes letartóztatottak körében nagyobb a megvalósulás esélye.

„Vannak olyan fogvatartottak, akik a szóbeli kioktatásból is értenek, de van olyan is, akinek ‘egyik fülén be, másikon ki’. Van olyan, aki a 20 napos magánelzárásra is ‘fittyet hány’, sőt olyat is hallott, hogy magánelzárás növeli a fogvatartott tekintélyét: ő lesz a ‘vagány, a menőbb’, mert kibírt 20 napot a magánelzárásos zárkában.”

Végül **több interjúalany** volt azon a véleményen, hogy **a jelenlegi rendszer alkalmatlan a fenti célok elérésére**. Ennek magyarázataként utaltak arra, hogy szegényes a kiszabható szankciók köre és az egyes büntetések egymással nem kombinálhatók, ennek következtében a **szankcionálás nem jelent motivációt** a fogvatartottaknak, a büntetés nem hatékony. Az egyik interjúalany válaszát a következőkkel egészítette ki:

„Nagyon érdekes kérdés, és sokat lehetne rajta gondolkozni és vitatkozni, hogy mik lennének azok a fenyítési nemek, amelyeknek tényleg meglenne ez a prevenció jellege.” Ő azokra a fenyítésekre fektetné a hangsúlyt – „és most ne várja tőlem, hogy meg fogom mondani, hogy mik ezek” –, amelyek „jobban megérintik a fogvatartottat”, amelyek „személyes, és nyilván nem fizikai hátrányt jelent[enek] neki egy adott időszakra vonatkozóan”.

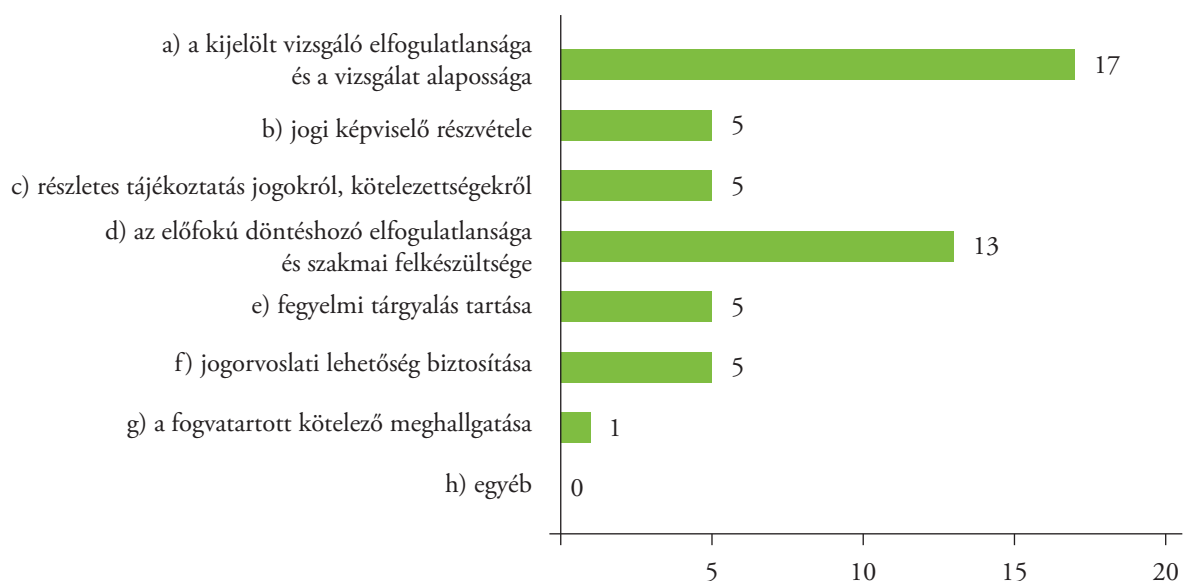
Az általános kérdések körében kíváncsiak voltunk arra is, hogy jellemzően kritikusak-e a bv. dolgozók a fegyelmi büntetések kiszabási gyakorlatával szemben (esetenként aránytalanul súlyosnak vagy aránytalanul enyhének ítélnék-e egy büntetést). A bv. dolgozók sem eltúlzott, sem túlságosan enyhe büntetéssel járó esetekről nem számoltak be, **a büntetés kiszabási gyakorlat kapcsán nem fogalmaztak meg kritikai észrevételeket**. Ehhez többen hozzátették, hogy az aránytalan szankció korrekciójára (magánelzárás esetén) a bv. bíró eljárásában kerülhet sor, így nekik nem feladatuk ezen kérdésekről véleményt alkotni. Volt ugyanakkor, aki azt is megjegyezte, hogy a kiszabott szankció korrekciója és annak mértéke tapasztalatai szerint függ attól is, hogy ki az eljáró bv. bíró. Az egyik interjúalany válaszát azzal a magyarázattal egészített ki, hogy megítélése szerint a szankciók köre kellően széles ahhoz, hogy a cselekménnyel arányban álló büntetés kiszabására kerüljön sor. Végül akadt olyan válaszadó is, aki az adott bv. intézet büntetés kiszabási gyakorlatát általánosságban ítélte túl enyhének, de konkrét példát kérdéseinkre nem hozott fel.

4.2 A fogvatartottak helyzete a fegyelmi eljárások során

Az interjúk folytatásában azt kértük a bv. dolgozóktól, hogy előre összeállított listából válasszák ki: a fegyelmi eljárások mely garanciális elemeinek tulajdonítanak nagyobb jelentőséget. A válaszok megoszlását az alábbi diagram szemlélteti.

1. diagram
Garanciális elemek jelentősége

Egy kivétellel valamennyi garanciális elem megjelenik a válaszokban és egyik sem domináns a többihez képest, habár az a) pontot, vagyis a kijelölt vizsgáló elfogulatlanságára és a vizsgálat alaposságára vonatkozó követelményt jelölték meg egyértelműen a legtöbben (17-en). A d) pontra, vagyis az elsőfokú döntéshozó elfogulatlanságának és szakmai felkészültségének kívánalmára esett a második legtöbb választás (13), míg a c), e), f) és g) pontokat közel azonos számban (5–7 esetben) választották. A jogi képviselő részvételét azonban egyetlen interjúalany sem tekintette olyan tényezőnek, amelyet a fegyelmi eljárás tisztességessége igazságossága szempontjából jelentőséggel bírónak tart. Volt olyan interjúalany, aki szerint a jogi képviselő részvétele, mint garanciális elem kivételével valamennyi további követelmény egyformán fontos.

Azon feltevésekből kiindulva, hogy a fegyelmi eljárások jogszerűségének megítélésében domináns szerep jut a bizonyítás sajátosságainak, több kérdést is megfogalmaztunk ebben a témakörben. Ahogyan az a fegyelmi felelősségre vonás rendszerét érintő kritikai észrevételek alapján is egyértelművé vált, a szabályozás számos hiányossága és az eljárásokban felmerülő nehézségek java része összefüggésbe hozható a fegyelmi felelősség bizonyításával. A bv. dolgozók kivétel nélkül beszámoltak valamiféle bizonyítási nehézségről. Ezek a válaszok alapján tipikusan a következő okokra vezethetők vissza: az eljárásban érintett fogvatartott – akár a feltételezett elkövető, akár a sértett vagy egy tanú – elszállítás, a használható bizonyítási eszközök szegényes készlete, a részletkérdések szabályozatlansága, illetőleg bv. dolgozók felkészítésének a hiányosságai vagy hiánya.

A bizonyítás gyakorlatát illetően ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy mindezen nehézségek ellenére az állomány tagjai tartják magukat olyan rendező elvekhez, amelyek az eljárások objektív jellegét határozottan erősítik. Egységesen nyilatkoztak például arról, hogy a fogvatartottak és a bv. dolgozók nyilatkozatai között nem tesznek különbséget súlyuk tekintetében – bár egy-két interjúalany megjegyzése

szerint ez olykor indokolt lenne. Tehát az állomány valamely tagjának előadása nem tekinthető hitelesebbnek, mint egy fogvatartotté. Többen számoltak be ugyanakkor arról is, hogy igyekeznek elkerülni az olyan helyzeteket, ahol egy fogvatartott előadása kerül szembe az állomány egy tagjának az előadásával, mert ha nincs más bizonyíték, úgyis meg kell szüntetni a fegyelmi eljárást.

A bizonyítás során kialakuló ellentmondásos helyzetek feloldására – köztük azokra az esetekre, amikor egy fogvatartott és az állomány egy tagjának előadása közötti ellentmondás feloldására van szükség – az interjúalanyok egyöntetűen a **további bizonyítékok beszerzését** tartják alkalmas megoldásnak. Ugyanezt a módszert alkalmazzák akkor is, amikor két fogvatartott előadása áll ellentétben egymással (vagyis további bizonyítékokat próbálnak begyűjteni), eltérés ugyanakkor, hogy fogvatartottakat lehet egymással szembesíteni.

Többek utalása szerint azért ajánlatos elkerülni azokat a helyzeteket, amikor a fogvatartott és a bv. állomány tagja az ellenkezőjét állítja, mert **a fegyelmi felelősségre vonásra irányuló kísérlet eredménytelensége** kihat az állomány tagjának a megítélésére, **csorbítja a tekintélyét**, és így az adott ügynek a fegyelmi felelősség keretein túlmutató hátrányos következményei is lehetnek.

A kérdések utolsó csoportja arra kereste a választ, hogy milyen szerepet töltenek be a fegyelmi felelősségre vonás rendszerében a jogi képviselők. A válaszadók véleménye egyöntetű arról, hogy a **jogi képviselők szerepe nem tekinthető érdeminek** a fegyelmi eljárások alakításában, nem befolyásolják ténylegesen azok kimenetelét. Nem volt olyan interjúalany, aki kifejezetten pozitív véleménnyel lett volna a jogi képviselőkről a fegyelmi eljárásokban szerzett tapasztalatai alapján. Azon eljárások kapcsán pedig, amelyekben részt vesznek jogi képviselők, az az általános tapasztalatuk, hogy az eljárási cselekményeken a jogi képviselő nincs jelen, illetőleg ha mégis megjelenik, nem tölt be aktív szerepet, sőt olykor – meglátásuk szerint – nem is kellően felkészült.

A válaszadók többsége arról számolt be, hogy a fogvatartottak egyáltalán nem vagy csak néhány esetben fordultak hozzájuk segítségért jogi képviselet biztosításával összefüggésben. Hozzá tették, hogy a lehetőségeik ilyenkor arra terjednek ki, hogy a jogi képviselő neve alapján az adatait kikeressék a kapcsolattartók közül, esetlegesen más módon beszerezzék azt. Valamennyi interjúalany úgy nyilatkozott ugyanakkor, hogy ők maguk a fogvatartott kérésére a jogi képviselet ellátására alkalmas személyt nem ajánlanak, a kiválasztásában nem vesznek részt. A nevet tehát mindig a fogvatartottnak kell megadnia. A többség nem tartotta kizártnak, hogy a fogvatartottak átadják egymásnak ügyvédek elérhetőségeit, de voltak többen is, akiknek nincs ezzel kapcsolatos tapasztalatuk. Egy válaszadó adta elő kifejezetten azt, hogy fegyelmi ügyeknél nem jellemző az ügyvédajánlás a fogvatartottak között.

A jogi képviselet gyakorlatával kapcsolatos fenti tapasztalatok különös aggodalomra adnak okot, hiszen a jogi képviselő fegyelmi eljárásokba történő bevonása jelentős garancia arra, hogy a fogvatartottak valós jogi segítséghez juthassanak, és az eljárás tisztességes jellege – ezáltal is – érvényesülni tudjon. Fontos tehát – a fenti megállapításokkal is összhangban – kialakítani a jogi képviselet biztosításának olyan módját, amely a fogvatartottak és a fegyelmi eljárás egyéb alanyai számára is hasznos és hatékony segítséget jelent.

4.3 A nevelők releváns tapasztalatai

Mivel a nevelők a fegyelmi cselekmények egy csoportja tekintetében döntési jogkörrel rendelkeznek, az ezen beosztást betöltő bv. dolgozóknak szánt kérdések elsődleges célja az volt, hogy **feltérképezzük a szankcionálás rájuk jellemző gyakorlatát**. A válaszok ugyanakkor abból a szempontból is értékes információforrásként szolgálhatnak, hogy felmérhessük, hogyan látják saját szerepüket, mozgásterüket –

a fegyelmi akták vizsgálatának elemzése körében tett megállapításokkal összhangban – a fogvatartottak személyes hátterének és a nehéz esetként jellemezhető fegyelmi cselekmények okainak feltárásában.

Ennek kertében először is arra kérdeztünk rá, hogy a nevelők milyen bizonyítási küszöb elérését tartják szükségesnek a fegyelmi felelősség megállapításához. A válaszadók egy kivétellel **kétséget kizáró bizonyosságról** beszéltek, volt ugyan, aki hozzátette, hogy ennek a követelménynek sok esetben nehéz eleget tenni. Egy interjúalany volt csupán a nevelők között, aki úgy nyilatkozott, hogy ez „bizonyítékfüggő”, vagyis a bizonyítékok jellegétől is függ, hogy a felelősség megállapítható-e.

„Bizonyítékfüggő, általában nagy súllyal a tárgyi bizonyítási eszközök esnek latba, vagy ha több személy állítja, hogy az adott személy elkövette a fegyelmi vétséget (ez mondjuk attól is függ, hogy ki állítja: ha csak fogvatartottak, akkor nem feltétlen elég a felelősségre vonáshoz).”

Egyöntetűen állították ugyanakkor a válaszadók, hogy a fegyelmi felelősség megállapításánál az **nem szempont, hogy a fegyelmi előélet kihat** a feltételes szabadságról való döntésre.

Ezt követően kértük a nevelőket, hogy határozzák meg a nevelői szankcionálás szempontjait. A válaszok kapcsán azt tapasztaltuk, hogy a büntetések kiszabásánál a nevelők értékrendjében objektív és szubjektív tényezők egyaránt szerephez jutnak. A nevelők által megfogalmazott **objektív szempontok**:

- fegyelmi és jutalmazási helyzet – a fokozatosság követelményének teljesítése érdekében,
- korábban részesült-e már kioktatásban,
- milyen súlyú a fegyelmi cselekmény,
- korábbi fegyelmi cselekmények súlya és jellege – ha voltak.

A **szubjektív**, vagyis a fogvatartott személyiségétől függő mérvado **körülmények**:

- a körleten és a munkahelyen tanúsított magatartása általában,
- együttműködő-e a magatartása az eljárásban,
- a fogvatartott személyisége (esetleges problémái).

„Lehet, hogy volt húsz jutalma a fogvatartottnak, és ez az első fegyelmi jele – akkor lehet, hogy egyszerűen ‘lege van’, és az ‘idegi állapota miatt’ követte el a fegyelmi cselekményt.”

Ezen felül a válaszadók többsége kifejezetten *enyhítő körülményként* említette a fegyelmi cselekmény – valamilyen mértékű – beismerését, így például, ha a fogvatartott

„[a]z eljárás során való együttműködést: beismeri, [...] beismeri és még meg is bánja a tettét, esetleg bocsánatot kér a sértettől.”

Az pedig tipikusan *súlyosító körülmény*, ha a cselekmény elszaporodott, erőszakos jellegű, vagy ha kifejezetten az intézet rendje ellen irányul.

Akadtt továbbá egy nevelő, akinél a **büntetés kiszabás szempontrendszerébe tartozik** az is, hogy milyen súlyú és jellegű **bizonyítékok** állnak rendelkezésre az adott eljárásban. Ezt a megközelítést a fegyelmi felelősségre vonás jogállami követelményrendszerének szempontjából igencsak **problémásnak** értékeljük.

A **kioktatás**, mint a legenyhébb súlyú szankció kiszabásánál két szempont körvonalazódott a válaszok alapján: az egyik a fogvatartott fegyelmi előélete, a másik pedig az adott cselekmény súlya és jellege. Kioktatásnak van helye például az olyan kis súlyú cselekményekért, amelyek a biztonságot nem veszélyeztetik (pl.: kikiabálások); ugyanígy cselekménytípustól függetlenül az első cselekmény elkövetéséért – a fokozatosság jegyében – ez a büntetés *„kezdetnek mindenképpen elég”*.

Nem volt eltérés a nevelők azon kérdésre adott válaszai között, hogy a gyakorlatban **mikor küldik vissza a fegyelmi ügyet** és utalják az általános szabályok szerint fegyelmi eljárásra: egybehangzó nyilatkozataik szerint akkor kerül erre sor, **ha a fogvatartott a nevelői döntéssel nem ért egyet**. Szinte kivétel nélkül megjegyezték azt is, hogy ilyen eset ritkán fordul elő.

A nevelői eljárás előnyei a válaszok alapján három kategóriába sorolhatók. Elsőként említhető, hogy a nevelő **jobban ismeri a fogvatartottat, tájékozottabb**, így **nagyon körültekintéssel járhat el** a fegyelmi felelősség megítélésében. Ennek következtében nevelői elbírálás esetén szélesebb körben van lehetőség differenciálásra és a fokozatosság követelményének az érvényesítésére. Másodikként említhető hozadéka a nevelők eljárásának, hogy **gyorsabb a felelősségre vonás**, így rövidebb ideig marad *„kétségek között”* a fogvatartott. Végül – harmadikként – a válaszadók utaltak arra is, hogy nevelői hatáskörben **csekélyebb súlyú büntetést kap a fogvatartott**, ezt utóbb könnyebb eltörölni. Az egyik interjúalany a nevelői eljárás előnyeit a következőképpen fogalmazta meg:

„Kevesebb papírmunka, és az, hogy az esetek többségében a nevelő nap, mint nap találkozik a fogvatartottal, kiismeri a személyiségét, jobban képben van az előéletével, olyan döntést tud hozni, ami jobban összhangban van a fogvatartott személyiségével.”

A **nevelői kivizsgálás és szankcionálás hátrányait illetően** több alany is azt felelte, hogy ilyen negatívumokat nem tud megfogalmazni, mivel nincsenek. Az egyéb válaszadók a nevelői eljárás egyik hátrányaként említették, hogy ilyen esetekben **nem olyan alapos a kivizsgálás**, mintha az eljárás az általános szabályok szerint zajlik – bár azt is megjegyezték, hogy ezek tipikusan olyan, **egyszerű megítélésű ügyek**, amelyek nem igényelnek körültekintő vizsgálatot. Hátrányként fogalmazódott meg továbbá, hogy vannak fogvatartottak, akik abban az esetben, ha csak kioktatásban részesülnek, nem érzik a cselekményük súlyát, nem látják a helyzetben a lehetőséget, azt, hogy kaptak még egy esélyt, csakis arra gondolnak, hogy ezt megúszták. Az ő esetükben ezért nem érvényesül a büntetés nevelő jellege. Végül akadtak, akik szerint a nevelő épp azért, mert jobban ismeri a fogvatartottat, elfogult lehet vele szemben. Az egyik nevelő így fogalmazta meg aggályait:

„A fogvatartott nem fogadja el, mert ‘csak’ egy nevelő ne döntsön az ő sorsa fölött, döntsön olyasvalaki, akinek nagyobb szava van. De azért általában könnyebben fogadják el a nevelői kioktatást megfeddést, mert akkor ‘elintéztük ennyivel’, abból nem származik komolyabb hátránya, nem számít a kioktatás pl. a feltételesbe sem.”

Figyelemmel a válaszokban foglalt előnyök és aggályok sokaságára, valamint azok összetett jellegére, a kutatók megfontolásra ajánlják a jogalkotó számára **a nevelők szerepvállalásával kapcsolatos megoldások újragondolását**. Kétségtelen ugyanis, hogy a nevelő a fogvatartotthoz fűződő közvetlen, akár bizalmi viszonya révén olyan többletinformációval szolgálhat a fegyelmi eljárásban, amely a felelősség megítélésének, a fegyelmi cselekmény elbírálásának és szankcionálásának igazságosságát nagyban elősegítheti. Más oldalról viszont épp ez a viszony szenved csorbát abban az esetben, ha a nevelő a fegyelmi felelősségre vonást maga végzi. Ez a káros hatás a nevelő elsődleges funkcióinak – vagyis a fogvatartott nevelésének, reszocializációja és reintegrációja elősegítésének – megfelelő ellátását jelentősen megnehezítheti, sőt akár meg is akadályozhatja. Megfelelő megoldás lehet – a korábban javasoltak szerint – ha a nevelővel történő elbeszélgetés része ugyan

az eljárásnak, de az nem az ügy kimenetelét dönti el, hanem elsősorban a cselekmény személyes hátterének feltárásában nyújt segítséget.

4.4 A vizsgálók releváns tapasztalatai

A vizsgálók tevékenységével összefüggésben először is arra voltunk kíváncsiak, hogy az ezen feladatokat ellátó személyek hogyan definiálják, miként írják le ennek az eljárási szakasznak a célját. A válaszok tanúsága szerint a vizsgálat alapvető funkciója, hogy előkészíti a fegyelmi jogkör gyakorlójának a döntését, ennek érdekében **felkutat és értékkel**, méghozzá objektív szempontok szerint. Az adatgyűjtés, a bizonyítékok egybegyűjtése a kétséget kizáró bizonyítás és a megfelelő büntetés kiszabása érdekében történik.

A vizsgálat célja „a lehető legjobban felderíteni a tényállást és előkészíteni a legigazságosabb szankcionálást. A vizsgálat fontos, mert megalapozza az egész fegyelmi tárgyalást attól függetlenül, hogy a tárgyaláson is lehet tanúkat meghallgatni stb.”

A vizsgálat szükségszerű és esetleges cselekményekre vonatkozó kérdésünkre az interjúalanyok mindegyike **szükségszerűnek** minősítette az eljárás alá vont **fogvatartott meghallgatását** és valamennyien **esetlegesnek tekintették a helyszíni szemlét**. Nem voltak ennyire egységesek a válaszok a kérdőívben megjelölt további két elem tekintetében: a **tanúk meghallgatását** a válaszadók egy kivétellel jelölték meg szükségszerű eljárási cselekményként, míg a **tárgyi bizonyítékok** beszerzése kapcsán a szükségszerűség és az esetlegesség mellett az alanyok fele-fele arányban tették le a voksaikat.

A vizsgálat lezárásaként a vizsgálói feladatokat ellátó személy **összefoglaló jelentést** készít. Ezen jelentés **szerepe** a válaszadók egyöntetű véleménye szerint **igen nagy**. Szinte valamennyi válaszadó utalt rá valamilyen módon, hogy ez a dokumentum *„megkönnyíti és jelentősen segíti”* a döntést, átláthatóvá teszi az ügyet, és különös jelentősége van a hozzá csatolt mellékleteknek is. De volt, aki úgy vélte, hogy *„ha jól van megfogalmazva és minden releváns információt tartalmaz, elég szinte ezt elolvasni”*.

Az egyik interjúalany az összefoglaló jelentés szerepét a következőképpen magyarázta:

„a vizsgáló látta a ‘kontaktusokat’ is akár, a testbeszédet, az arcmimikát, és ‘beletette’ [ti. a jelentésbe befoglalta] az ezekből leszűrte következtetéseket is, nem csak a száraz tényeket.”

Volt ugyanakkor, aki ezt a szerepet pejoratív nézőpontból magyarázta. Szerinte azért kiemelkedő jelentőségű az összefoglaló jelentés, mert **a fegyelmi jogkör gyakorlója kénytelen erre hagyatkozni**, ugyanis nincs ideje másként eljárni.

Az interjúalanyok előadása szerint a fogvatartottak tájékoztatása a fegyelmi eljárással kapcsolatos jogokról és kötelezettségekről jelentheti a tájékoztatás egyszerű ismertetését és a tudomásulvétellel kapcsolatos nyilatkoztatást, de adott esetben a fogvatartott kérésére a szabályokat részletesen is el kell magyarázni. Érdemes hozzátenni, hogy a kutatás fegyelmi iratokat elemző részének eredményei alapján komoly kétségek merültek fel a kutatókban azzal összefüggésben, hogy a tájékoztatási kötelezettség a gyakorlatban hogyan teljesül, – különösen a fogvatartottak szempontjából, tehát a jogosulti oldalról nézve nézve – ténylegesen képes-e elősegíteni az eljárás tisztességességét.

Többségében arról számoltak be továbbá az érintett bv. dolgozók, hogy a vizsgálat ideje alatt **a fogvatartottak jellemzően nem élnek bizonyítási indítvánnyal**. Akik mégis, azok tipikusan további fogvatartottak

meghallgatását vagy a videofelvételek megtekintését kezdeményezik. Más interjúalanyok tapasztalata szerint – az előzőekkel ellentétben – szinte mindig van az eljárás alá vont fogvatartottnak bizonyítási indítványa. Nem ritka ugyanakkor az sem, hogy az eljárás alá vont személy olyan cselekményt vagy eszközt indítványoz, amelyet addigra az adott eljárásban már alkalmaztak. **Ha** viszont az indítvány valóban **új javaslatot tartalmaz, kevés esetben kerül sor az indítvány elutasítására**, vagyis az ilyen a fogvatartotti kezdeményezés többségében eredményes. A bizonyítás indítványozásával kapcsolatos gyakorlatot illetően a kutatók fontosnak tartják megjegyezni, hogy a fegyelmi iratok elemzése alapján nem volt lehetőség ezen gyakorlat feltárására, mivel a bizonyítási indítványok, illetőleg az azokról való döntéshozatal dokumentálása a fegyelmi eljárásokban nem történik meg. A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése szempontjából fontos lenne az írásbeliség minimális követelményeinek meghatározása – még akkor is, ha egy ilyen rendelkezés nyilvánvalóan az adminisztrációs terhek további növelését vonná magával.

Ami pedig a fegyelmi eljárás alá vont személyek védekezését illeti, a megkérdezett bv. dolgozók egységesen úgy nyilatkoztak, hogy **a fogvatartottak jellemzően élnek a szóbeli védekezés lehetőségével**, és elmondják, hogyan történt a fegyelmi cselekmény. Kevesen vannak azok a fogvatartottak, akik megtagadják a nyilatkozattételt.

„A fogvatartotti jelentés elsődleges bizonyítási eszköz, amit közvetlenül az esemény után az észlelő próbál beszerezni, ezt saját kézzel írják. Az eljárás alá vont személyt ezután jellemzően szóban hallgatják meg, szóban mondja el a verzióját. Nagyon ritka, hogy a fogvatartott nem él ezzel a lehetőséggel és nem nyilatkozik.”

Az egyik interjúalany a feltett kérdésekre adott válaszokon felül fontosnak tartotta megjegyezni: úgy gondolja, hatékonyabban tudná végezni **vizsgálói** feladatait, ha tudomást szerezne róla, milyen eredménnyel zárulnak az egyes ügyek, amiket kivizsgált, vagyis **ha kapna visszajelzéseket**.

4.5 A fegyelmi jogkör gyakorlóinak releváns tapasztalatai

A fegyelmi eljárásokban a vizsgálót a fegyelmi jogkör gyakorlója jelöli ki. Azon interjúalanyok előadása szerint, akik az egyes bv. intézetekben fegyelmi jogkört gyakorolnak, a vizsgáló személyének kijelölésekor fontos szempontok: az érintett személy leterheltsége; valamint az, hogy hozzáértő legyen (pl.: több interjúalany is megjegyezte, hogy inkább nevelőt jelöl ki, mint mást az állományból, mert úgy gondolja, ők a leginkább hozzáértőek). Más megfogalmazásban: nagyobb jelentősége van annak, hogy **a vizsgálónak „rálátása” legyen erre a területre**, mint annak, hogy mi a beosztása. Vannak olyan intézetek, ahol a vizsgáló kiválasztása nem esetről-esetre történik, hanem tartósan kijelölt személyek látják el hosszabb időn keresztül ezeket a feladatokat. Ezzel a gyakorlattal kapcsolatban az egyik interjúalany a következőket jegyezte meg:

„Jónak tartja az intézet azon gyakorlatát, hogy egy vizsgáló látja el ezt a tevékenységet, mert felkészültebb lesz ez a személy, jobban elmélyül a tudása, alaposabban tudja lefolytatni a kivizsgálásokat.”

Egy másik interjúalany azért tartja jónak ugyanezt a megoldást, mert az így kijelölt személynek nagyobb a fegyelmi ügyek intézésében a rutinja, tapasztalata, aminek következtében alaposabb és gyorsabb is lehet a kivizsgálás. Más előadás szerint az az elsődleges szempont, hogy a kijelölt személy objektíven átlássa a helyzetet, de fontos az is, hogy kreatív és határozott legyen egyszerre.

A megkérdezett bv. dolgozók kivétel nélkül úgy vélik, hogy **a vizsgálónak kulcsszerepe van a bizonyítékok feltárásában**. Mivel ő találkozik az érintettekkel, a tanúkkal, látja a reakcióikat, meghatározóak a benyomásai

és a javaslatok. Azt lehet mondani, hogy ő ismeri a legjobban az ügyet. Funkciója, hogy szakszerűen összegyűjti a bizonyítékokat, értékeli azokat, és a tényeken alapuló, elfogulatlan javaslatot tesz arra, hogy felelőségre kell-e vonni a fogvatartottat adott cselekmény elkövetéséért. Tevékenységének a célja pedig az, hogy a fegyelmi felelősség megállapítását végző bv. dolgozók elmondhassák: „*mindent megtettek a feltárás érdekében*”.

A **vizsgáló összefoglaló jelentésére** az interjúalanyok egybehangzó véleménye szerint **nagyban lehet hagyni**, mivel abban összegzi megállapításait, ismerteti a begyűjtött bizonyítékokat. Tartalmazza az ügy egy megközelítését, ami mellett a fegyelmi jogkör gyakorlója is kialakíthatja a sajátját, így a megítélés nem lesz egyoldalú.

„Mindenképpen jó kiindulópont.”

„A jelentés egy foratókönyv, amelyet úgy készítenek el, hogy szinte annak alapján tudjon döntést hozni a fegyelmi jogkör gyakorlója.”

A fegyelmi felelősség megállapításakor a válaszadók többsége szerint kétséget kizáró bizonyosságra van szükség, ám az egyik interjúalany a fegyelmi cselekmény elkövetésének a valószínűsítését is elégségesnek tartotta, míg további egy alany arra az álláspontra helyezkedett, hogy a bizonyítottság szintjét érintő követelmény általános jelleggel nem határozható meg. A **kétséget kizáró bizonyosság** követelménye kapcsán is megjegyezte ugyanakkor két további alany, hogy annak **nem mindig tudnak eleget tenni**.

A **szankcionálás** szempontjai kapcsán több interjúalany is megjegyezte, hogy arra vonatkozóan **nincs semmiféle iránymutatás**. A szempontrendszer a következő elemekkel jellemezték:

- volt-e a fogvatartott korábban fenytve, hányszor, milyen cselekményért,
- a fogvatartottnak hány jutalma van,
- voltak-e problémák a fogvatartott magatartásával,
- az adott ügy felderítésében együttműködik-e,
- milyen súlyú fegyelmi cselekményt követett el,
- milyen a lelkiállapota,
- szed-e gyógyszert,
- mióta van bv. intézetben.
- mi a nevelő véleménye a fogvatartottról,
- meghatározó végül a fogvatartás fokozata.

Enyhítő körülményként említették az alanyok a fogvatartott beismerését, megbánását; azt, ha az első fegyelmi cselekményt követte el; továbbá azt is, ha lelki problémákkal küzd.

Így például: „ha azt követően követte el a fegyelemsértést a fogvatartott, hogy levelet kapott a barátnőjétől arról, hogy az elhagyta, amitől bekattant, de korábban nem volt vele baj.”

Súlyosító körülmény lehet az adott cselekmény **„elszaporodottsága az adott zárkában”**, továbbá az is, ha a fogvatartott korábban ugyanolyan vagy hasonló fegyelmi cselekményt követett már el.

„A fegyelmi előélet olyan értelemben is szempont lehet, hogy arra a fogvatartottra, akinek nagyon sok fenytése volt már, azért nem érdemes kiszabni újabb nagyon súlyos büntetést, mert lehet, hogy a többiek szemében ezzel kíván bizonyítani, így akar elismerést kivívni.”

A szankció kiszabásakor a válaszok tanúsága szerint irányadó a **fokozatosság** követelménye. Az interjúk során továbbá visszatérően utaltak az alanyok arra is, hogy nem mindegy, melyik fogvatartottra kell büntetést kiszabni, tehát a szankcionálásnál szempont a fogvatartott személyisége, vagyis cél az egyéniesítés. Egyöntetűen válaszolták továbbá azt a bv. dolgozók, hogy **nem szempont, hogy a fegyelmi előélet kihat a feltételes szabadságról való döntésre.**

Az interjúalanyok túlnyomó többségének tapasztalatai szerint a döntések legalább 10, de kevesebb, mint 25 %-ában élnek a fogvatartottak panasszal vagy fellebbezéssel – mindössze egyetlen alany jelölt meg ennél valamivel magasabb értéket. Úgy becsülik továbbá, hogy ezeket a panaszokat és fellebbezéseket felettes szervek, illetőleg a bíró az esetek kevesebb, mint 10 %-ában találják megalapozottnak.

A fegyelmi jogkör gyakorlóinak egybehangzó tapasztalata szerint a fogvatartottak jellemzően nem tagadják meg a vallomástételt a fegyelmi eljárásban. Tipikus védekezésként pedig általában azzal hozakodnak elő, hogy a cselekményt nem követték el vagy nem ők követték el, a többiek csöbe húzták vagy csak bemártották, illetőleg, hogy a konfliktust a másik fél kezdeményezte. Többen utalnak arra, hogy korábban sem volt velük probléma. Olykor azt próbálja a fogvatartott bizonyítani, hogy semmilyen előnye nem származik a fegyelmi cselekményből, semmilyen érdeke nem fűződik hozzá. De van olyan is, aki rossz lelkiállapotára, hirtelen haragú természetére vagy arra hivatkozik, hogy gyógyszert szed.

Az interjúalanyok fenti előadása megerősítette a kutatók azon feltevését, hogy a **fegyelmi jogkör gyakorlójának kiemelt szerepe van a fegyelmi eljárások** lefolytatásában és ennek megfelelően azok **tisztességes jellegének a megőrzésében** is. Tisztább eljárási pozíciókat teremtene, ha ezt a kiemelt pozíciót az állományon belül egy olyan személy töltené be, akinek kizárólagos vagy legalábbis elsődleges feladata a fegyelmi cselekmények elbírálása. Egy ilyen jogi megoldás az eljárási pozíciót jelenleg betöltő személyekre nehezedő adminisztrációs terheket is csökkentené, és az eljárások tisztességességét igen jelentősen elősegítené.

4.6 Parancsnoki tapasztalatok

A fegyelmi eljárásokkal összefüggő parancsnoki feladatok közül elsőként arra kérdeztünk rá, hogy a **fegyelmi megbízott** kijelölésénél milyen szempontok lehetnek dominánsak. Az interjúk tanúsága szerint a praktikus szempontok dominálnak, vagyis olyan személyt célszerű kiválasztani, **aki „leginkább a fogvatartottakkal foglalkozó állománytag”**, mivel *„leginkább ő ismeri ezeket a folyamatokat. [...] A megítélés szempontjából ő az, aki leginkább [...] adekvát ebben a kérdésben.”* Az ezen kritériumoknak megfelelő személy van leginkább tisztában a fogvatartottak egymás közötti viszonyaival, illetőleg a személyzet és a fogvatartottak közötti kapcsolatokkal. Javaslatként hangzott el az is, hogy *„[j]ó lenne, ha lenne – ha nem is egy fegyelmi osztály, de – egy külön fegyelmi vizsgáló, aki csak ezzel foglalkozna”*, akinek egyéb feladatokat nem kellene ellátnia.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy egy parancsnok hogyan vélekedik a fegyelmi jogkör gyakorlójának eljárásáról, döntéseiről. A kapcsolódó kérdésekre adott válaszok alapján elmondható, hogy a parancsnoki tapasztalat szerint a fegyelmi eljárás elrendelése, illetve a döntés meghozatala során a fegyelmi jogkör gyakorlója nem veszi figyelembe, hogy a fegyelmi előélet kihat a feltételes szabadságról való döntésbe. A szankcionálásnál pedig azok a cselekmények minősülnek súlyosabban, amelyek az intézet, illetve a fogva tartás biztonságát súlyosan sértik vagy veszélyeztetik, így például tiltott tárgy tartása esetén az, ha a tiltott tárgy az életre, a testi épségre veszélyes, vagy a büntetőeljárás sikerességét veszélyezteti (mobiltelefon). A **döntő szempont tehát a cselekmény súlya.**

Az azzal kapcsolatos parancsnoki tapasztalatok, hogy a fegyelmi eljárás alá vont fogvatartottak milyen arányban élnek panasszal vagy fellebbeznek a döntés ellen, egybecsengenek a fegyelmi jogkör gyakorlóinak előadásával (lásd: a fegyelmi jogkör gyakorlóinak válaszait): az arány kevesebb, mint 10%. A **fogvatartottak elsősorban a magánelzárás büntetés kiszabása miatt élnek jogorvoslattal**, és a jogorvoslati eljárások tipikusan helybenhagyással zárulnak.

Szintén megegyezik a parancsnoki álláspont a fegyelmi eljárások egyéb alanyainak nyilatkozataival arra vonatkozóan, hogy a fegyelmi felelősség megállapításához **kétséget kizáró bizonyosság** szükséges. A panaszok elbírálásánál pedig a válaszok tanúsága szerint az elsődleges szempont a döntés megalapozottsága, az, hogy *„kellően fel van-e derítve az ügy, megfelelően bizonyított-e a cselekmény elkövetése, fel van-e tárva minden körülmény”*.

Az első fokon kiszabott büntetés enyhítésére kerülhet sor például a *„cselekmény veszélyességére, súlyosságára tekintettel”*, de kellő indokul szolgálhat *„az elkövető személyisége”* és *„a kiszabott fenyítés mértékének a visszatartó ereje”* is. Az elsőfokú határozat hatályon kívül helyezésének pedig akkor lehet helye, *„ha egyértelműen látszik, hogy a határozat megalapozatlan abban a tekintetben, hogy nincsenek kellően felderítve az eljárás alá vont terhére és javára szóló körülmények, a bizonyítási eszközök nem állnak rendelkezésre ahhoz, hogy határozatot lehessen hozni.”*

Megállapítható továbbá, hogy a **másodfokú tárgyaláson rendszerint sor kerül a fogvatartott meghallgatására**, és az is, hogy **a megismételt eljárásban nem feltétlenül más vizsgáló vagy fegyelmi megbízott fog eljárni**, az ezzel kapcsolatos döntéshozatal az ügy egyedi sajátosságaitól függ.

A fogvatartottak nyilatkozatait illetően a parancsnoki tapasztalatok azonosak a fegyelmi eljárások egyéb szereplőinek megállapításaival arról, hogy az eljárás alá vont személyek nagyon ritkán tagadják meg a vallomástételt. Akik mégis így döntenek, azok gyakran az *„eljárással szembeni elégedetlenség”* kifejezésére választják ezt a magatartást, ártatlanságukat kívánják ilyen módon nyomatékosítani.

4.7 Általános megállapítások

A bv. dolgozók beosztása szerint specifikált részinterjúk tanúsága szerint **nem mutathatóak ki jelentős különbségek** a fegyelmi eljárással kapcsolatos kérdések, problémák megközelítésének, értékelésének módját illetően attól függően, hogy az adott interjúalany milyen pozíciót tölt be a fegyelmi eljárásokban. A különböző beosztásokban nyilvánvalóan eltérő feladatok ellátásáról kell gondoskodni, más-más szempontokat és némiképp eltérő célokat kell szem előtt tartani. Ennek ellenére az interjúk arra engednek következtetni, hogy a bv. dolgozóknak a rendszer egészére van rálátása, és a saját tevékenységi körükhöz tartozó problémákhoz ugyanúgy állnak hozzá, mint azokhoz, amelyek egyéb funkciókkal kapcsolatosak. **A fegyelmi eljárásokat tehát elsősorban a maguk teljességében, egészében értékelik.** Értéktételeüket inkább egy másik tényező, az adott bv. dolgozó szakmai tapasztalata befolyásolja. Ez a jelenség ugyanakkor bármilyen típusú munkavégzés szükségszerű velejárója, hiszen minél hosszabb ideje végez valaki egy munkát, annál jobban rá tud világítani a problematikus területekre és annál több kritikát enged megfogalmazni saját magának. Ez a befolyás ugyanakkor az interjúalanyok hozzáállásán nem, inkább csak a kritikai észrevételek megfogalmazásában és rendszerezésében volt tetten érhető.

Az interjúalanyok általános kérdésekre adott válaszai alapján egyértelműen megállapítható, hogy ugyan a fegyelmi felelősségre-vonás **szabályozása országosan egységes, a szabályok gyakorlati végrehajtását az**

intézetek önállóan, bármiféle együttműködés nélkül végzik. Nincs összhang, sőt semmiféle kapcsolat az egyes intézetek között ezen a téren. Az egyik intézet dolgozói nem tudják, hogy egy másik intézetben hogyan zajlik a fegyelmi felelősségre vonás, az eljárások alanyai milyen technikákat alkalmaznak, milyen szempontokat preferálnak és döntéseiket milyen gyakorlat szerint hozzák meg. Amellett, hogy hozzájárulna a jogbiztonság és az egyenlő elbánás követelményének érvényre juttatásához, fontos **gyakorlati segítséget** jelentene az intézetek dolgozóinak a fegyelmi eljárások lefolytatásában, ha sikerülne az egyes intézetek eljárásait összehangolni, és azzal a fegyelmi felelősségre vonás egységes gyakorlatát kialakítani.

Az interjúalanyok kérdéseinkre válaszolva a fegyelmi eljárások hatályos szabályozásával kapcsolatosan számos problémát felsoroltak. A válaszok sokrétűsége ellenére a **hiányosságok** és az ezekkel kapcsolatos **nehézségek**, esetleges szabálytalanságok egy viszonylag jól körülhatárolható halmazra álltak össze. Ezen halmazon belül pedig a problémák adott **gócponatok köré voltak csoportosíthatók.** Ezen logika mentén arra következtetünk, hogy az utalt gócpontokra fókuszálva a fennálló problémák logikusan és egyszerűen, egyúttal hatékonyan lennének orvosolhatók. Ezek a gócpontok az alábbiak:

- Az interjú kutatás egyértelmű eredménye alapján a fegyelmi eljárások leginkább aggályos elemének a jogi képviselő működését lehet tekinteni. **A fegyelmi eljárásokban a jogi képviselő rendkívül ritka,** az eljáró jogi képviselőnek pedig sok esetben nincs az eljárások kimenetelére valódi ráhatása. A fennálló garanciarendszer kiteljesítése érdekében meg kell teremteni a megfelelő kereteket a jogi képviselő funkcióinak helyreállításához.
- Az interjúalanyok nyilatkozatait összegezve a kutatók indokoltnak találják **a nevelők szerepvállalásával kapcsolatos megoldások újragondolását.** Kétségtelen ugyanis, hogy a nevelő fontos többletinformációval szolgálhat a fegyelmi eljárásban, így a bevonásától nem lehet eltekinteni. Ezt ugyanakkor olyan formában kell lehetővé tenni, hogy a nevelő elsődleges funkciónak – vagyis a fogvatartottak nevelésének, reszocializációja és reintegrációja elősegítésének – ellátása ne kerüljön veszélybe. Megfontolandó ezért, hogy érdemes-e megtartani a nevelők döntési jogkörét az egyszerűbb megítélésű fegyelmi eljárásokban.
- Az interjúalanyok előadása megerősítette a kutatók azon feltevését, hogy tisztább eljárási pozíciókat teremtené, ha **a fegyelmi jogkört** az állományon belül minden intézetben **olyan személy gyakorolná, akinek kizárólagos vagy legalábbis elsődleges feladata a fegyelmi cselekmények elbírálása.** Egy ilyen jogi megoldás az eljárások kapcsán felmerülő számos olyan problémára megoldást nyújtana, amely abból fakad, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója jelenleg ezt a tevékenységet egyéb feladatai mellett, másodlagos jelleggel végzi (pl.: idejét elsősorban főfeladatainak szenteli, alkalmasságát és szakmai felkészültségét ugyancsak elsődleges feladataihoz mérik, a fogvatartottakkal való viszonyát szintén főfeladatai határozzák meg).
- A fegyelmi szankciók kapcsán az interjúalanyok nyilatkozataiból úgy tűnik, **nem a büntetés-kiszabás gyakorlatát tekintik elsődlegesen problémás területnek, hanem inkább az arra irányadó rendelkezésekkel szemben kritikusak.** Így például **szűkösnek tartják a rendelkezésre álló szankciók körét** és úgy vélik, ez sokat ront a fegyelmi felelősségre vonás hatékonyságán, a meglévő büntetések kiszabásával szemben azonban egyáltalán nem kritikusak. Felvetéseik alapján indokolt lenne a szankciórendszer bővítése annak érdekében, hogy a felelősségre vonás a nevelési folyamatokba beilleszthető, a büntetés-végrehajtás céljaival adekvát eszközként funkcionáljon. (Érdemes hozzátenni, hogy az új bv. kódex fontos lépéseket tesz ebben az irányban, de a lehetséges szankciórendszer természetesen tovább differenciálható.)

A fegyelmi eljárások céljainak megvalósulását és a jelenlegi rendszerben történő megvalósíthatóságát illetően azt tapasztaltuk, hogy a bv. dolgozók meglehetősen szkeptikusak. Az interjúalanyok válaszai alapján ugyanakkor egyértelművé vált, hogy **a kételyek nem magával a rendszerrel, hanem annak működésével, a szabályok alkalmazásával szemben állnak fenn**. Amennyiben a gyakorlat problémáit sikerül felszámolni, jó esély van arra, hogy a fegyelmi felelősségre vonás rendszerébe vetett bizalom is helyreáll.

5. Büntetés-végrehajtási bírókkal készített interjúk

A kutatás keretében három büntetés-végrehajtási bíróval készítettünk strukturált interjút⁶⁷ a fegyelmi eljárásban kiszabott magánelzárással szemben benyújtott fellebbezésekkel kapcsolatos tapasztalataikról. A bírák fegyelmi eljárásokkal, a fogvatartottak jogérvényesítésével kapcsolatos tapasztalatait annyiban mindenképpen árnyalni szükséges, hogy – a fegyelmi iratok kutatásából nyert adatok szerint – a fogvatartottak ritkán élnek jogorvoslattal, ilyen módon azokat az ügyeket, amelyekben eljárnak, vélhetőleg azok a fogvatartottak kezdeményezik, akik társaikhoz képest hatékonyabban járnak el az igényérvényesítésben.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy a jogorvoslati eljárásban fegyelmi ügyeket tárgyaló bírák **hogyan értékelik a fegyelmi eljárással kapcsolatos szabályozást**. Egybehangzó volt a bírák véleménye abban a tekintetben, hogy a szabályozás eljárásra vonatkozó elemei alapvetően megfelelőek. Megfogalmaztak ugyanakkor olyan állításokat, amelyek az eljárási szabályok lehetséges korszerűsítésének igényére utaltak: ilyennek tekinthető, hogy a szabályrendszer nincs megfelelően beágyazva, nem minden esetben tisztázott más jogszabályi előírásokhoz való viszonya akár a Be. egyes rendelkezéseinek alkalmazása, akár az egyes cselekmények szabálysértési jog alapján történő lehetséges minősítése kapcsán. Az is megfogalmazódott, hogy megfelelő a szabályozás abban a tekintetben, hogy csak a magánelzárással szemben lehet büntetés-végrehajtási bíróhoz fordulni – több ügy elbírálására ugyanis nem lenne kapacitás.

A megkérdezett bírák közül ketten határozottan állást foglaltak amellet, hogy garanciális jogszabályi előírásoknak kell rendezniük azt a kérdést, hogy **milyen módon kezelhető a fegyelmi előélet a különböző kedvezményekkel kapcsolatos és a feltételes szabadságra bocsátásról szóló döntések során**: bár a döntést a fegyelmi előélet jelentős mértékben meghatározhatja, erre a szempontra büntetés-végrehajtási intézetek nincsenek tekintettel a fegyelmi ügyek kezelése során. Aggályként fogalmazódott meg, hogy a jelenleg gyakorlat, amelynek megfelelően a parancsnok jutalomként törölheti a fegyelmi ügyeket, nem jelent kellő garanciát, a döntés ugyanis a parancsnok mérlegelésén múlik, a fogvatartottak pedig azt maguk nem kérvényezhetik. Megfelelő megoldás lehet egy olyan **jogszabályi előírás**, amely **meghatározott idő eltelte** után kötelező módon előírja a fegyelmi **ügyekre vonatkozó bejegyzések törlését a nyilvántartásból**

⁶⁷ Az interjúk 2013. október 14-én, 2014. április 24-én és 2014. április 29-én készültek.

(analóg módon a szabálysértési „előélet” is csak meghatározott ideig tart). Az egyik bíró megfogalmazásában az is aggályosnak tekinthető, hogy **a biztonsági elkülönítés időtartama nem számít be a magánelzárás időtartamába**⁶⁸ – ilyen módon a kétszeres büntetés is felmerülhet ilyen esetekben.

A **büntetés-végrehajtási intézetek** fegyelmi ügyek kezelésével kapcsolatos **gyakorlatával összefüggésben** két bíró markáns kifogásként fogalmazta meg, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek a fegyelmi iratok kezelése során **nem rögzítik a tényállást**. Valamennyi megkérdezett bíró úgy látja, hogy az egyes bv. intézetek megfelelően kivizsgálják az egyes ügyeket, pontosan gyűjtik össze a rendelkezésre álló bizonyítási eszközöket, azt is kiemelték ugyanakkor, hogy a fegyelmi ügyekben **nehézkés a bizonyítás**. Az egyik bíró ezzel összefüggésben pozitívként emelte ki azt a bv. gyakorlatot, amelynek megfelelően a cselekményt elkövetését követően minden érintettel saját kezűleg „jelentést” íratnak, amely az eljárás későbbi szakaszában is meghatározó lehet. Egy másik bíró arra mutatott rá, hogy sokszor **nehéz pontos képet alkotni az elkövetett cselekmény hátteréről**: előfordulhat az is, hogy adott esetben a fogvatartottak közötti hierarchikus vagy más érdekviszonyok határozzák meg azt, hogy ki vállalja magára a cselekmény elkövetését. Markánsan fogalmazott az egyik bíró abban a tekintetben, hogy álláspontja szerint a bv. intézetek nem veszik kellően komolyan a fegyelmi tárgyalást, az inkább formális jellegű.

A **jogi képviselők** fegyelmi eljárásokban való lehetséges **részvételével kapcsolatban** valamennyi megkérdezett bíró úgy fogalmazott, hogy tapasztalataik szerint nem jellemző a jogi képviselők részvétele a fegyelmi eljárásokban. Ennek egyik okaként mutattak rá arra, hogy a fogvatartottak többségének a jogerős ítéletet követően megszűnik a kapcsolata korábbi védőjével, az egyik bíró ezt azzal a megállapítással egészítette ki, hogy *„a jogerős ítélet után a fogvatartottak általában megtörnek, sok esetben megszakad a kapcsolatuk a külvilággal.”* Amennyiben sor kerül jogi képviselőre, annak jelentőségét az egyik bíró abban látja, hogy az ügyvédi jelenlétnek **„egyértelműen pozitív hatása van a normakövetésre nézve”**, ilyen módon megfontolandónak tartja, hogy **valamilyen formában a szabályozás tegye kötelezővé az ügyvéd részvételét** az eljárásban. Egy másik bíró arra mutatott rá, hogy ügyvéd részvétele az eljárás során **több releváns körülmény feltárására kerülhet sor**. A megkérdezett bírák az ügyvédek részvételével összefüggésben esetenként problémákról is beszámoltak, ilyennek tekinthető, hogy az ügyvéd által előterjesztett indítványok nem jelentek meg az iratanyagban, vagy későn értesítették a jogi képviselőt a tárgyalásról.

A **fogvatartottak helyzetével és eljárási pozíciójával összefüggésben** az egyik bíró rámutatott, hogy a fogvatartottak normakövetésére álláspontja szerint több tényező hatással lehet: ennek megfelelően a túlszűfolttság következményeként gyakoribbak lehetnek a zárkán belüli konfliktusok, mint ahogyan az is, hogy az előzetes letartóztatásban lévő személyek – korábbi tapasztalat hiányában – kevésbé fegyelmezhetőek. Hasonlóképpen, azok a fogvatartottak, akik ki vannak zárva a feltételes szabadság lehetőségéből – mivel nincs veszítenivalójuk – sok esetben nem érdekeltek a normakövetésben. Egy másik bíró átfogó értékelése szerint **a fogvatartottak helyzete jellemzően, de nem kizárólagosan passzív** a fegyelmi eljárásokban: amennyiben azokat fontosnak tartják, előterjesztik bizonyítási indítványaikat, de természetesen arra is van példa, hogy a fogvatartott meghatározott (a fogvatartottak közötti viszonyokból következő) okból nem tud, vagy nem akar védekezni.

A **büntetés-végrehajtási bíró eljárásával összefüggésben** valamennyi megkérdezett bíró beszámolt olyan szempontokról, amelyeket figyelembe vesz mérlegelése során. A tanúvallomások értékelése keretében jellemzően az ellentmondás-mentességet és a következetességet veszik figyelembe, valamint figyelemmel vannak **enyhítő és súlyosító körülményekre**. Az egyik megkérdezett bíró tipikus enyhítő körülményként

⁶⁸ Lásd a Rendelet 29. § (3) bekezdését

említette megbánást, a beismerést és a jóvátételt, míg tipikus súlyosító körülményként a fogvatartott korábbi fegyelmi helyzetét. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy egyértelműen különbség tehető abban, ha egy fogvatartott indulati cselekményével sért normát (adott esetben többet is), vagy ha módszeresen, ismétlődően követ el fegyelmi vétségeket. Hasonlóképpen, súlyosító körülményként a korábban elkövetett fegyelmi vétségek jellege is meghatározó lehet (a megkérdezett bíró súlyosabb vétségként értékelte a fogvatartott társ bántalmazását, gyógyszer birtoklása esetén annak nagyobb mennyiségét, tiltott tárgyak birtoklását). Egy másik bíró álláspontja szerint a fogvatartott korábbi elkülönítését *nyomatékos enyhítő körülményként* szükséges figyelembe venni, különösen arra tekintettel, hogy az önmagában számos jogkorlátozással jár a fogvatartottra nézve. Két megkérdezett bíró hangsúlyozta a **közvetlenség** szerepét az eljárásban, valamint azt, hogy tárgyalást szükséges tartani, amennyiben a rendelkezésre álló bizonyítékok nem kellően meggyőzőek. Egy másik bíró álláspontja szerint a tárgyalásnak nincs nagy jelentősége arra tekintettel, hogy alapvetően a bv. intézet van abban a helyzetben, hogy felderítse az eset valamennyi releváns körülményét.

6. Jogi képviselők tapasztalatai

A kutatási program keretében fontosnak tartottuk azt is, hogy gyakorlati tapasztalatok birtokában legyünk azzal kapcsolatban, hogy mennyire lehet hatékony a jogi képviselő a fegyelmi eljárásokban. A kutatási program megtervezésekor szem előtt tartottuk, hogy minél több ügyvéddel együtt dolgozhassunk annak érdekében, hogy többféle nézőpontra figyelemmel gazdagodhassanak a jogi képviselő gyakorlati működésével kapcsolatos tapasztalataink. Az aktakutatási adatok által alátámasztott tény, miszerint a jogi képviselőre rendkívül ritkán kerül sor a vizsgált eljárásokban, az a körülmény is megerősíti, hogy magunk is nehézségekkel szembesültünk, amikor együttműködő ügyvéd kollégákat kerestünk, akik a Magyar Helsinki Bizottság megbízásából láthatják el meghatározott fegyelmi ügyekben a jogi képviselőt – ebben minden bizonnyal szerepet játszik az is, hogy a fegyelmi eljárások rendkívül ritkák az ügyvédi praxisban.

Hasonló nehézséget okozott a lehetséges fegyelmi ügyek felkutatása. Azon túl, hogy ebben nyilvánvalóan szerepet játszik az a körülmény, hogy a fegyelmi eljárások lehetséges megindulása nem tervezhető előre, esetenként pedig nehézséget okozhat a fogvatartottakkal való kommunikáció – az aktakutatás és az interjúk alapján levonható következtetésekkel összhangban –, tapasztalataink szerint magukat a fogvatartottakat is nehéz érdekeltté tenni abban, hogy igénybe vegyék (a kutatási programban számukra ingyenesen) a jogi képviselő segítségét. A következőkben kiemelt szempontok, tapasztalatok – az ügyek kis számából következően – természetesen nem reprezentatív mintát, hanem szemléltetésként kiemelhető eseteket, problémaköröket tükröznek, azonban sok esetben így is visszaigazolják, alátámasztják a kutatás más elemeihez kapcsolódóan tett megállapításokat.

A megbízásunkból eljáró ügyvéd kollégák tapasztalatai több kérdéskör mentén csoportosíthatók.

Az egyik ilyen az elsőfokú fegyelmi eljáráshoz kapcsolódó **eljárási hibák** kérdése. Több ügyben, amelyben a megbízásunkból jártak el ügyvéd kollégák, azt tapasztaltuk, hogy a tényállás tisztázásának elégtelensége mellett ügynként több eljárási hiba is felmerült, amelyek ahhoz vezettek, hogy az eljáró büntetés-végrehajtási bíró új eljárást lefolytatását rendelte el. Két ügyben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben képviselőt ellátó ügyvéd kolléga értékelése szerint a fegyelmi ügyben kijelölt vizsgáló nem törekedett a tényállás felderítésére, tulajdonképpen nem is állapított meg tényállást. Elsősorban ennek a körülménynek, valamint más eljárási hibák következményeként mindkét ügyben *kétszer került sor megismételt eljárás lefolytatásának elrendelésére* a büntetés-végrehajtási bíró részéről. Az eljárási hibák más ügyekben, más összefüggésekben is felmerültek: az egyik fogvatartott értékelése szerint az ügyész a büntetés-végrehajtási

bíró előtti eljárásban „*már szinte az ő védelmét látta el, mivel kilenc eljárási hibát sorolt fel, amelyre sor került az elsőfokú eljárásban*”.

A látókörünkbe került ügyekben arra is volt példa, hogy a büntetés-végrehajtási bíró végzése részletes kioktatást tartalmazott azzal kapcsolatban, hogy a fegyelmi felelősséget megállapító határozatnak, valamint a megelőző eljárásban született jegyzőkönyveknek milyen **tartalmi és formai követelményeknek** kell megfelelniük – az adott ügyben az ezekkel összefüggésben kimutatható hiányosságok az elsőfokú határozat hatályon kívül helyezéséhez és az eljárás megismétléséhez vezettek.

Tapasztalataink szerint esetenként nehézségekbe ütközik a megfelelő **kommunikáció lehetőségének biztosítása** a fogvatartott és a fegyelmi ügyében meghatalmazással rendelkező ügyvéd között, ami esetenként jelentős mértékben **megnehezítheti az ügyvéd részvételét is az eljárásban**. Az egyik ügyben, amelyben a fogvatartott elsőfokú fegyelmi eljárásának lefolytatására a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben került sor, az elsőfokú fegyelmi iratok is tartalmazzák, hogy a fogvatartott kérte a fegyelmi ügyre vonatkozóan meghatalmazással rendelkező ügyvédjének idézését a másodfokú tárgyalásra, erre azonban ténylegesen nem került sor. Első alkalommal a bíró elnapolta a tárgyalást, majd második alkalommal a fogvatartott alapügyében eljáró ügyvédnek küldött idézést. Egy másik ügyben, amelyben szintén a Fővárosi büntetés-végrehajtási Intézetben elhelyezett fogvatartott még az elsőfokú fegyelmi tárgyalás előtt meghatalmazást adott az ügyvédnek, az eljáró ügyvéd kolléga azzal a nehézséggel szembesült, hogy – annak ellenére, hogy részvételi szándékát egyértelműen jelezte – nem értesült a fegyelmi tárgyalás időpontjáról. Az ügyvéd a meghatalmazását többször is megküldte az adott büntetés-végrehajtási intézet számára, majd külön is tájékoztatást kért a fegyelmi tárgyalás időpontjáról, értesítése azonban ennek ellenére elmaradt. Később a büntetés-végrehajtási intézet arról tájékoztatta az ügyvéd kollégát, hogy a fogvatartott azt nyilatkozta, hogy nem tart ígényt az ügyvéd közreműködésére. A fogvatartott interpretációjában ugyanakkor minderre azért került sor, mert „*a bv-ben erőltették, hogy nem kell védő, mert akkor enyhébb büntetést kapok, gyorsabban vége lesz*”.

Egy másik ügyben eljáró ügyvéd kolléga egy, a Közép-Dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben megindult fegyelmi eljárással összefüggésben előadta, hogy az ügyvédi irodát (a meghatalmazás ellenére) a fegyelmi meghallgatásról **nem értesítették**, annak időpontjáról csak többszöri telefonos érdeklődés alapján szereztek tudomást, közvetlenül a tárgyalás előtti napon. A kolléga egyúttal azzal a nehézséggel is szembesült, hogy a büntetés-végrehajtási intézet a fegyelmi eljárásokra vonatkozó Rendelet sajátos értelmezésének eredményeként **megtagadta** annak lehetőségét, hogy az *ügyvéd helyett ügyvédjelölt vegyen részt* a meghallgatáson.

Az ügyvédek meglátása szerint több esetben **elégtelennek bizonyul az ügyben releváns körülmények tisztázása, valamint a rendelkezésre álló bizonyítékok összefüggő értékelése**. Egy, a Közép-Dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben indult ügyben a rendelkezésre álló tanúvallomások ellentmondásokat tartamaztak, amelyek – összességükben értékelve – nem alapozták meg a fegyelmi felelősség megállapítását. Az ellentmondásokra a fegyelmi tárgyaláson a jogi képviselő mutatott rá, amelynek eredményeként megszüntették a fegyelmi eljárást a fogvatartottal szemben. Az ügyben képviselőt ellátó ügyvéd értékelése szerint „*amennyiben nincs jogi képviselője az eljárás alá vont személynek, úgy álláspontom szerint többedmagával fegyelmi büntetésben részesítették volna. Csak a jogi képviselő részéről tett észrevételek eredményeként született meg végül a megszüntető határozat.*” Egy másik ügyben eljáró ügyvéd kolléga azt tette szóvá, hogy az adott ügyben figyelembe vett bizonyítékokat maga a fogvatartott is csak az elsőfokú fegyelmi tárgyalást határozatot követően ismerhette meg.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben indult ügyekben az eljáró ügyvédek szóvá tették, hogy lehetőségük volt ugyan **bizonyítási indítványok** előterjesztésére a fegyelmi tárgyaláson, azonban indítványaikat a fegyelmi jogkör gyakorlója **indokolás nélkül elutasította**. A kollégák tapasztalatai és értékelései ezekben az ügyekben visszaigazolták az aktakutatás értékelése során tett megállapításainkat: a fegyelmi jogkör gyakorlójának döntése teljes egészében a *vizsgálat eredményén* és a vizsgáló javaslatán *alapult*. Szintén egybecseng a kutatási adatokkal az a megállapítás, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója ezekben az ügyekben döntése meghozatala során *nem vett figyelembe enyhítő vagy súlyosító körülményeket*.

Átfogó javaslatok

A kutatási eredmények alapján mind a fegyelmi eljárásokra vonatkozó szabályozásban, mind pedig az azzal kapcsolatos gyakorlatban egyértelműen azonosíthatóak azok a kérdéskörök és területek, amelyekkel összefüggésben jelentősebb koncepcionális vagy strukturális változások nélkül is számottevő mértékben erősíthető a fegyelmi eljárások tisztességes jellege – a következőkben az ehhez vezető lépésekre teszünk javaslatot.

A fegyelmi eljárásokra vonatkozó szabályozáshoz kapcsolódó javaslatok

- A házirendek esetenkénti eltérő rendelkezéseire is tekintettel – a nemzetközi dokumentumokban és gyakorlatban megfogalmazott követelményekkel összhangban – lehetőleg teljeskörűen jogszabályban szükséges meghatározni a fegyelmi vétségként értékelhető cselekményeket.
- A Bv. Kódex fegyelmi ügyekben alkalmazható, differenciáltabb szankciórendszere mindenképpen üdvözlendő, a későbbi jogalkalmazási gyakorlatra figyelemmel azonban érdemes megfontolni a további differenciálást a szabályozásban.
- Hasonlóképpen üdvözlendő, hogy a Bv. Kódex a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett fegyelmi vétségei esetén lehetővé teszi a közvetítői eljárást. A gyakorlati tapasztalatokra figyelemmel, hasonlóképpen érdemes szem előtt tartani a jelenleg szűkszavú törvényi szabályozás pontosításának, garanciális elemekkel történő kiegészítésének lehetőségét.
- Jogszabályban kell előírni, hogy (a) a fegyelmi ügyekre vonatkozó bejegyzéseket meghatározott idő elteltével töröljék a nyilvántartásból és (b) a fogvatartottak maguk is kezdeményezhessék a bejegyzések törlését. Ezzel összefüggésben érdemes arra emlékeztetni, hogy egyik oka annak, hogy a fegyelmi eljárásokra vonatkozik az Emberi Jogok Európai Bíróságának a tisztességes eljáráshoz való joggal kapcsolatban meghatározott követelményrendszere és védelmi szintje, éppen az, hogy a fegyelmi eljárás eredménye (a feltételes szabadságról való döntés következményeként) ténylegesen kihathat a szabadságvesztés-büntetés időtartamának hosszára.
- Jogszabályban szükséges előírni, hogy a nevelővel történő elbeszélgetés minden esetben kötelező eleme legyen a fegyelmi eljárásnak. Fontos hangsúlyozni, hogy a nevelő közreműködésének – funkciójából következően – elsősorban a fegyelmi *cselekmény hátterének, az elkövető motivációinak, személyes körülményeinek feltárása* szempontjából, és nem a cselekmény kivizsgálása szempontjából van fontos

szerpe. Ezzel párhuzamosan az egyszerű megítélésű ügyek *kivizsgálásával és elbírálásával kapcsolatban* korlátozni indokolt a nevelő részvételét a fegyelmi eljárásokban. Normatív előírás szükséges abban a vonatkozásban, hogy a nevelő elbeszélgetés alapján tett megállapításait, javaslatait a fegyelmi jogkör gyakorlója figyelembe vegye döntése során. Ezzel összefüggésben, amennyiben a fogvatartott személyes körülményeiből következően az elkövetés oka méltányolhatónak bizonyul, úgy azt korlátlan enyhítő körülményként szükséges figyelembe venni (ilyen esetekben természetesen más szakember – pl. pszichológus – közreműködése is szükséges lehet a későbbiekben).

- Jogszámban szükséges előírni, hogy meghatározott időtartamban (pl. heti két óra) a büntetés-végrehajtási intézet ügyvédet rendeljen ki abból a célból, hogy a fogvatartottak – az ügyvéd által megvizsgált előzetes írásbeli kérelmek alapján – a fegyelemi tárgyalás előtt konzultálhassanak fegyelmi ügyükkel, jogérvényesítési lehetőségeikkel összefüggésben.
- A fegyelmi eljárásokra vonatkozó eljárási szabályok mind a bizonyítási eljárással összefüggésben, mind pedig a fegyelmi tárgyalással kapcsolatban tovább pontosíthatók. A fegyverek egyenlőségének elvéből következően a fogvatartottak számára elsősorban annak lehetőségét szükséges biztosítani, hogy a fegyelmi tárgyalást megelőzően tanulmányozhassák a fegyelmi eljáráshoz kapcsolódó iratokat és bizonyítékokat. A fegyelmi tárgyaláshoz kapcsolódó szabályozás részletezése, az egyes eljárási szerepek tisztázása abból a célból szükséges, hogy – a tisztességes eljáráshoz való jogból következő követelményekkel összhangban – erősödjön a tárgyalás kontradiktórius jellege, hatékonyabb legyen a bizonyítékok *közvetlen* értékelése, azaz a fegyelmi tárgyalás töltse be valódi funkcióját, annak kimenetele ne kizárólag a vizsgálat megállapításain múljon.
- A fogvatartottak által megismerhető házirendeknek teljes körűen tartalmazniuk kell a fegyelmi vétségekkel és a fegyelmi eljárással kapcsolatos valamennyi információt.

A fegyelmi eljárások gyakorlatához kapcsolódó javaslatok

- A fegyelmi ügyek kezelése során – a bv. intézet és a fogvatartottak biztonságának szem előtt tartása mellett – kiemelt figyelmet szükséges szentelni a *fogvatartottak rehabilitációjának szempontjára*. A fegyelmi eljárások csak abban az esetben tölthetik be valódi rendeltetésüket, ha alkalmasak arra, hogy azok keretében a büntetés-végrehajtási intézet feltárja az egyes cselekmények mögött meghúzódó okokat is és azokra megfelelő válaszokat adjon.
- Széleskörű szakmai egyeztetést követően ki kell dolgozni a fegyelmi ügyekben alkalmazható közvetítői eljárás módszertanát, amit országos parancsnoki intézkedésben indokolt közreadni.
- Hasonlóképpen érdemes kiemelt figyelmet szentelni a fegyelmi eljárások intézésére vonatkozó (szintén országos parancsnoki intézkedésben közreadható) általános módszertan megfelelő előkészítésének – elsősorban arra tekintettel, hogy a fegyelmi eljárásokban közreműködő büntetés-végrehajtási dolgozók munkájukhoz megfelelő segítséget kapjanak és az egyes ügyek intézése országosan egységes szempontok szerint történjen.
- Megfelelő munkaszervezéssel lehetővé kell tenni, hogy a fegyelmi ügyekben – elsősorban az elkövetés okainak feltárásában – közreműködő nevelők, valamint a közvetítői eljárásban közreműködő munkatársak kellő időt és figyelmet fordíthassanak a fegyelmi ügyekre.
- Rendszeres módszertani képzést szükséges biztosítani a fegyelmi eljárásokban közreműködő vizsgálók, valamint a jövőben a közvetítői eljárásokat lefolytató büntetés-végrehajtási dolgozók számára. Hasonlóképpen indokolt, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlói és a nevelők rendszeres szakmai egyeztetéseken vegyenek részt.

- Minden intézetben önálló státust szükséges biztosítani a fegyelmi jogkör gyakorlója számára. Amennyiben a fegyelmi jogkör gyakorlója munkaidejének egészét a fegyelmi eljárásoknak szentelheti, úgy a fegyelmi eljárások koordinálása és a fegyelmi tárgyalások során is jóval nagyobb eséllyel érvényesíthetők az egyes ügyekhez kapcsolódóan a tisztességes eljáráshoz való jog részjogosítványai.
- Minden esetben biztosítani kell, hogy a fogvatartott *saját nevelője* részt vegyen a fegyelmi tárgyaláson.
- A fegyelmi iratokban kiemelt figyelmet szükséges fordítani a tényállás meghatározására, az egyes eljárási cselekmények pontos rögzítésére, valamint a döntések részletes indokolására.

